
**DE BONDGENOOTSCHAP TUSSEN TURKIJE EN DE
VERENIGDE STATEN: CONTINUÏTEIT OF VERANDERING?**

Een studie over alliantiestrategieën bandwagoning, balancing en bridge-building.

Hakan Şenel

**Vrije Universiteit Amsterdam
Faculteit der Sociale Wetenschappen**

2007

Scriptiebegeleider : dr. J.J. Woldendorp
Co-begeleider : dr. A.P.M. Krouwel

E-mail Auteur : hakan@senel.nl

Doctoraalscriptie / Masterthesis Politicologie

Auteur: H. Şenel

Eerste druk 2007

© 2007 Hakan Şenel

**Vrije Universiteit Amsterdam
Faculteit der Sociale Wetenschappen
Afdeling Politicologie
Buitenveldertselaan 3, Z 305
1082 VA Amsterdam, Nederland**

INHOUDSOPGAVE:

Voorwoord

<u>INLEIDING</u>	<u>7</u>
DOELSTELLING	9
PROBLEEMSTELLING EN DEELVRAGEN	10
OPZET VAN DE SCRIPTIE	10
MAATSCHAPPELIJKE EN WETENSCHAPPELIJKE RELEVANTIE	11
METHODE VAN ONDERZOEK	11
ANALYSENIVEAU	12
<u>1. THEORETISCH PERSPECTIEF</u>	<u>14</u>
§ 1.1 INLEIDING	14
§ 1.2 REALISME	14
§ 1.3 ALLIANTIETHEORIE	17
§ 1.4 STRATEGIEËN	20
§ 1.5 HET BUITENLANDSE BELEID	26
§ 1.6 TURKIJS STRATEGIEËN VOOR EN NA 1989	27
§ 1.7 CONCLUSIES	32
<u>2. HET BUITENLANDS BELEID VAN TURKIJE VOOR 1989</u>	<u>34</u>
§ 2.1 INLEIDING	34
§ 2.2 DE GESCHIEDENIS VAN DE TURKSE REPUBLIEK	34
§ 2.2.1 HET MODERNE TURKIJE	37
§ 2.3 DE TURKSE NATIONALE POLITIEK	39
§ 2.3.1 DE KOERDISCHE KWESTIE	39
§ 2.3.2 HET TURKS-GRIEKS CONFLICT	40
§ 2.3.3 DE BALKAN	41
§ 2.3.4 HET MIDDEN-OOSTEN	41
§ 2.3.5 DE RELATIES MET EUROPA	43
§ 2.4 DE RELATIES MET DE VS EN DE SU	44
§ 2.4.1 DE <i>CONTAINMENT</i> -POLITIEK	45
§ 2.4.2 DE KWESTIE-CYPRUS	47
§ 2.5 DE GEOSTRATEGISCHE POSITIE VAN TURKIJE	49
§ 2.6 CONCLUSIE	50

<u>3. HET BUITENLANDS BELEID VAN TURKIJE NA 1989</u>	<u>52</u>
§ 3.1 INLEIDING	52
§ 3.2 HET EINDE VAN DE KOUDE OORLOG	52
§ 3.2.1 DE BALKAN NA DE KOUDE OORLOG	54
§ 3.2.2 DE GOLFOORLOG (1990-1991)	55
§ 3.2.3 DE KASPISCHE ENERGIEBRONNEN EN CENTRAAL AZIË	57
§ 3.2.4 DE RELATIES MET DE EUROPESE UNIE	60
§ 3.3 DE WERELD NA 11 SEPTEMBER 2001	61
§ 3.3.1 DE OORLOGEN IN AFGHANISTAN (2002) EN IRAK (2003)	62
§ 3.4 CONCLUSIE	64
<u>4. CONCLUSIE</u>	<u>66</u>
§ 4.1 DE VRAAGSTELLING	66
§ 4.2 THEORETISCH KADER	67
§ 4.2.1 FACTOREN EN STRATEGIEËN VOOR 1989	71
§ 4.2.2 FACTOREN EN STRATEGIEËN NA 1989	75
§ 4.2.3 CONTINUÏTEIT OF VERANDERING	77
§ 4.3 OVER DE PERIODE 2003-2007	80
<u>LITERATUUR</u>	<u>85</u>
<u>BIJLAGE: LIJST VAN TURKSE MINISTER-PRESIDENTEN</u>	<u>92</u>

Voorwoord

Deze scriptie is geschreven ter afronding van mijn doctoraalstudie Politicologie met Internationale Betrekkingen als specialisatie, aan de Vrije Universiteit in Amsterdam bij de vakgroep Politicologie en Bestuurskunde van de Faculteit Sociaal-Culturele Wetenschappen.

Gedurende mijn studie hebben enkele personen mij met raad en daad bijgestaan wat heeft bijgedragen aan de voltooiing van mijn studie. Allereerst wil ik de voormalige decaan dr. Piet Ernsting (die ons helaas ontvallen is) bedanken voor zijn steun tijdens mijn voorbereidend jaar als anderstalige aan de Vrije Universiteit. Hierbij wil ik ook alle VASVU-docenten bedanken voor hun inspanningen bij het afleggen van mijn toelatingsexamens tot Wetenschappelijk Onderwijs (*Colloquium Doctum* en Staatsexamen voor Nederlands). Voorts spreek ik mijn speciale dank uit aan mijn docenten dr. Dirk Oegema, dr. Jurrjens, dr. Bertjan Verbeek en prof. mr. Eric Jürgens.

Tevens wil ik mijn oud studiegenoot drs. Servet Şahin van de faculteit bedanken voor zijn inhoudelijke bijvoegingen die van belang waren voor de tot stand koming van de eindversie van mijn doctoraalscriptie. Ook bedank ik al mijn vrienden: Chander S. Mahabir, Hakan Gezgin, mr. A. (Deniz) Köker, dr. Bektaş Atasever en mijn vrouw Alexa M.E. Colling.

Uiteraard ben ik ook dank schuldig aan mijn familie; mijn ouders Salih en Cansever Şenel. Hierbij niet te vergeten mijn talentvolle, levenslustige zusjes Çigdem en Sibel en mijn intelligente zus ir. Arzu Şenel. Zij hebben mij steeds weer gestimuleerd en volledig gesteund in mijn studie.

Mijn speciale dank gaat uit naar mijn begeleiders dr. Jaap Woldendorp en dr. André P.M. Krouwel voor hun kritiek, steun en geduld bij het schrijven van deze scriptie.

INLEIDING

Aanleiding voor deze scriptie is het debat over de continuïteit of verandering van de Turkse bondgenootschaprelatie met de Verenigde Staten (VS) na het einde van de Koude Oorlog. Met de val van het communisme in Oost-Europa in 1989 kwam de Koude Oorlog ten einde en veranderde de internationale politieke positie voor veel staten volledig. Tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie heerste tot voor kort een veelomvattend conflict met militaire dimensies, waarbij tal van andere landen betrokken raakten. Na het ontstaan van het IJzeren Gordijn eind jaren veertig in Europa werd Turkije bijna geheel omringd door communistische staten en bondgenoten van de Sovjet Unie. Uit angst voor een mogelijke Sovjetagressie besloot Turkije het neutraliteitsbeginsel van *Atatürk* op te geven en in 1950 het NAVO-lidmaatschap aan te vragen (Zürcher 1995: 288). Turkije was tijdens de Koude Oorlog strategisch van groot belang voor de Verenigde Staten. Niet alleen omdat het aan de Sovjet Unie grensde, maar ook omdat tussen het Europese en het Aziatische deel van Turkije twee zeestraten liggen (de Bosporus en de Dardanellen), die de Zwarte Zee met de Middellandse Zee verbinden. Deze verbindingsweg was voor de Sovjet Unie de enige route waarlangs zij haar maritieme invloed kon uitbreiden naar het oostelijk deel van de Middellandse Zee. Ook de ligging tussen Europa en het Midden-Oosten maakte Turkije tot een belangrijke bondgenoot van de Verenigde Staten. Het Midden-Oosten is steeds een regio van onrust geweest en de Verenigde Staten zijn voor hun energiebehoefte gedeeltelijk aangewezen op de olie- en gasvoorraden uit het Midden-Oosten en het Kaspische gebied. Turkije is een belangrijke regionale macht tussen drie brandhaarden (het Midden-Oosten, de Balkan en Centraal-Azië) die voor het Westen van vitaal belang zijn. Turkije zelf is ook een potentiële brandhaard vanwege haar structureel terugkomende economische crisis, een autoritair en repressief beleid ten opzichte van haar minderheden en een democratiseringsprobleem vanwege de grote rol van het leger binnen de Turkse politiek.

Sinds de stichting van de republiek in 1923 door Atatürk richt Turkije haar buitenlands beleid op vrede onder het motto “Vrede in het vaderland, vrede in de wereld”. Binnen de NAVO en de VN heeft Turkije diverse missies uitgevoerd om vrede in de regio en in de wereld te bereiken en hand te haven (Turks Ministerie van Buitenlandse Zaken 2007). Dit begon met de Korea-oorlog in de jaren vijftig en liep van verschillende Afrikaanse landen tot Kosovo en Libanon momenteel. Het land probeert ten behoeve van veiligheid en sociaal-economische ontwikkeling de vrede in haar omgeving te bevorderen. In dit kader is in 1992 in Istanbul BSEC (Black Sea Economic

Cooperation) tot stand gekomen (BSEC: 2007). Ook in de islamitische wereld wordt Turkije steeds actiever door de 'vredesdiplomatie' voorafgaand aan de Irak-oorlog in 2003 en door deelname aan de Organisatie van de Islamitische Conferentie (ICO). Het land heeft goede contacten op de Balkan met onder andere de Voormalige Joegoslavische Republiek Macedonië, Albanië, Bosnië, Bulgarije en Roemenië. Het steunt ook de samenwerking tussen de Europese Unie en de Balkanlanden. Daarnaast zal Turkije na de jarenlange goede betrekkingen ook mogen toe treden tot de Europese Unie als de onderhandelingen in 2013 afgerond zijn. Verder steunt Turkije, Israël en het vredesproces in het Midden-Oosten.

De val van de Sovjet Unie en het einde van de Koude Oorlog in 1989 boden Turkije nieuwe kansen om haar invloedssfeer uit te breiden, maar brachten ook nieuwe problemen met zich mee. Na de val van de Sovjet Unie zijn er nieuwe "Turkse" Republieken ontstaan waar grote delen van de bevolking een Turkse etnische en culturele identiteit hebben: Kazachstan, Oezbekistan, Turkmenistan en Azerbeidzjan. Als grotere staat oefent Turkije hier ook invloed op uit. Dit is niet alleen in militair opzicht het geval, maar geldt ook voor economische, politieke en culturele gebieden. In de ECO (Economische Samenwerkingsorganisatie) werken Turkije en de "Turkse" Republieken samen met Iran en Pakistan. De controle over de belangrijke Kaspische olie- en gasvoorraden, die via pijpleidingen over Turks grondgebied naar Europa moeten worden getransporteerd, werpt nu al zijn schaduw vooruit. Daar staat tegenover dat de instabiliteit rondom Turkije ook is toegenomen. Dat blijkt het duidelijkst uit de oorlogen in Irak en Afghanistan en de onzekere situatie in het Midden-Oosten. Daarnaast is het Turks-Griekse conflict op Cyprus nog steeds niet opgelost.

Welke betekenis de alliantie tussen de Verenigde Staten en Turkije na 1989 heeft voor Turkije wordt door auteurs verschillend beschreven en verklaard. Zo benadrukt Heinz Kramer dat door het einde van de Koude Oorlog het belang van Turkije afnam in de bondgenootschaprelatie met de Verenigde Staten. Turkije had bovendien nu de mogelijkheid een meer nationaal gerichte buitenlandse politiek te voeren (Kramer 2000: 223). Echter zag Alan Makovsky (2000: 17) het belang van Turkije voor de Verenigde Staten na de Koude Oorlog juist toenemen: *"Turkey has presently 'a higher' profile presence in U.S. policy than it had even during the Cold War."* Morton Abramowitz is het met Makovsky eens maar oordeelt dat de Turkse binnenlandse krachten na 1991 een instabiele factor vormden voor de relatie: *"its internal instability leads American policy-makers to 'fear' a disruption in Turkey's basic strategic contribution"* (Abramowitz 2000: 298). Ook zijn er auteurs die de toekomst van Turkije meer in Europa zien.

Volgens Eric J. Zürcher (2002: 21) zou Turkije op de langere termijn van zeer groot belang zijn voor Europa met zijn grote jonge bevolking, zijn strategische ligging, zijn militaire macht en zijn dynamische industriële sector en dus te belangrijk om aan de Amerikanen over te laten. Deze these van Zürcher wordt ook door andere auteurs zoals, L. Barber (1997), M. Muftuler-Bac (1997) en İ.D. Dağlı (2002a), vaak bevestigd. Ihsan D. Dağlı (2002c) gaat in zijn spraakmakende artikel “*Limits Of Turkey's ‘Strategic’ Partnership With The USA: Issues Of Iraq, Democratization And The EU*”, in op twee strategieën die Turkije toepast in haar buitenlands beleid. De eerste strategie die hij onderscheidt is die van een alliantie met de as ‘Amerika-Israël’, waarin Turkije “band-wagont” richting de Verenigde Staten. Op deze manier speelt Turkije een grote rol als *regionale, autoritaire en militaire* mogendheid en blijft de rigide *Kemalistische* staatsopvatting met een gebrek aan democratie behouden. De tweede strategie die Turkije toepast is dat Turkije tracht lid te worden van de Europese Unie, hierin groter *mondiaal, democratisch* en *economisch* leiderschap nastreeft als onderdeel van de Europese Unie, en binnenlandse rust wil creëren met een pluralistisch democratisch stelsel, respect voor de mens en een behoorlijk bestuur. De toetredingsonderhandelingen, die in 2004 onder het Nederlandse voorzitterschap begonnen zijn, zitten momenteel in een kritische fase waarin besloten worden wanneer Turkije toe mag treden en wat voor status het krijgt. Door al deze ontwikkelingen verschilt men er tegenwoordig over in hoeverre we nog kunnen spreken over een hechte alliantie tussen Turkije en de Verenigde Staten. Dit is dan ook onderwerp van onderzoek in deze scriptie.

Doelstelling

Het einde van de Koude Oorlog heeft een grote invloed gehad op de interactie tussen staten in het wereldsysteem. In deze scriptie probeer ik erachter te komen of er in een vergelijking tussen de periodes 1945-1989 en 1989-2003 sprake is van continuïteit of verandering met betrekking tot de bondgenootschaprelatie tussen Turkije en de Verenigde Staten en welke alliantietheorie dit het best verklaart. Het is mijn intentie een wetenschappelijke analyse te maken van de factoren die van invloed zijn op de Turkse alliantiestrategie en daarmee ook op de bondgenootschaprelatie Turkije-Verenigde Staten. Daarbij zal ik voornamelijk vanuit een Realistische invalshoek focussen op de alliantietheorie van de drie B's *balancer*, *bridge-builder* en *bandwagoning* en deze theorie op het Turkse buitenlands beleid ten opzichte van de Verenigde Staten toepassen. Op basis van deze theorieën zal ik onderzoeken of er na het eind van de Koude Oorlog sprake is van continuïteit of verandering in de Turks-Amerikaanse bondgenootschaprelatie om vervolgens aan

te geven met welke alliantietheorie dit het best te verklaren is. Past Turkije sinds 1989 een andere strategie toe en op basis van welke achterliggende factoren is dat te verklaren?

Probleemstelling en deelvragen

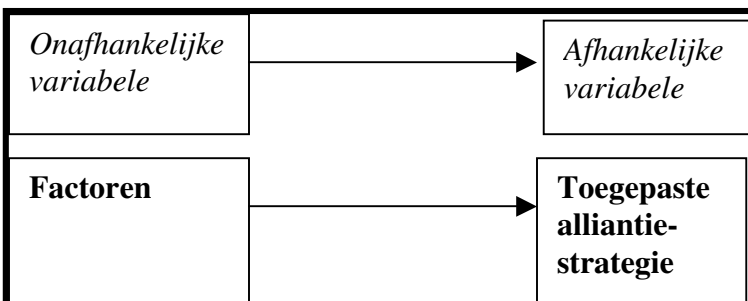
Nader uitgewerkt is de probleemstelling als volgt:

Welke alliantiestrategieën heeft Turkije toegepast in haar buitenlands beleid ten opzichte van de Verenigde Staten in de periodes 1945-1989 en 1989-2003 en hoe is deze continuïteit of verandering te verklaren?

Uit de probleemstelling kunnen de volgende deelvragen worden afgeleid:

1. Op welke factoren is de Turkse alliantiestrategie gebaseerd en wat voor buitenlands beleid zou Turkije volgens de theorie toepassen?
2. Hoe ziet het Turks buitenlands beleid ten opzichte van de Verenigde Staten eruit in de periodes 1945-1989 en 1989-2003 en welke strategie wordt er toegepast?
3. Is er sprake van continuïteit of verandering in het Turks buitenlands beleid als bondgenoot van de Verenigde Staten en hoe kunnen de strategie en de onderliggende factoren deze verklaren?

Schematisch ziet de onderzochte causaliteit er zo uit:

Schema 1. Het onderzochte causaal verband

Opzet van de scriptie

In deze inleiding zet ik de probleemstelling, de onderzoeksmethode, de operationalisatie en de belangrijkste centrale begrippen uiteen. In het eerste hoofdstuk wordt het theoretisch model van deze scriptie uitgewerkt, waarbij aandacht wordt besteed aan het realisme en de alliantietheorie.

Dit is de basis op grond waarvan Turkije's strategie onderzocht wordt. Het tweede hoofdstuk gaat in op het Turks buitenlands beleid tijdens de Koude Oorlog. Daarbij worden de betrekkingen van Turkije met de Verenigde Staten uiteengezet. Ook zal er historische achtergrondinformatie gegeven worden over het moderne Turkije. Vervolgens zal in het derde hoofdstuk aandacht worden besteed aan het Turks buitenlands beleid na de Koude Oorlog. Daarbij wordt onderzocht in hoeverre er continuïteit is in de strategie die Turkije toepast. In hoofdstuk vier zal antwoord gegeven worden op de probleemstelling. Tenslotte sluit ik deze scriptie af met enkele conclusies.

Maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie

Na de val van de Berlijnse Muur en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie veranderde het bipolaire wereldsysteem volgens velen in een unipolair systeem met de Verenigde Staten als hegemoon, terwijl anderen over een multipolair systeem of een botsing der beschavingen spreken (Huntington 1996). Francis Fukuyama sprak zelfs van het einde van de geschiedenis (Fukuyama 1992). Deze unieke historische en politieke veranderingen hebben natuurlijk een grote impact op de relaties tussen staten en het vakgebied der internationale betrekkingen. Tijdens de Koude Oorlog was Turkije voor de Verenigde Staten een belangrijke partner, maar na het eind van Koude Oorlog is het militaire belang van veel voormalige partners afgenomen. Ook de *war on terror* zorgde voor verandering in de sterkte en zwakte van Amerikaanse bondgenootschaprelaties. Verwatert door al deze veranderingen de Amerikaanse bondgenootschaprelatie met Turkije? Doet Turkije er nog toe als geostrategische partner? In hoeverre zijn bondgenootschaprelaties tussen partners binnen het Westen veranderd sinds de val van de Muur? En waarop zijn de toegepaste alliantiestrategieën eigenlijk gebaseerd? Voor de Leer der Internationale Betrekkingen zijn dit belangrijke vragen.

Methode van onderzoek

De meeste bestaande literatuur benadrukt de relatie tussen Turkije en de Verenigde Staten vanuit een Koude Oorlogsinvalshoek. Dit onderzoek biedt een systematische analyse van eventuele verandering in de Turks-Amerikaanse bondgenootschaprelatie vanuit het Realisme en de alliantietheorieën. Ik probeer continuïteit of verandering van de bondgenootschaprelatie tussen Turkije en de Verenigde Staten aan de hand van alliantiestrategieën te verklaren. Hierbij wordt

gekeken naar de factoren die de alliantiestrategie in het buitenlands beleid van Turkije bepalen. Deze omvat vele terreinen en vele actoren. In deze scriptie wordt in eerste instantie gefocust op de onderliggende factoren van het Turks buitenlands beleid ten opzichte van de Verenigde Staten. Om de bondgenootschaprelatie werkelijk goed te begrijpen spelen ook het Amerikaanse beleid ten opzichte van Turkije en het Turkse beleid ten opzichte van andere staten en internationale organisaties een belangrijke rol. Continuïteit of verandering van de bondgenootschaprelatie na het einde van de Koude Oorlog zal mede aan de hand van de werken van Sezer (1996), Zürcher (2002) en Dağı (2002a-b-c-d) worden onderzocht in de volgende hoofdstukken 2 en 3.

De ontwikkeling van het Turks buitenlands beleid is alleen te begrijpen als het in historisch perspectief geplaatst wordt. Dit doe ik aan de hand van secundaire literatuur. Nadeel hiervan is wel dat er diverse interpretatiemogelijkheden zijn (Swanborn 1993: 220). Door te kijken naar internationale politieke posities en stellingnames, gaan we af op uitspraken gedaan door politici en beleidsmakers. Met name voor de periode tot het einde van de Koude Oorlog zal ik gebruik maken van eerder gedaan onderzoek en secundaire literatuur. Voor de periode na het einde van de Koude Oorlog zal ik ook zijn aangewezen op het analyseren van notulen, politieke beschouwingen, krantenartikelen, internetarchieven, nota's en notities: kortom, een bronnenonderzoek. Hiervoor gebruik ik standpunten van Turkije en de Verenigde Staten. Wat het buitenlands beleid betreft kijk ik naar acties ondernomen door (vertegenwoordigers van) de Turkse staat met betrekking tot relaties van Turkije met andere staten en internationale organisaties zoals de Europese Unie (EU), Noord-Atlantische Verdragorganisatie (NAVO) en de Verenigde Naties (VN). Deze scriptie pretendeert geen beleidsevaluatie te doen maar een literatuurstudie. Ik ben immers niet primair geïnteresseerd in de precieze uitkomst van het Turks buitenlands beleid, maar in de bondgenootschaprelatie met de Verenigde Staten die hier uit volgt.

Analyseniveau

Binnen de Leer der Internationale Betrekkingen wordt vaak het onderscheid gemaakt tussen drie analyseniveaus. Ten eerste is er het (sub)nationaal niveau: verhoudingen binnen staten, bijvoorbeeld met betrekking tot individuen (zoals belangrijke politici) en instituties (bijvoorbeeld het leger). Ten tweede het nationale niveau: verhoudingen tussen staten onderling en ten derde het internationale systeem als één geheel. Het realisme is vooral van toepassing op het tweede en derde niveau. Elke staat wordt als een soevereine actor binnen de internationale gemeenschap beschouwd en het eerste niveau wordt buiten beschouwing gelaten. Al zijn er ook nieuwe

benaderingen, modellen en methoden overgenomen uit (gedeeltelijk) verwante wetenschappen omdat de theorie niet meer geheel overeenkwam met de werkelijkheid. In recentere benaderingen spelen alle drie de niveaus een rol. In deze scriptie gaat het specifiek om een relatie op het tweede analyiseniveau: de relatie tussen Turkije en haar bondgenootschap met de Verenigde Staten. Hierin wordt specifiek gefocust op de Turkse alliantiestrategie: met wie gaat Turkije een alliantie aan en wat voor karakter heeft deze? Daarbij is ook het wereldsysteem van belang. Aan de rol van individuen of instituties in Turkije zelf zal ik minder aandacht besteden.

Afsluiting

In deze inleiding heb ik de opzet van mijn scriptie gepresenteerd. Mijn scriptie onderzoek: de strategie van het Turkse buitenlands beleid ten opzichte van de Verenigde Staten. Hierbij wordt gefocust op de vraag of hierin sprake is van continuïteit of verandering als we de periode 1945-1989 (Koude Oorlog) afzetten tegen de periode 1989-2003 (post-Koude Oorlog). Het onderzoek wordt gedaan op basis van een realistisch theoretisch model, dat in het volgende hoofdstuk gepresenteerd wordt.

1. THEORETISCH PERSPECTIEF

§ 1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zet ik stap voor stap het theoretische perspectief uiteen. Eerst leg ik de basisaannames van het Realisme uit (1.2). Daarna bespreek ik de rol van bondgenootschaprelaties of allianties (1.3) binnen het Realisme, voordat ik in ga op de alliantiestrategieën *balancing*, *band-wagoning* en *bridge-building* (1.4). Vervolgens bespreek ik de rol van deze strategie in het buitenlands beleid (1.5) en de factoren die daaraan ten grondslag liggen (1.6). In de afsluiting presenteer ik het theoretisch model waarop mijn scriptie gebaseerd is.

§ 1.2 Realisme

Hoewel wetenschappers van mening verschillen over wat realisme nu precies inhoudt, bestaat er zeker consensus over bepaalde basisaannames. Uit verschillende visies op realisme kunnen we de volgende hoofdkenmerken destilleren (Lieshout 1993b, Morgenthau 1978, Van Staden 1974, Van Staden 1994a, Waltz 1979):

In de internationale politiek kent men internationale anarchie. De internationale politiek is een systeem zonder overkoepelend gezag. Er zijn met andere woorden geen overkoepelende instellingen die alle actoren in de internationale politiek kunnen beschermen, sanctioneren of een globaal beleid uitstippelen. De staat is de voornaamste en belangrijkste actor. De realistische onderzoekstraditie ontkent of minimaliseert het belang – niet het bestaan - van individuen, internationale organisaties, transnationale actoren, internationale ondernemingen, etc. De staat heeft in haar buitenlands beleid als belangrijkste taak het behartigen van zijn belangen en de verdediging van zijn bevolking. Staten zijn niet gelijk. Er is sprake van een machtshiërarchie tussen staten. Men maakt hierbij traditioneel het onderscheid tussen grootmachten en kleine machten. De nationale veiligheid en de overleving van de staat staan volgens het realisme centraal. De staat is essentieel voor het welzijn van de burgers. De staat beschermt het territorium, de bevolking en een aan de bevolking eigen levenswijze. Het nationale belang is doorslaggevend voor de sturing en evaluatie van het buitenlands beleid. Andere landen zijn nooit voor 100% te

vertrouwen, daar elke natie haar eigen nationaal belang nastreeft. Dit impliceert dat internationale overeenkomsten steeds een voorlopig karakter hebben. Er is sprake van een *balance of power*. De hierboven opgesomde aannames worden door realisten beschouwd als duurzame kenmerken van de internationale politiek.

Het kernpunt wordt door Junne en Marchand (1994: 100) als volgt geformuleerd: “*Uitgangspunt van het realisme (...) is dat het internationale systeem als gevolg van de afwezigheid van een centraal gezag door een veiligheidsdilemma gekenmerkt wordt: iedere staat moet zich wapenen tegen mogelijke aanvallen door andere landen.*”

Realisten focussen zich met name op de rol van staten. Staten zijn de dragers van soevereine rechten en plichten en bezitten het geweldsmonopolie. In die zin zijn ze de belangrijkste politieke organisaties. Tegenwoordig is wel steeds meer aandacht voor de rollen van multinationale ondernemingen en transnationaal opererende bewegingen, maar de primaire focus van realisten is toch op de rol van staten in het internationale systeem (Van Staden 1994b: 11-12).

Ook het streven naar macht en/of veiligheid en de “balance of power” zijn belangrijke realistische ideeën. Volgens realisten is het internationale systeem een *self-help system*, waarin staten hun eigen (relatieve) machtspositie moeten verwezenlijken (Rood 1994: 179).

Na de Tweede Wereldoorlog breekt het tijdperk van het klassieke realisme aan, naast de liberale stroming de meest belangrijke binnen de Leer der Internationale Betrekkingen. De naam Hans Morgenthau (1904-1980) is hiermee onlosmakelijk verbonden. Volgens Morgenthau is het inherent aan de internationale politiek dat er tegengestelde belangen en dus conflicten zijn. Deze vloeien onvermijdelijk voort uit het niet aflatende streven naar macht in termen van eigenbelang door de betrokken actoren. Hij onderscheidt in zijn boek ‘*Politics Among Nations. The Struggle For Power And Peace*’ (1978) drie mechanismen die het machtsstreven en de conflicten in toom kunnen houden: het machtssevenwicht (“balance of power”), internationale moraliteit en normen, en internationaal recht. Hij zet ook uiteen waarom die niet naar behoren kunnen functioneren. Het machtssevenwicht is te onzeker voor staten om beleid op te maken: staten streven naast evenwicht ook naar overwicht. De internationale moraliteit is in de afgelopen eeuw ondergraven door de democratisering van de buitenlandse politiek. Het internationale recht kan slechts functioneren als tussen staten een belangenharmonie bestaat en het machtssevenwicht een afschrikkende werking heeft. Ook al beseffen de realisten dat internationale overeenkomsten weinig te betekenen hebben

indien de machtigste staten zich daar, om welke reden dan ook, niet langer aan gebonden achten. Vanuit deze visie rekenen realisten het ook tot hun taak richtlijnen op te stellen voor wat in de omstandigheden van na de Tweede Wereldoorlog ‘goed’ buitenlands beleid is geweest en actief deel te nemen aan internationale debatten over buitenlandse politiek die staten zouden moeten voeren (Lieshout 1993a: 212-213). De kerndoelstelling van het buitenlands beleid is het verzekeren van het overleven van een staat, het waarborgen en het versterken van de nationale veiligheid en meer algemeen: het nastreven van nationaal belang in termen van macht (Keukeleire 1998: 21-22). Het enige middel dat volgens Morgenthau voorhanden is voor een vreedzame wereld, is het traditionele instrument van de diplomatie (1978: 517-519).

Het klassieke realisme en macht

Fundamenteel in het werk van Morgenthau en de andere klassieke realisten is de stelling dat het machtsstreven van alle tijden is. De belangrijkste motivatie van een actor om te handelen is het maximaliseren van macht en het streven naar veiligheid, in militaire termen (Keukeleire 1998: 15). Binnen het realisme staan de nationale belangen centraal in de geopolitieke constellatie. De ligging van een staat heeft grote invloed op het niveau van nationale macht en de oriëntatie van het buitenlands beleid. Er is geen hiërarchie in de onderlinge macht tussen staten maar anarchistische macht en de *balance of power* is een middel om oorlogen te voorkomen. De staat is de actor. Belangrijke factoren zijn de grootte van een staat, de economische macht en de militaire macht. Staten zoeken altijd een machts-evenwicht, je weet echter nooit wat de intenties van de ander zijn en je bent ‘nooit’ zeker van het gedrag van een ander. Het realisme gaat uit van de centrale rol van soevereine staten die in een omgeving zonder overkoepelend bestuur constant in een machtsstrijd verkeren om veiligheid te verschaffen aan de burgers en om de integriteit van het grondgebied waarop de staat gevestigd is te bewaren. Dit is het veiligheidsdilemma. In deze visie spelen alleen grote mogendheden een vooraanstaande rol omdat ze meerdere instrumenten ter beschikking hebben, waarvan de machtsbalans de belangrijkste is. Kleine staten hebben hierin veel minder opties. De macht van grotere staten wordt ondersteund door onder andere oorlog, diplomatie en internationaal recht. Buitenlandse politiek is in deze visie een *zero sum game*. Winst van het ene land betekent verlies voor het andere: de ‘hoeveelheid’ macht is constant, maar de verdeling over de landen verschilt. Naast macht speelt ook soevereiniteit een rol: door zich te binden aan een bepaalde alliantie, verliest een staat een deel van haar soevereiniteit, maar profiteert het doordat haar macht en/of veiligheid op wereldschaal zijn toegenomen. Hoe dan ook geldt dat economische belangen zijn ondergeschikt aan veiligheidsissues (Lieshout 1993a: 212-213).

Het realisme pretendeert kortom de werkelijke drive achter buitenlands beleid in te zien: macht en veiligheid staan voor staten centraal. Er heerst anarchie tussen de staten, omdat er op wereldniveau niet een autoriteit is. Toch leidt dit tot een *balance of power*, omdat staten moeten gaan samenwerken om hun belangen te behartigen. Over deze allianties gaat de volgende paragraaf.

§ 1.3 Alliantietheorie

Binnen de Internationale Betrekkingen en het Realisme is het debat over “*Origins of Alliances*” een belangrijk issue – een van de bekendste boeken, van Steven Walt (1990) heeft dit als onderwerp. Maar eerst zal ik het begrip kort omschrijven. In mijn theoretisch kader worden de begrippen bondgenootschaprelatie en alliantie naast elkaar gebruikt. Het begrip wordt gedefinieerd als een “*verdrag tussen twee of meer bondgenoten, mogendheden*” (Van Dale 2007). In *The Origins of Alliances* definieert Walt een alliantie als: “*a formal or informal relationship of cooperation between two or more states involving mutual expectations of some degree of policy coordination on security issues under a range of conditions in the future. Thus, I define alliance broadly to include informal alignments as well as formal alliance treaties.*” (Walt 1990: 12).

In zijn werk onderscheidt Walt het verschil tussen allianties gebaseerd op interne en externe veiligheid. Volgens allianties gebaseerd op externe veiligheid dienen allianties de belangen van de verschillende staten ten opzichte van niet-deelnemende staten te behartigen. Staten die alleen niet sterk genoeg zijn gaan met elkaar samenwerken om hun veiligheid te vergroten: samen staan ze sterk. Als het gaat om allianties gebaseerd op interne veiligheid gaat het niet specifiek om de algemene problemen die er in een realistisch wereldsysteem zoals geschetst in de vorige paragraaf bestaan. Walt wijst op Deborah Larsons theorie dat allianties ook gebruikt kunnen worden door elites om hun eigen binnenlandse veiligheid te waarborgen. Zij stelt dat de elites die de macht hebben binnen een staat deze tegen elke prijs willen behouden. Dit is belangrijker dan het behouden van het grondgebied van de staat of de macht van de staat willen vergroten (Larson 1991). In deze scriptie gaat het bij de allianties voornamelijk om externe veiligheid.

Het realisme stelt dat staten gebruik maken van allianties om het machtsevenwicht te handhaven. Allianties zijn nodig omdat staten individueel niet sterk genoeg zijn om hun veiligheid te waarborgen. Daarvoor is vaak samenwerking met anderen nodig. Volgens David Hume houdt het

machtsevenwicht (*balance of power*) in dat een naar hegemonie strevende staat altijd een confederatie van staten tegenover zich zal vinden (Brown 2001: 107). Hij herleidt deze wetmatigheid tot afgunst die machtige staten bij andere staten kunnen opwekken. De drager van het machtsevenwicht kan deze rol alleen met succes handhaven wanneer hij zich te allen tijde gematigd toont en voortdurend bereid is eventuele evenwichtsstorings te corrigeren (Lieshout 1993a: 208). Vrijwel alle theoretische beschouwingen over het machtsevenwicht als veiligheidsarrangement leggen er de nadruk op dat het begrip een systeem van relaties dekt waarin correcties van afwijkingen van een verondersteld machtsevenwicht tot stand komen door oorlogen, alliantiewisselingen en een bewapeningswedloop (Van Staden 1994a: 37).

De alliantietheorie gaat in op de vraag waarom een staat allianties aangaat. Een reden kan zijn omdat staten niet in staat zijn zelfstandig een geloofwaardige verdediging tegenover de potentiële hegemon te creëren, en dan zullen ze besluiten niet onderling met elkaar samen te werken maar zich op zo voordelig mogelijke voorwaarden bij de grote mogendheid (potentiële hegemon) aan te sluiten (Van Staden 1993: 215). Uitgangspunt bij deze verklaring vanuit het hegemoniale handelen is dat de hegemoniale mogendheid niet wordt gedreven door kosmopolitische overwegingen (het hele systeem betreffende), maar door eigen belang, dit vanuit een afweging van kosten en baten binnen een anarchistische statenstelsel. Een stabiele en open internationale economie zal, met andere woorden, alleen tot stand komen voor zover zij de economische en militaire belangen van de hegemoniale mogendheid dient. In deze visie past ook de opmerking van Gilpin dat *'the relatively large size of the hegemon's market is a source of considerable power and enables it to create an economic sphere of influence'* (Gilpin 1987: 67). Dus, indien staten menen dat zij niet zelfstandig hun doelen kunnen bereiken, kunnen zij steun zoeken en trachten diplomatieke coalities of militair-economische allianties te vormen.

Friedman geeft als kenmerk van een alliantie *"pairing or collaboration with one another for a limited duration regarding a mutually perceived problem"*. Daarbij wordt er gezamenlijk of parallel opgetreden om gedeelde belangen te behartigen (Friedman, 1970: 4). Dit is meer een algemene omschrijving. Friedman noemt de volgende factoren als specifieke kenmerken van allianties:

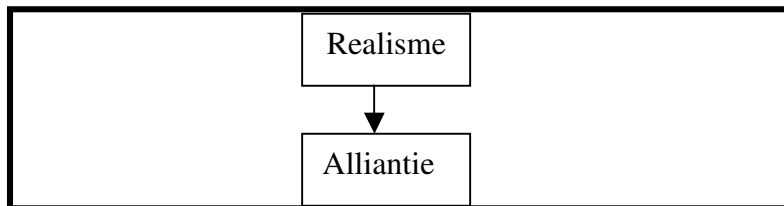
- *Existence of an enemy or enemies, actual or anticipated.*
- *Contemplation of military engagement and the risk of war.*

- *And mutually of interest in either the preservation of the status quo or aggrandizement in regards to territory, population, strategic resources, and so forth* (Friedman 1970: 4).

In deze scriptie zal ik het begrip “alliantie” en de afgeleide begrippen hanteren als in de termen van Friedman hierboven en Walt op de vorige pagina. De meeste onderzoekers zijn het er over eens wat de motieven voor een staat zijn om zich bij een alliantie aan te sluiten. Kleine of zwakke staten kenmerken zich door een beperktere reikwijdte aan belangen en door een geringere of niet-significante invloed op het internationale systeem als geheel. De visie en het algemene beleid van kleine staten zijn over het algemeen eerder reactief dan initiërend en eerder regionaal dan wereldomvattend. De afhankelijkheid van niet-dwingende middelen van interstatelijke invloed, steun aan internationale organisaties en *the rule of law* in de wereldpolitiek zijn andere kenmerken die een kleine staat vertoont in haar gedrag. De belangrijkste reden voor een kleine staat om in een alliantie te stappen met grootmachten is de zoektocht naar overleving als onafhankelijke soevereine entiteit. Voor die onafhankelijkheid zijn ze afhankelijk van steun van buitenaf (Van Staden 1974: 312). Binnen bondgenootschappen is er sprake van een ‘*exploitation of the great by the small*’ (Olson en Zeckhauser 1966: 267). Met behulp van deze ideeën valt te begrijpen waarom staten niet altijd zullen trachten een evenwicht te vormen tegen een mogendheid die hen bedreigt (iets waarvoor Hume geen verklaring wist te vinden). Wanneer geen van hen bij machte is zelfstandig een geloofwaardige verdediging tegenover de potentiële hegemon te creëren, kunnen deze staten besluiten (..) zich op zo voordelig mogelijke voorwaarden bij deze mogendheid aan te sluiten (Van Staden 1974: 201-202).

De macht van kleine staten is groter dan zo op het eerste gezicht lijkt. Kleinere staten hebben allianties wel gebruikt om grotere partners te manipuleren, om er een *pay-off* uit te halen. Maar andersom gebruiken grote naties allianties juist om de kleinere bondgenoten in het gareel te houden door ze economische en militaire hulp te bieden. Relaties tussen zwakke en sterke staten zijn dan ook vaak asymmetrisch qua motivatie. Hoe kunnen kleine staten dan hun invloed in een alliantie maximaliseren? Bijvoorbeeld door mee te doen aan de wereldwijde VS-commitment: verbintenis aan de idealen van democratie en steun aan de Amerikaanse kruistocht tegen het communisme (met name tot 1989) dan wel het internationale terrorisme (sinds de terroristische aanslagen van 11 september 2001). Dat draagt sterk bij aan onderhandelingsmogelijkheden voor kleine staten (Keohane 1971: 164). Daarnaast kunnen ze hun inschikkelijkheid ‘verhandelen’ tegen de eisen van de alliantieleider en de prijs opvoeren door gehoorzaam te zijn of door te dreigen niet mee te werken. Maar een regering moet wel voldoende speelruimte hebben in de

binnenlandse politiek als ze geloofwaardig over wil komen bij het dreigen met veranderingen in het buitenlands beleid bij onderhandelingen met de alliantieleider. Verder kunnen kleine bondgenoten ergernis die ze veroorzaken bij de alliantieleider uitbuiten doordat ze relatief gezien toch onmisbaar zijn in de gezamenlijkheid. Dat kunnen ze doen door te dreigen grote bondgenoten in oorlog te brengen of ze te dwingen om een keuze te maken om hun kleinere bondgenoten te steunen of af te haken (en dan eventueel een bondgenoot te verliezen). Die angst om “er in geluisd te worden” bij de grootmachten is net zo groot als de angst van de kleinere staten om “verlaten” te worden in internationale crises. Om dit soort redenen wilde de Verenigde Staten bij de oprichting van de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) van 1949 geen ongelimiteerde en automatische verplichtingen aangaan (Van Staden 1995: 37-38).

Schema 2. Het theoretisch kader (stap 1)

Allianties zijn volgens het realisme dus samenwerkingsverbanden die staten opzetten omdat ze individueel niet kunnen overleven in het anarchistische wereldsysteem, zoals wordt geïllustreerd door het bovenstaande schema. Een alliantie valt binnen de middelen die een staat in een realistisch internationaal systeem heeft om haar veiligheid te waarborgen. Vaak wordt een dergelijke alliantie gekenmerkt door wederzijds opportunisme en een gebrek aan écht vertrouwen. Welke strategieën staten kunnen gebruiken bij het selecteren van alliantiepartners zal in de volgende paragraaf besproken worden.

§ 1.4 Strategieën

Doel van deze scriptie is het verklaren van continuïteit of verandering in de Turkse alliantiestrategie ten opzichte van de Verenigde Staten. Het gaat er dus om na te gaan welke strategie Turkije toepast vóór en na de Koude Oorlog. Dit gebeurt aan de hand van de drie alliantiestrategieën oftewel de drie B's die er binnen alliantietheorie bestaan: *balancing*, *bandwagoning* (Waltz 1979: 126) en *bridge building* (Van Staden 1995: 40). Deze strategieën geven aan op wat voor manier staten met allianties om kunnen gaan: van alliantie wisselen, je niet

binden, of je aan de grootste binden. Walt benadrukt dat het hier om ideaaltypen gaan die van de praktijk kunnen en zullen afwijken: “*Balancing and bandwagoning are ideal types which actual behavior only approximates: balancing against a potential threat does not require unremitting hostility to it*” (Walt 1988: 315). Schweller ziet zowel balancing als band wagoning als instrumenten die toegepast worden in het streven naar veiligheid: band wagoning door toe te geven aan bedreigende staten en balancing door ze af te schrikken: “*the aim of balancing is self-preservation of values already possessed, while the goal of bandwagoning is usually self-extension: to obtain values coveted*” (Schweller 1994, 74).

Vanuit het realisme en de *balance of power* is het interessant om te zien hoe een kleinere staat allianties met grotere staten kan gebruiken om bepaalde nationale belangen naar voren te schuiven. De theorie gaat er van uit dat kleine machten de rol van *balancer* of *bridge builder* zoeken (Van Staden 1974: 217).

Een *balancer* probeert partijen tegen elkaar uit te spelen en vormt wisselende allianties. Gangale definieert een *balancer* als “*a state joining a weaker coalition to counter the influence or power of a stronger coalition*”. Dit gebeurt als een staat of coalitie te sterk is. Later wordt de nieuw gevormde countercoalitie weer afgebroken en worden andere pacten gesloten. Deze wisselende pacten moeten zijn macht en veiligheid garanderen. Walt voegt hieraan toe dat het gaat om *balancing* tegenover de meest dreigende macht en niet per se tegen de meest machtige staat (Gangale 2003). Voor Turkije zou dat wisselende samenwerking met de Verenigde Staten, de Europese Unie, Rusland (voor 1989 de Sovjet Unie), de Arabische wereld, Israël en de Turkse Republieken (na 1989) kunnen betekenen. Volgens de theorie kan Turkije zich zo bijvoorbeeld eerst aan de Verenigde Staten binden. Op het moment dat de Verenigde Staten dan te hoge eisen aan Turkije stelt (bijvoorbeeld in de kwestie-Cyprus) kan Turkije haar buitenlands beleid meer op de Sovjet Unie richten, om eventueel later weer naar de Verenigde Staten terug te keren. Door deze wisselende allianties profiteert Turkije van de samenwerking met verschillende staten en wordt, volgens de theorie, de “*balance of power*” behouden. Een staat die als *balancer* fungeert wisselt van *sides* om er zeker van te zijn dat er niet één enkele macht de hegemonie bereikt of dat een combinatie van machten in de positie komt om het hele systeem te domineren (Van Staden 1995: 40). Uiteindelijk dient dit natuurlijk de macht en veiligheid van deze staat. Ook volgens Waltz kan *balancing* de opkomst van een hegemon, die een bedreiging voor alle kleinere staten zou kunnen vormen, voorkomen. Dat is ook een belangrijk doel van een *balancer* (Waltz 1979: 126-127).

Een *bridge builder* is de een bruggenbouwende of bemiddelende rol die met name kleine landen aannemen binnen het internationale systeem. *Bridge builders* helpen bestaande tegenstellingen te overbruggen en willen bijdragen aan de oplossing van conflicten of geschillen. De bruggenbouwer tracht grote mogendheden of onafhankelijke politieke centra juist bij elkaar te brengen (Van Staden 1974: 239). Deze staten spelen een vreedstichtende en diplomatieke rol (Van Staden 1974: 218). In deze zin maken ze geen deel uit van een alliantie, maar proberen te bewerkstelligen dat verschillende allianties en grootmachten conflicten vermijden. Ook hier geldt weer dat het eigenbelang hiermee gemoeid is. Gangale (2003) omschrijft dit als “*voluntary development of peaceful relations to reduce tension*”. Als kenmerken hierbij geeft hij dat het gaat om het doen van gelijkwaardige concessie, dat het risico laag blijft (als een meer dominante staat de alliantie wil exploiteren zal deze instorten) en dat staten een eventuele andere *balancing* alliantie behouden.

Bandwagoning is voor bescherming de aansluiting zoeken bij een machtige actor. “*Bandwagoning refers to the act of weaker states joining a stronger power or coalition within balance of power politics*” (Gangale: 2003). Voor Turkije zou dat een nadrukkelijke gerichtheid op de machtige Verenigde Staten of de Europese Unie (en eerder op de Sovjet Unie) kunnen zijn. Een beleid gericht op de supermachten moet worden gezien als het actief inspelen op de politieke gedachten vorming bij de Europese Unie-lidstaten of de Verenigde Staten en het zoeken van steun voor ideeën (Dağı, 2002c). Walt (1990: 17-21) meent dat *bandwagoning* inwisselbaar is met *alignment* en als capitulatie geldt: “*Bandwagoning involves unequal exchange; the vulnerable state makes asymmetrical concessions to the dominant power and accepts a subordinate role*” (Walt 1990: 12). Meedoen en “van de partij zijn” is inwisselbaar met opstellen bij de bron van het gevaar en inwisselbaar met aansluiting zoeken bij de sterke kant. Al is het niet altijd zo dat die twee samenvallen, de bron van gevaar hoeft niet altijd de sterke kant te zijn. In de context van de grootmacht rivaliteit kunnen kleine staten zich verenigen met de sterkere grootmacht om het hoofd te bieden aan dreigingen vanuit de grootmacht (Van Staden 1995: 45). *Bandwagoning* betekent in deze scriptie niet samenvloeien of verenigen van de staat met de bron van gevaar, maar aansluiting zoeken bij de sterkere staat of gemeenschap uit veiligheidsoverwegingen. Deze drie B’s *balancing*, *bridge building* en *band wagoning* worden weergegeven in het schema op de volgende pagina.

Balancing	Bridge Builder	Bandwagoning
Wisselende allianties voor het handhaven van de “balance of power” en de eigen veiligheid.	Bruggenbouwende of bemiddelende rol. Diplomatie als instrument om veiligheid te behouden.	Aansluiting (zoeken) bij de sterke kant. Grootmacht moet veiligheid garanderen.

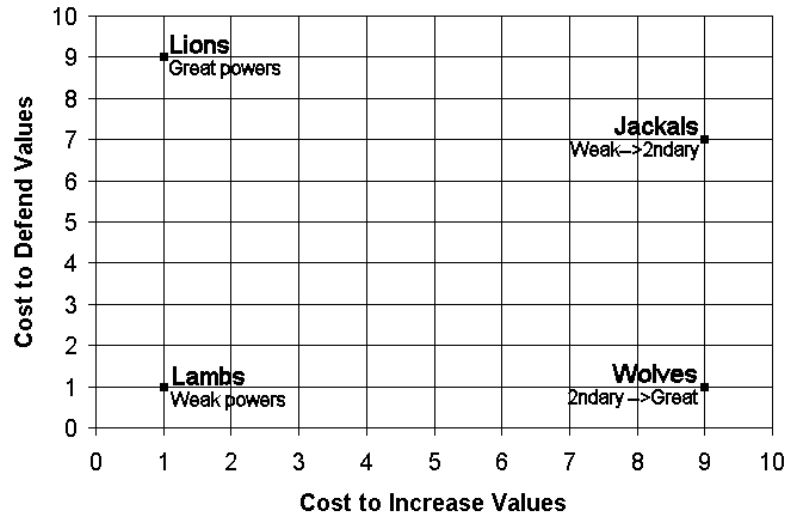
Schema 3. De 3 B's.

Het is belangrijk op te merken dat de grenzen tussen deze drie strategieën niet duidelijk zijn. Het is zeer moeilijk vast te stellen wanneer een staat nu precies een *balancer* of een *band wagoner* is of er tussen in zit. Het is ook niet zo dat een staat die *band wagoner* is in zijn beleid geen enkel element van *balancing* kan toepassen. Deze drie B's worden als ideaaltypen toegepast om het beleid van staten makkelijker te analyseren. Soms kunnen ze ook overlappen of er kan van geen enkele strategie sprake zijn in het buitenlands beleid van een staat. Er zijn immers staten die zich hier aan onttrekken en een geïsoleerde politiek voeren, zoals bijvoorbeeld Noord-Korea. Toch zal ik in deze scriptie een poging wagen het alliantiegedrag van Turkije te beschrijven.

Verschillende alliantiestrategieën bieden verschillende mogelijkheden. Enerzijds zijn ook de grotere machten afhankelijk van de coalities die ze sluiten en kunnen kleine landen hierin een verschil maken. Daardoor is de relatieve machtspositie binnen die alliantie vrij groot. Dit kan een stimulans te zijn om te gaan *balancen*. *Bridge building*, indien succesvol toegepast, betekent dat er een vredige oplossing voor een potentieel conflict komt en is goed voor het prestige. Volgens van Staden lopen kleinere grotere risico's hun soevereiniteit te verliezen in het geval van een conflict. Ook vanwege hun kleinere betrokkenheid bij de oorzaken van het conflict zijn zij meer tot diplomatie geneigd en in staat (van Staden 1974: 213-218). *Band wagoning* is dan een strategie die minder risico met zich mee brengt, maar ook de nationale autonomie (soevereiniteit) vermindert. Toch geldt ook hier dat de samenwerking maar kort kan duren als de veiligheidssituatie verandert (Rood 1994: 180).

Volgens Thomas Gangale (2003) zijn *band wagoning* en *balancing* de meest toegepaste strategieën. Hij onderscheidt daarnaast ook nog *detente*, dat gelijkgesteld kan worden aan het *bridgebuilding* zoals ik dat op basis van van Staden (1974) onderscheid. Schweller (1994) legt uit waarom sommige staten *bandwagonen* en andere *balancen*. Volgens hem heeft dit te maken met de score van de staat op twee assen. Ten eerste zijn er de kosten die een staat zich kan veroorloven om haar waarden te beschermen ten opzichte van de kosten die het kan maken om deze te vergroten. Daarnaast is er de as tussen staten die de *status quo* willen laten voortduren ten

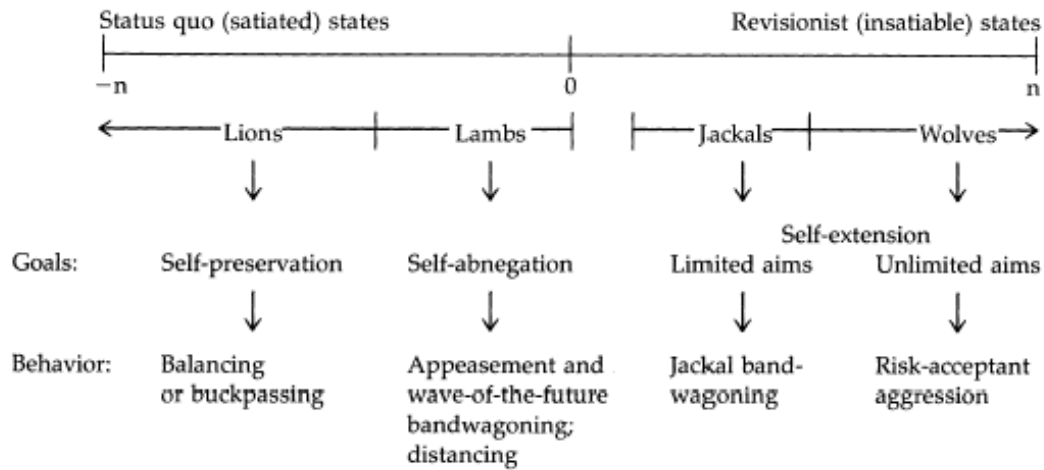
opzichte van revisionistische staten die hun positie willen verbeteren. De status quo geldt als het laten voortduren van de bestaande *balance of power*. Dit heeft hij als volgt schematisch weergegeven (Schweller 1994: 100):

Schema 4. Schwellers model van leeuwen, lammeren, jakhalzen en wolven.

Hierbij zijn ‘leeuwen’ staten die hoge kosten kunnen betalen om hun bezit/waarden te beschermen, maar slecht weinig willen investeren om hun waarde te vergroten. Als tevreden staten zullen ze de *status quo* aanhangen en hun buitenlands beleid op *balancing* richten. ‘Lammeren’ zijn zwakke staten, die dan ook weinig kosten kunnen maken. Op internationaal gebied zullen zij moeten proberen om conflicten te voorkomen, bijvoorbeeld door middel van *band wagoning* ten opzichte van de sterkere machten. ‘Jakhalzen’ zijn de staten die veel opgeven om hun bezittingen te beschermen, maar zelfs meer om hun waarde te vergroten. Volgens Schweller zullen ook zij zich op *band wagoning* richten. De laatste groep is de ‘wolven’. Als roofstaten richten ze meer op wat ze begeren dan op wat ze bezitten. Deze opportunisten kunnen op internationaal gebied erg onverwacht gaan handelen (Schweller: 99-103). Al deze keuzes worden in het schema op de volgende pagina zichtbaar gemaakt. Schweller noemt deze these de *balance of interests* als tegenstelling tot de gebruikelijke Realistische *balance of power*. Schweller is het op andere vlakken ook niet eens met Walt. Waar Walt zegt dat *balancen* gebeurt tegenover bedreigingen, ontevreden staten zich bij revisionisten aansluiten en *band wagonen* gevaarlijk is, deelt Schweller die mening niet (Gangale 2003). Turkije kan gezien als een jakhals. Het is een staat die probeert zijn waarden als Kemalisme en secularisme te behouden. Ook het Koerdisch gebied valt daaronder. Verder onderneemt Turkije constant actie om de waarden uit te breiden. Hier gaat het bijvoorbeeld om Cyprus in de jaren zestig en zeventig. Het kan gebeuren

dat het daarvoor veel kosten maakt, zoals bij het wapenembargo dat volgde op de inval in Cyprus. Dit alles wordt in de volgende hoofdstukken verder toegelicht.

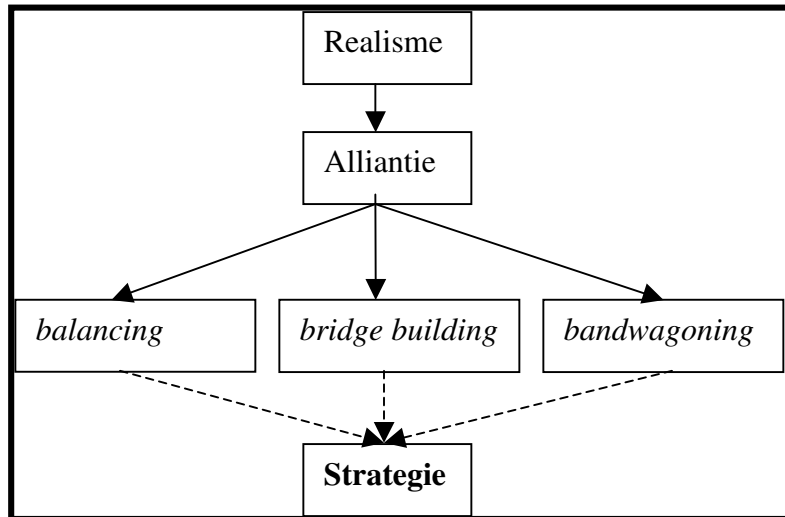
NOTE: The top line represents the state's calculation of its relative interests in the values of revision and of the status quo. Where the status quo outweighs revision (where n is negative), states are satiated; where revision outweighs the status quo (n is positive), states are revisionist.

Schema 5. Schweller's overzicht van het gedrag van verschillende soorten staten.

De bovenstaande schema 5 geldt ter illustratie van het feit dat er op nog bredere wijze naar deze alliantiestrategieën gekeken kan worden. In deze scriptie maak ik gebruik van de drie B's zoals deze o.a. door van Staden zijn beschreven. De indeling van Schweller komt niet meer terug. Het is wel van belang in het achterhoofd te houden dat Turkije als staat zich volgens de theorie als een jakhals gedraagt.

In deze paragraaf heb ik de betekenis van de begrippen *balancing*, *bridge building* en *band wagoning* toegelicht, drie strategieën die een staat kan toepassen binnen haar alliantiepolitiek (in een realistisch wereldsysteem). Het gaat hierbij om ideaaltypische, lastig te meten strategieën. Een schematische weergave van dit uitgebreide theoretisch kader is hieronder te vinden. Een *balancer* sluit wisselende allianties en probeert partijen tegen elkaar uit te spelen. Op deze manier wordt de balance of power behouden. Dit valt in Turkijes buitenlands beleid te observeren doordat Turkije in haar buitenlands eerst met een staat samenwerkt en daarna meer met een andere. Een *bridge builder* sluit zich bij geen enkele grootmacht of alliantie aan, maar poogt op diplomatieke wijze conflicterende machten samen te brengen. Dit kan voor Turkije betekenen dat

ze bemiddelt bij conflicten in de regio. Een *band wagoner* tenslotte bindt zich aan de machtigste actor. Dit kan ik bij Turkije merken indien ze historisch gezien een staat volgt in haar buitenlands beleid. De Turkse opties voor buitenlands beleid worden in de volgende paragraaf concreter uitgewerkt.

Schema 6. Het theoretisch kader (stap 2).

§ 1.5 Het buitenlandse beleid

Beleid wordt meestal omschreven in termen van middelen die worden ingezet op bepaalde doeleinden te halen. Deze kunnen behalve helder omschreven ook vaag zijn en hoeven niet altijd rationeel te zijn. (Hoogerwerf 1993: 21-22). Een middel of beleidsinstrument wordt door een actor gebruikt om een doel te bereiken. Het buitenlands beleid van Turkije dient een bepaald doel, volgens het realisme maximalisatie van de relatieve nationale machtspositie. Dat gebeurt bijvoorbeeld door diplomatie of militaire macht toe te passen: staten willen met hun acties en hun uitspraken andere state beïnvloeden. In dit geval gaat het om de middelen die de Turkse regering en het parlement toepassen. Zij zijn de operationalisatie van de actor Turkije. Omdat het Turkse parlement het orgaan is dat het kabinet controleert en de wetgevende macht is, zal ik ook haar invloed op het beleid moet meenemen en niet puur naar acties en verklaringen van de regering kijken. Ik zal ervan uitgaan dat datgene wat in het Turkse parlement als regeringsbeleid aan bod komt inderdaad de set van middelen en doeleinden is die de regering nastreeft. Hierbij moet ik wel veronderstellen dat de regering inderdaad de juiste informatie overdraagt. Buitenlands beleid wordt door Soetendorp beschouwd als “een reeks van beslissingen en de daarop volgende

handelingen van een regering ten opzichte van het buitenland". Hij voegt dat het gaat om doelen en middelen die onderdeel zijn van een weloverwogen strategie. Maar ook kleinere dagelijkse acties zoals die op ministeries verricht worden en het vormen van standpunten over secundaire zaken valt hier onder (Soetendorp 1994: 42).

In het realisme richt het buitenlandse beleid zich op een externe omgeving waarover de regering geen formeel gezag heeft en daardoor fundamenteel verschillend is van het binnenlandse systeem. Deze internationale omgeving wordt gekenmerkt door anarchie: er is geen overkoepelend gezag. Doelstellingen van buitenlands beleid zijn - in het algemeen - voornamelijk toegespitst op de onmiddellijke omgeving of de regio waarvan men deel uitmaakt: het nastreven van het nationaal streven tot veiligheid in termen van macht. In sommige gevallen is het ook gericht op een beperkt aantal landen of regio's die buiten de nabije geografische cirkel liggen. Uitzonderingen hierop zijn thema's die samenhangen met ontwapening, wapenbeheersing en non-proliferatie, die behalve op regionaal niveau ook op mondiaal vlak kunnen gelden. Volgens het realisme is de kerndoelstelling van het buitenlands beleid het verzekeren van het overleven van een staat, het waarborgen en het versterken van de nationale veiligheid en meer algemeen: het nastreven van nationaal belang in termen van macht (Keukeleire 1998: 15-24). Ik ben me er bewust van dat het een moeilijke kwestie is hoe dit beleid precies tot stand komt en dat Turkije niet één unitaire actor is – zoals het realisme lijkt te betogen. De regering heeft te maken met diverse actoren van verschillende pluimage die haar beleid willen beïnvloeden en verkeerdt vaak in een spagaat tussen seculier pro-Westers georiënteerden, zoals het Turkse leger, en de islamisten die zich meer op het Midden-Oosten richten. Daarom ga ik uit van de pure, objectieve acties van de Turkse regering. Hoewel die misschien niet altijd alle sentimenten weerspreken, gaat het uiteindelijk – in deze scriptie – om de concrete actie in het buitenlands beleid, en niet de intentie.

Ter samenvatting wil ik zeggen dat als het gaat om buitenlands beleid, wordt in deze scriptie gekeken naar de acties van de regering en het parlement van Turkije. Zij zijn de actoren die verantwoordelijkheid voor het Turkse buitenlands beleid hebben.

§ 1.6 Turkijes strategieën voor en na 1989

In haar buitenlands beleid kan Turkije in principe elk van de drie strategieën toepassen. Als *balancer* zou het wisselen van *sides* en wisselende coalities kunnen sluiten om de balance of power te handhaven. In de Koude Oorlog zou het dan beurtelings met de Sovjet Unie en de

Verenigde Staten samengewerkt hebben. Tegenwoordig zou het zich steeds voor korte tijd kunnen aansluiten bij de Verenigde Staten, de Europese Unie, Rusland of de Arabische wereld en proberen deze tegen elkaar uit te spelen. Als *bridge builder* zou het juist kunnen proberen een consensus tussen deze verschillende partijen te bereiken. Zo zou Turkije bijvoorbeeld tijdens de Koude Oorlog of rond de Irak-oorlog in 2003 diplomatie gevoerd kunnen hebben met als doel het conflict af te laten zwakken en oorlog te voorkomen. Wanneer Turkije *band-wagoning* zou toepassen zou het meelopen met de Verenigde Staten, de Sovjet Unie (na de Koude Oorlog Rusland), de Europese Unie of de Arabische wereld. De mogelijke opties zijn in de onderstaande tabel weergegeven.

	Balancer	Bridge builder	Band wagoning
Tijdens Koude Oorlog	Afwisselend samenwerken met de VS en de SU (of anderen)	Proberen te bemiddelen tussen de VS en de SU (evt. m.b.v. Europa of de Arabische wereld)	De VS of SU (of anderen) geheel volgen in hun politiek
Na Koude Oorlog	Wisselende samenwerking met de VS, Europa, Rusland, Turkse Republieken, Israël en Arabische wereld	Proberen deze zes met elkaar samen te laten werken door diplomatie rond golfoorlogen	Een van deze zes geheel volgen in de buitenlandse politiek

Schema 7. Mogelijkheden voor Turkse alliantiestrategieën.

De keuze welke strategie een staat toepast is van verschillende factoren afhankelijk: “*Alliance choices, however, are often motivated by opportunities for gain as well as danger, by appetite as well as fear.*” (Schweller 1994: 79) Vanuit het realisme zijn met name de geostrategische positie (grootte en ligging) en economische, politieke en militaire macht hiervoor van belang. Friedman noemt hierbij het belang van een territorium, de grootte van de bevolking en de strategische bronnen. Dezelfde auteur (zie hierboven) gaf aan dat het bestaan van vijanden, het risico dat militaire betrokkenheid vormt en de wil om de status quo te behouden dan wel te veranderen hierin de cruciale factoren zijn (Friedman 1970). Walt daarentegen onderscheidt vier factoren die een gepercipieerde bedreiging beïnvloeden: “*overall capabilities, proximity, offensive capability of the threats vs. the defensive capability of the threatened and perceived intentions of the threat*” (Walt 1988).

Als we kijken naar de grond achter strategieën wil ik het onderscheid tussen *statische* en *dynamische* factoren maken. We kunnen hierbij niet stellen dat elk van de deze factoren altijd een duidelijke consequentie heeft: de aanwezigheid van een zelfde geostrategische positie kan zowel tot *balancing*, *band wagoning* als *bridge building* leiden. Er is dus geen specifieke causale relatie tussen de aanwezigheid van een factor en het voeren van een bepaalde strategie: de factoren zijn

geen aspecten van een bepaalde strategie. Het is een bepaalde constellatie van factoren die bepaalt wat voor alliantiestrategie een staat voert. Dit is een zeer complex proces en er zal dan ook nog veel onderzoek gedaan moeten worden om hier de finesses van te begrijpen.

Als het om statische factoren gaat denk ik aan de geostrategische positie. Daarbij gaat niet alleen om de geografische ligging en de landen waaraan het grenst, maar ook om de grootte wat betreft grondgebied en aantal inwoners. Bij het aantal inwoners is ook hun cultuur van belang. De aanwezigheid van machtige minderheden, zoals die van de Joden in de Verenigde Staten, is er een die niet snel verandert. Ook de religie van de inwoners is een grote factor. Zo dienen de presidenten van bijvoorbeeld de Verenigde Staten en Polen in hun politiek zeker rekening te houden met het strenge protestantisme en katholicisme. Hoewel Turkije in tegenstelling tot bijvoorbeeld Iran of Saudi-Arabië geen islamitische politiek voert en de constitutie en het leger duidelijk maken dat Turkije een seculiere staat is, is religie zeer belangrijk voor sommige partijen en grote delen van de bevolking. Haar islamitische identiteit wordt zowel pro- als contra-argument gebruikt in debatten over de toetreding van Turkije binnen de Europese Unie. Statische factoren vormen een machtsfactor die niet heel snel verandert: demografische ontwikkelingen vinden langzaam plaats en grenzen veranderen niet om het paar jaar. In alliantiepolitiek speelt ook de afstand een rol. Als staten dicht bij elkaar liggen, zullen zij eerder verwickeld raken in een politiek proces waarbij er ten opzichte van elkaar belangen worden uitgespeeld. Indien een staat te sterk dreigt te worden, moeten andere staten daar op reageren (Lieshout 1993b: 76).

Politieke, economische en militaire factoren schaar ik onder dynamische factoren. Dit zijn zaken die een snelle ontwikkeling door kunnen maken. Bij politieke factoren denk ik aan het (gepercipieerde) bestaan van een vijand en de ideologie, internationale gebeurtenissen die nationale politiek beïnvloeden, de kracht van het leiderschap en het politieke systeem. Economische factoren zijn de economische kracht, de beschikking over strategische bronnen en deelname aan internationale handel. Als militaire factor noem ik de kracht van het leger, de (gepercipieerde) kracht van de vijand en de kracht van eventuele al bestaande allianties waarin de staat deelneemt. Veranderingen in deze factoren kan een grote impact hebben voor de positie, en dus ook het buitenlands beleid en de allianties. Landen kunnen hevige economische groei of krimp door maken en in korte tijd uitgroeien tot een macht van formaat. Denk maar aan de economische ontwikkeling van China in de laatste jaren of de hevig veranderde politieke situatie in Centraal Oost-Europa na 1989. Zowel de geostrategische positie (statisch) als de actuele bestaande machtsconstellatie (dynamisch) zijn van grote invloed op de strategie die een staat

toepast. Wat nou altijd precies de invloed van al deze factoren is, is zeer delicate zaak buiten bereik van deze scriptie. Hier wil ik slechts een aantal factoren noemen, die eventuele veranderingen in de Turkse alliantiestrategie kunnen veroorzaken. Een kritische evaluatie van deze factoren zal in een volgende studie moeten gebeuren. Mijn factoren worden in de tabel hieronder en de komende pagina's verder toegelicht.

<i>Statische factoren</i>	<i>Dynamische factoren</i>		
Geostrategische positie	Politieke factoren	Economische factoren	Militaire factoren
1. Ligging (locatie en grenzen met andere staten)	1. Bestaan van een vijand en ideologie (visie die overeenkomt of verschilt van andere staten)	1. Economische kracht (sterkte van de economie)	1. Kracht van het leger (sterkte van het eigen leger in aantal manschappen en beschikbare wapens)
2. Omvang van het territorium (grootte van de staat)	2. Internationale gebeurtenissen (politieke belangen die op bepaalde momenten spelen)	2. Strategische bronnen (beschikking over schaarse goederen zoals olie, water in het Midden-Oosten)	2. Kracht van de vijand (sterkte van het leger van de vijand in aantal manschappen en beschikbare wapens)
3. Grootte van de bevolking (aantal inwoners en hun cultuur – gerelateerd aan economische en militaire kracht)	3. Kracht van het leiderschap (overwicht en macht van het staatshoofd of de regering)	3. Internationale handel (integratie van de economie in de wereldeconomie)	3. Kracht van de bestaande alliantie (sterkte van het leger van de alliantie in aantal manschappen en beschikbare wapens)
	4. Politiek systeem (manier waarop besluiten worden genomen, binnen democratie of autocratisch bestuur)		

Schema 8. Statische- en dynamische factoren

Als politieke factoren onderscheid ik zoals gezegd het bestaan van een vijand, internationale gebeurtenissen, de kracht van het leiderschap en het politiek systeem. Friedman geeft aan dat het werkelijke of actuele bestaan van een vijand een kenmerk van een alliantie is (Friedman 1970: 4). Walt vult aan dat het alliantiegedrag ideologisch gerelateerd kan zijn. Ideologie is ook belangrijk voor het vijandbeeld. Staten met soortgelijke ideologieën gaan eerder samenwerken om zich te wapenen tegen staten met een verschillende ideologie. In Walt's onderzoek is dit voornamelijk het geval in de alliantie van de Sovjet-Unie en haar partners (Walt 1990: 21-28). Wat de kracht van het leiderschap betreft gaat het om de partij of het individu dat de macht in handen heeft. Het buitenlands beleid wordt beïnvloed door een 'sterke' of 'zwakke' premier of het type partij dat de macht heeft. De invloed van het politiek systeem hangt samen met Walt's zojuist gepresenteerde these. Autocratische of eenpartijstaten kunnen een heftige beleid voeren dan democratieën, waarbij politici ook aan de samenwerking binnen de eventuele coalitie of de volgende

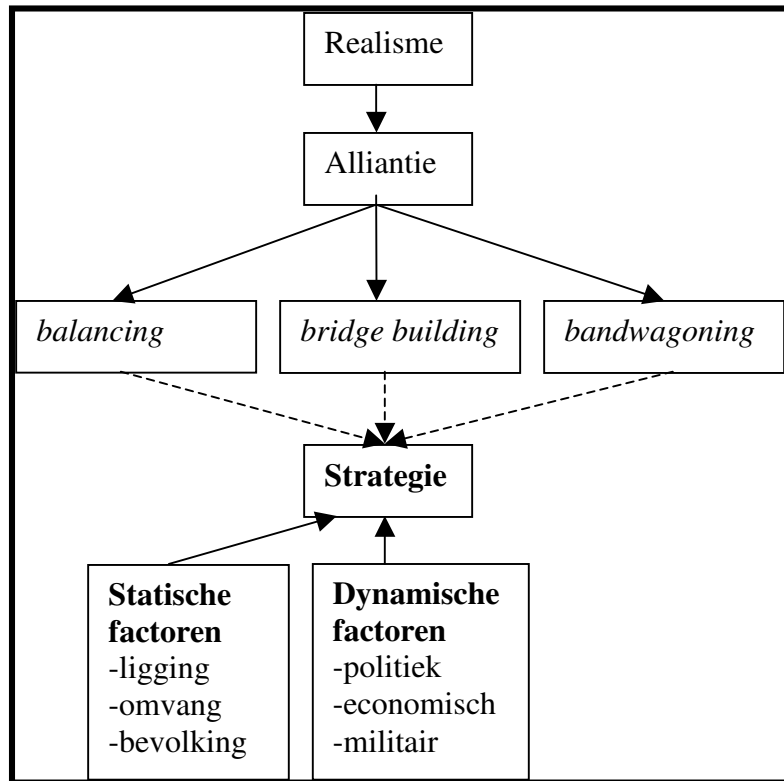
verkiezingen dingen te denken. Ideologische factoren spelen hier ook bij: linkse en rechtse partijen kunnen hier hun invloed hebben.

Bij economische factoren kijk ik naar de economische kracht, het bezit van strategische hulpbronnen en deelname aan de internationale handel. De sterkte van de economie beïnvloedt hoe een staat met haar partners kan omgaan. Rijkere landen kunnen het zich meer veroorloven om veel geld uit te geven aan de nationale veiligheid dan armere landen. Strategische bronnen, zoals olie, gas en water (zeker in het droge Midden-Oosten), zijn ook van groot belang. Turkije heeft de controle over de watertoevoer naar Syrië en Irak, omdat de Eufraat en Tigris via Turkije daar naar toe stromen. Bovendien grens het aan het gebied met de grootste oliereserves ter wereld. Dit zijn zaken die niet heel snel veranderen, maar gezien bijvoorbeeld de dreigende uitputting van water- en oliebronnen wil ik dit toch onder de dynamische factoren scharen. De derde factor heb ik deelname aan de internationale handel genoemd. Sinds de globalisering is het idee van interdependentie tussen landen alleen maar groter geworden. Dit hangt samen met het eerste punt. Of staten die economisch van elkaar afhankelijk zijn is van belang voor alliantiepolitiek.

Wat betreft militaire factoren kijk ik naar gepercipieerde kracht van het eigen leger en van de vijand, evenals naar de kracht van de allianties waarin een staat al deelneemt. Ten eerste gaat het omvang en kwaliteit van de krijgsmacht. Omvang is puur het aantal soldaten en wapens dat men heeft. Kwaliteit is uit te drukken in technische zin (kwaliteit en mate van moderniteit van het materieel) en in geoefendheid, individueel en in eenheidsverband. Daarbij gaat het om de vraag hoe snel en waar welke hoeveelheid soldaten met welke bewapening ingezet kan worden. Ook de mate van externe dreiging kan bijdragen aan een bepaalde alliantiepolitiek. Dit hangt onder andere af van offensieve capaciteiten, nabijheid van de agressor en de impressie van agressieve intenties als het gaat om het schenden om de soevereiniteit (Lieshout 1993b: 51-53). Eventuele bestaande allianties zijn hier zeker relevant, omdat die nut en noodzaak tot verdere samenwerking kunnen wegnemen.

Het schema op de volgende bladzijde, een verdere uitbreiding van het schema zoals ik dat in het einde van de paragrafen 1.3 en 1.4 heb gepresenteerd, illustreert het theoretisch kader van deze scriptie. Binnen een realistisch wereldsysteem voeren staten alliantiepolitiek. Daarbij kunnen drie strategieën worden toegepast: *balancing*, *bridge building* en *band wagoning*. Van welke strategie een staat gebruikt maakt is afhankelijk van statische factoren (kort gezegd ligging, omvang en

bevolking) en dynamische factoren (politiek, economisch en militair) die ik hierboven heb uitgewerkt.

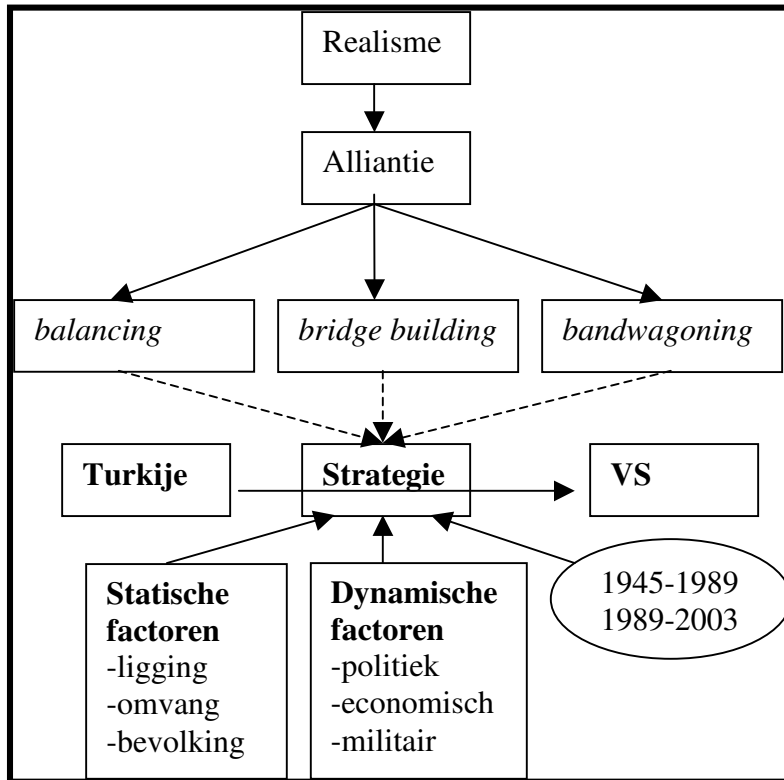
Schema 9. Het theoretisch kader (stap 3)

§ 1.7 Conclusies

Naar aanleiding van alle hiervoor gepresenteerde theorieën presenteer ik op de volgende pagina schematisch het theoretisch kader. Binnen het realisme zijn er allianties. Daarvoor zijn er drie strategieën: *balancing*, *bridge building* en *band wagoning*. Turkije gebruikt zowel voor als na de Koude Oorlog een (of misschien wel verschillende) strategie(ën) ten opzichte van de Verenigde Staten: of ze *balanced* tussen de Verenigde Staten en een andere staat of alliantie, of ze neemt de rol van *bridge builder* tussen de Verenigde Staten en een andere staat of alliantie, of ze sluit zich als *band wagoner* aan bij de Verenigde Staten of een andere staat of alliantie.

Uitgaande hiervan zullen we in deze scriptie in kaart brengen welke factoren de eventuele continuïteit van de bondgenootschaprelatie van Turkije met de Verenigde Staten zouden kunnen verklaren met behulp van de alliantiestrategieën: *balancing*, *bridge building* en *bandwagoning*.

Dit zullen we doen aan de hand van het schema hieronder en het zogeheten ‘veiligheidsdilemma’ dat binnen het realisme centraal staat. Het onderstaande schema laat zien hoe we de in dit hoofdstuk naar voren gebrachte theorie toepassen op de Turks-Amerikaanse betrekkingen van 1945-1989 en 1989-2003.

Schema 10. Het theoretisch kader (volledig)

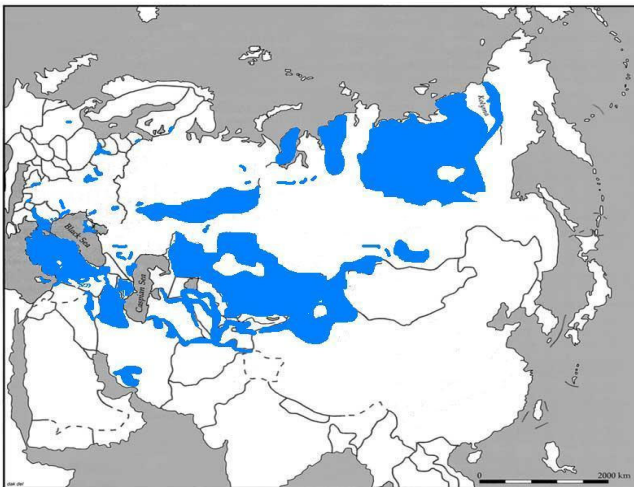
2. HET BUITENLANDS BELEID VAN TURKIJE VOOR 1989

§ 2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk behandel ik het buitenlands beleid van Turkije tot het einde van de Koude Oorlog. Op basis van een realistische visie wil ik de continuïteit van de Turks-Amerikaanse alliantie onderzoeken. Daarbij wordt specifiek gekeken naar de Turkse alliantiestrategieën en haar beleid ten opzichte van de Verenigde Staten. In dit hoofdstuk zal ik eerst kort de geschiedenis van Turkije schetsen. Vervolgens behandel ik belangrijke issues betreffende de veiligheid van Turkije tijdens de Koude Oorlog en haar buitenlandse relaties. Daarna ga ik specifiek in op de alliantie met de Verenigde Staten en de alliantiestrategie die Turkije ten opzichte van de Verenigde Staten toepast.

§ 2.2 De geschiedenis van de Turkse Republiek

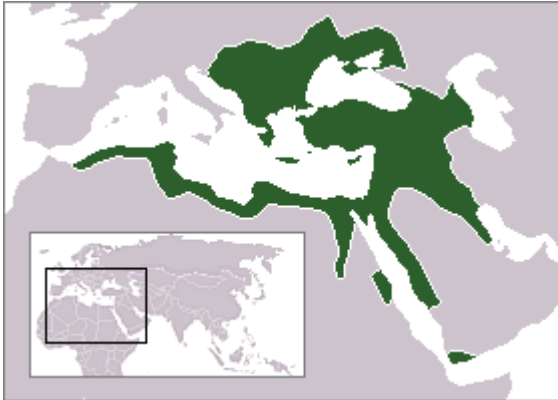
De 'oorspronkelijke' Turken behoren tot de Altay-volken verwant aan de Mongolen. De Anatolische Turken stammen af van de Seldjoeken, die zich in de twaalfde eeuw vestigden in het huidige Turkije.

Schema 11. Kaart van het leefgebied van Turkse volkeren.

Hun Osmaanse of Ottomaanse Rijk breidde zich van de veertiende tot en met de zestiende eeuw uit naar het oosten en het westen. Nadat Istanbul (*Constantinopel*) in 1453 veroverd werd

verwierf het Ottomaanse Rijk langzamerhand steeds grotere delen van de Balkan. Op haar hoogtepunt (omstreeks 1700) beheerste zij de gebieden rond het oostelijke deel van de Middellandse Zee, vrijwel de gehele Balkan en een groot deel van het Midden-Oosten.

Schema 12. Kaart van het Ottomaanse Rijk (1281-1923)

Na de tweede belegering van Wenen in 1683 kwam er een ommekeer in de machtsverhouding: de Turken werden in oorlogen met afwisselend Oostenrijk, Rusland en Venetië teruggeslagen. In het oosten waren de Turken ook voortdurend in oorlog met Perzië (het huidige Iran). In de loop van de negentiende eeuw raakte het Ottomaanse Rijk steeds meer in verval en moest het veel van zijn veroverde gebieden afstaan, voornamelijk in de Balkan. Het Ottomaanse Rijk, dat toen spottend 'de zieke man van Europa' werd genoemd, bleef nog door steun van de grote mogendheden in Europa voortbestaan. Maar na de Eerste Wereldoorlog moest de Turkse sultan, die de kant van Duitsland en Oostenrijk-Hongarije had gekozen, het Verdrag van Sèvres (1920) ondertekenen (Zürcher 1995: 249). Turkije zou een enorm deel van zijn territorium verliezen. Zo zouden Hidjaz, Koerdistan en Armenië onafhankelijk worden, geheel volgens de politiek van het Zelfbeschikkingsrecht van Wilson. Irak en Palestina zouden bestuurd worden door het Verenigd Koninkrijk. Syrië (waaronder het latere Libanon) kwam onder Frans bestuur. De Dodekanesos en Rhodos werden ingenomen door Italië. Thracië en Smyrna werden ingenomen door Griekenland. De Zee van Marmara werd gedemilitariseerd en geïnternationaliseerd. Bovendien werd de zo gevormde rompstaat van het Ottomaanse Rijk onder financiële curatele gesteld.

Net als elders in Europa kwam in de achttiende eeuw ook in Turkije het nationalisme op. In 1922 werd de sultan afgezet door de *Jön Türkler* ('Jonge Turken'), die niet de islam, maar het nationale bewustzijn als bindende factor zagen. Zij hadden panturkistische idealen en streefden naar een hechtere eenheid met Turkssprekende volkeren in Centraal-Azië.

M. K. ATATURK (1881-1938)

Uit hun midden werd in 1923 de officier Mustafa Kemal Pasa, later Atatürk (vader der Turken) genoemd, tot eerste president van de Turkse Republiek gekozen. De patriotten wonnen dus de ‘onafhankelijkheidsoorlog’ tegen de Europese grootmachten en stichtten de moderne staat Turkije. Met de Vrede van Lausanne (1923) werd vervolgens een voor Turkije veel gunstiger verdrag afgesloten. Daarmee werd de vrede van Sèvres ongedaan gemaakt en de onafhankelijkheid van het nieuwe Turkije een feit.

Turkije werd omgevormd tot een seculiere Westerse eenheidsstaat, omdat Atatürk en de zijnen van mening waren dat Turkije zich alleen tot een sterke staat kon ontwikkelen indien het zijn Aziatische karakter zou verminderen en zich op Europa zou richten. Daarom werd vast gehouden aan een strikte scheiding tussen kerk en staat en werd het Latijnse alfabet ingevoerd. Ook werd er veel aandacht aan het onderwijs gegeven.

In 1932 trad Turkije toe tot de Volkenbond. Atatürk onderhield goede contacten met de Westerse mogendheden, maar hield zich zoveel mogelijk afzijdig van internationale conflicten. De buitenlandse politiek van de Turkse republiek in de periode 1923-1945 kan over het algemeen worden gekenschetst als voorzichtig, realistisch en gericht op de handhaving van de zo moeizaam verworven *status quo*. Het liet zich dan ook niet verleiden tot panturkistische ondernemingen. Atatürk overleed in 1938. Ook tijdens de Tweede Wereldoorlog bleef Turkije neutraal (Zürcher 1995: 248-50).

§ 2.2.1 Het moderne Turkije

Schema 13. Kaart van Turkije

De republiek heeft Ankara als hoofdstad en telt ruim 70 miljoen inwoners (CIA World Factbook). Ondanks bepaalde kwesties, die ik in de volgende paragraaf zal bespreken, heeft Turkije goede betrekkingen met het Westen. Hoewel de Turkse elite inmiddels verwesterd is en de waarborg is voor het seculiere karakter van de Turkse Republiek, voelt een klein deel van de Turken, vooral op het platteland, zich verwant met het Midden-Oosten. Verzet tegen het seculiere, westerse karakter van de staat komt vooral vanuit fundamentalistische en orthodoxe moslimgroeperingen. Hiertegenover staat het Turkse leger dat een westerse denkwijze aanhangt en een afkeer heeft van iedere vorm van religieus fanatisme. Als verdediger van de idealen van Atatürk heeft het leger een onevenredig grote invloed op de politiek. Zo is het met vijf bevelhebbers vertegenwoordigd in de zeer machtige Nationale Veiligheidsraad. Wanneer de seculiere grondslagen van de Turkse staat in gevaar dreigen te komen, grijpt het leger met al dan niet gewettigde middelen in. Sinds 1982 is haar recht om de Turkse seculiere eenheidsstaat te handhaven grondwettelijk vastgelegd. In 1960, 1971 en in 1980 pleegde het leger een staatsgreep (waarbij de macht wel weer vrij snel werd overgedragen aan een burgerregering). En in 1973 en 1997 voerde de legerleiding de druk op de toenmalige regeringen zodanig op, dat deze gedwongen werden af te treden (ook in 2007 werd er vervroegde verkiezingen afgedwongen). Ook tegen Koerden trad het leger en de Turkse regering lange tijd zeer streng op (Zürcher 2002: 1).

De Nationale Veiligheidsraad (*Milli Güvenlik Konseyi*, MGK) is een van de belangrijkste actoren die bij het Turkse buitenlands beleid is betrokken. Dit orgaan is een civiel-militaire institutie die na de militaire staatsgreep van 1960 in het leven werd geroepen als wakend oog op het handelen van regering en parlement. De Nationale Veiligheidsraad, wiens positie in 1982 grondwettelijk is vastgelegd, kreeg de bevoegdheid het parlement en de regering te adviseren over binnenlandse en

buitenlandse veiligheidsvraagstukken. Naast de president en de premier hebben de chef van de generale staf, de chefs van de strijdmacht onderdelen (Landmacht, Luchtmacht, Marine en de Gendarmerie) en de betrokken ministers (Defensie, Binnenlandse Zaken en Buitenlandse Zaken) zitting in het orgaan (Bruinessen 1982: 22). Formeel werden alle regeringsbeslissingen met betrekking tot veiligheid door de Nationale Veiligheidsraad genomen, waarmee de generaals de mogelijkheid hebben om het politieke en sociale systeem van Turkije volledig naar eigen ideeën te modelleren (Smit 1982: 159). De chef van de generale staf, de hoogste Turkse militair, heeft controle over grote delen van de krijgsmacht. Hij is verantwoording verschuldigd aan de premier, maar handelt in de praktijk autonoom (AIV 1999: 18). Volgens de Nationale Veiligheidsraad vormde het 'strategische partnerschap' met de Verenigde Staten en de NAVO een mijlpaal voor het Turks buitenlands beleid (Smit 1982: 159-160).

De ontwikkeling van het partijstelsel en het democratiseringsproces van 1983 in Turkije gingen niet samen met de afnemende rol van het leger in de politiek. De staatselite (militairen en bureaucraten) zag de democratie als een middel om de belangen van de staat (de zogenaamde Kemalistische staatsgoed) in gevaar te brengen. Ook de invloed van het VS opperbevel (via de NAVO structuur) op de Turkse generaals was groot. Hierbij speelde de financiële afhankelijkheid een belangrijke rol (Smit 1982: 156). De coup van 1980 vond plaats op een moment waarop ook de Amerikaanse belangen in het Midden-Oosten in gevaar kwamen (ontwikkelingen in Afghanistan, revolutie in Iran, enzovoort). Door de staatsgrepen werd de invloed van de generaals op de politieke ontwikkeling in Turkije echter versterkt en geïnstitutionaliseerd (Smit 1982: 158).

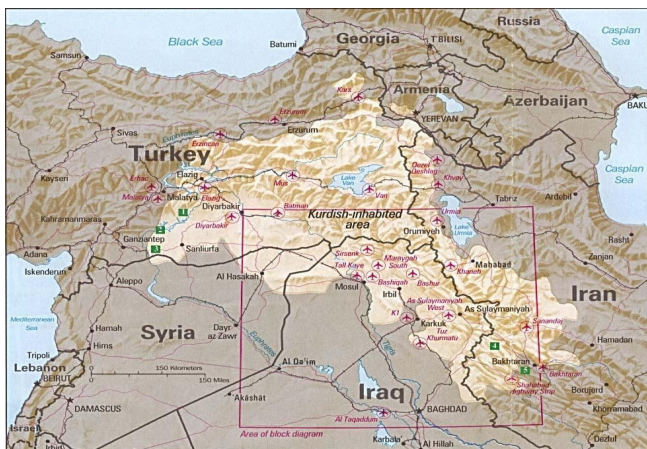
Ondanks de eerdere neutraliteit ontwikkelde Turkije zich vlak na de Tweede Wereldoorlog en tijdens de Koude Oorlog politiek gezien tot een onmisbare bondgenoot van het Westen. Turkije werd in 1949 lid van de Raad van Europa en in 1952 van de NAVO. Toch heeft de Turkse staat veel kritiek gehad vanwege de grote invloed van het leger, schendingen van mensenrechten en de strijd tegen de Koerden. Ook de situatie met Cyprus en Griekenland maakt de verhouding tot Europa lastig (Zürcher 1995: 248). Daardoor is de aanvraag van het EU-lidmaatschap tot een moeizame procedure geworden. In deze periode waren met name de geostrategische positie en de politieke factoren van invloed op het buitenlands beleid. Het gaat dus om zowel een statische als een dynamische factor. De geostrategische positie van Turkije als buurland van de communistische Sovjet Unie was van hoge relevantie. Volgens de Nationale Veiligheidsraad waar het Turkse leger veel macht in heeft vormde het 'strategische partnerschap' met de Verenigde Staten en de NAVO een mijlpaal voor het Turks buitenlands beleid.

§ 2.3 De Turkse nationale politiek

Als we kijken naar het buitenlands beleid van Turkije zijn er - in relatie tot de Verenigde Staten - een aantal regio's, landen of etnische groepen van belang. In deze paragraaf zal ik de relatie van de Turken met de Koerden, Griekenland en Cyprus, de Balkan, het Midden-Oosten en Europa bespreken.

§ 2.3.1 De Koerdische kwestie

De Koerden vormen een staatloze natie in het Midden-Oosten, die cultureel afwijkt van de andere volkeren verspreid is over grensgebieden van Turkije, Iran, Irak, Syrië en de voormalige Sovjet Unie.

Schema 14. Kaart van door Koerden bewoonde gebieden.

In het Turkije van Atatürk, waar de Koerdische gemeenschap ongeveer vijftien tot twintig procent van uitmaakte, was nauwelijks ruimte voor de Koerdische etniciteit, die in 1923 op aandringen van de Britten wel als minderheid erkend werden (Amain & Kielstra 1992: 3, 22-23). Na de staatsgreep van 12 september 1980 leefde het Kemalisme weer op en daarmee ook onderdrukking van uitingen van de Koerdische identiteit. Zelfs het gebruik van de Koerdische taal in privé-conversaties werd officieel verboden. Voortdurend werden er mensen gearresteerd voor het 'verzwakken van de nationale gevoelens'. Ondanks dit alles slaagde Abdullah Öcalan er in met zijn *Partiye Karkeran Kurdistan* (Arbeiderspartij van Koerdistan, PKK), een sterke organisatie neer te zetten.

De PKK is een marxistische groepering die via een volksopstand de onafhankelijkheid van de Koerden probeert te bereiken. In de periode van de Koude Oorlog noemden velen zichzelf marxist en was het gemakkelijk om zich naar de Sovjetunie te richten als alternatief op het kapitalisme. Gedurende de jaren tachtig heeft de PKK diverse guerrilla-activiteiten opgezet met de militaire- en financiële steun van de Sovjet Unie. De SU-steun werd door de PKK als tegenwicht gebruikt tegen de Verenigde Staten-Turkije alliantie en viceversa. Want de Verenigde Staten gaf ook onvoorwaardelijke steun aan het Turkse leger ook al was dat ten koste van democratische beginselen. Dit alles kan gezien worden als een Turks initiatief om zich meer op *band wagoning* te richten.

Veel Turken beschouwen Öcalan als een terrorist die verantwoordelijk wordt gehouden voor de dood van een groot aantal Turken. Ook de Verenigde Staten en de Europese Unie beschouwen de PKK als een terroristische organisatie. Öcalan, werd in 1999 in Kenia (mede door de Verenigde Staten ondersteuning) gearresteerd en door een Turks gerechtshof ter dood veroordeeld. Zijn straf werd later omgezet in levenslang. De aanslagen gaan nog steeds door en de Koerden hebben nog altijd een achterstandspositie in Turkije (Zürcher 1995: 377).

§ 2.3.2 Het Turks-Grieks conflict

Het Turks-Griekse conflict heeft een eeuwen oude oorsprong maar tijdens de Koude Oorlog gaat het om enkele eilanden in de Egeïsche Zee, etnische minderheden problematiek en Cyprus.

Hoewel in 1959 Cyprus, voorheen een Britse kroonkolonie, autonomie had verkregen, bleef bemoeienis van zowel Griekenland als Turkije vanwege historische betrokkenheid op het eiland groot. De Turks-Cypriotische bevolking werd geïntimideerd door de Grieken en Turkije dreigde met een invasie. Dit gebeurde daadwerkelijk in 1974 toen pro-Griekse officieren de regering omver wierpen. Turkije bezette daarop het noordelijke deel van Cyprus (ondanks de afkeuring van bondgenoot Verenigde Staten) en verklaarde het bezette deel in 1983 onafhankelijk. Sindsdien is het eiland in een Grieks-Cypriotisch en een Turks-Cypriotisch deel gescheiden. Het Turks-Cypriotische deel wordt echter door geen enkel land erkend behalve Turkije (Smit 1982: 129).

Griekenland en Turkije hebben onenigheid over eilandjes in het oostelijke deel van de Egeïsche Zee vlak voor de Turkse kust. Griekenland eist een aantal van deze (onbewoonde) eilandjes op die volgens een verdrag uit 1947 echter tot Turkije zouden moeten behoren omdat zij binnen een afstand van achttien kilometer uit de Turkse kust liggen. Turkije eist van Griekenland dat het de militaire bases op enkele van die eilandjes ontruimt. Een andere kwestie heeft betrekking op de in Noord-Griekenland woonachtige moslimminderheid van 200.000 mensen, waarvan het grootste deel etnische Turken zijn. De Griekse regering probeerde de invloed van de moslims terug te brengen door Grieken aan te moedigen zich te vestigen in deze regio.

§ 2.3.3 De Balkan

Als het om de Balkan gaat heeft Turkije na de Tweede Wereldoorlog vooral een gespannen relatie gehad met haar communistische buurland Bulgarije. In 1951 wees Bulgarije een kwart miljoen Turken uit, omdat Turkije besloten had troepen naar Korea te zenden. Turkije sloot haar grenzen. Twee jaar later werd deze heropend, maar toen verbood Bulgarije de Bulgaarse Turken te vertrekken. Bijna veertig jaar later zouden de Bulgaren opnieuw een crisis uitlokken die een exacte kopie was van deze eerste (Zürcher 1995: 290-291). De Verenigde Staten stimuleerden de vorming van regionale allianties op de Balkan. Zo ontstond in 1953 het anti-Sovjet Balkan-Pact tussen Joegoslavië, Griekenland en Turkije. Gezien de fragiele Turks-Griekse betrekkingen was dit een opmerkelijk succes. De betrekkingen bleven goed tot de uit de hand lopende crisis op Cyprus Turkije een slag toediende (1964-1974) (Zürcher 1995: 290-291).

§ 2.3.4 Het Midden-Oosten

Wat betreft het Midden-Oosten verschilt het buitenlands beleid van Turkije aanzienlijk van dat van de meeste landen in dat gebied.

Schema 15. Kaart van het Midden-Oosten

Dit komt vooral vanwege historische betrokkenheid van Turkije in het gebied (zoals bijvoorbeeld de Mosoel kwestie: de stad behoorde tot 1918 tot het Ottomaanse Rijk, waarna de Turken en de Britten, die Irak sinds dat jaar als mandaatgebied beheerden, nog tot op heden twisten over de stad), de Koerden kwestie (zie paragraaf 2.3.1) en de goede betrekkingen die Turkije heeft met het Westen, en daarmee ook met Israël. In 1949 erkende het de in 1948 opgerichte staat Israël en werden er ambassadeurs uitgewisseld. Dat gebeurde onder Amerikaanse supervisie, in het kader waarvan het, samen met Iran, de rol van bufferstaat tegen de Sovjet-Unie en van gendarm tegen het Arabisch nationalisme kreeg toebedeeld. Dat alles leidde dan ook uiteraard tot slechte relaties met zijn Arabische burens. Voor Israël daarentegen betekende het een inbraak in de islamitische wereld en een anti-Arabische alliantie.

Het Midden-Oosten was na 1945 het toneel van zeven grote oorlogen, diverse burgeroorlogen en politieke spanningen, die enige malen tot een rechtstreekse botsing tussen Oost en West dreigden te escaleren. Dit vond onder andere zijn oorzaak in de grootste olievoorraden ter wereld, de gemengde samenstelling van de bevolkingen en de ongelijke verdeling van de rijkdommen in de regio. Veel conflicten in het Midden-Oosten zijn terug te voeren tot de Eerste Wereldoorlog, toen de staatsvorming in dit gebied goddeels zijn beslag kreeg. Voor die tijd behoorde een groot deel van de regio tot het Ottomaanse Rijk, dat op autocratische wijze door de Turkse sultan werd bestuurd. Bij de vrede van San Remo in 1920 waren Arabische nationalistinnen erin geslaagd hun zelfbeschikkingsrecht te realiseren ten koste van Turkije, hoewel ze nog wel als mandaatgebied door Engeland en Frankrijk bestuurd werden (Bosscher 1992: 369-370). Ook na de formele onafhankelijkheid na de Tweede Wereldoorlog bleef de Europese aanwezigheid sterk in de vorm van militaire bases en troepen. Bovendien waren er grote economische belangen, voornamelijk vanwege de olie, en nauwe banden met de feodale Arabische heersers. De Verenigde Staten probeerden Turkije en Egypte samen te brengen, maar de Turks-Egyptische verhoudingen bleven gespannen door de Turkse pro-Israël-houding. Met Pakistan, Irak en Iran lukte het later wel. Engeland sloot zich ook bij het 'Bagdad-Pact' aan en de Verenigde Staten kregen de status van waarnemer (Zürcher 1996: 289). Vooral na het succes van de Iraanse revolutie in 1979 werd Turkijes geostrategische positie belangrijk. Er was sprake van een paradox in het Turkse veiligheidsdilemma in de regio. Deze bestaat uit de combinatie van verwesterlijking en wantrouwen hiertegen. In de jaren tachtig staat deze bovendien in toenemende haaks op de veranderingen in de regio. Sezer (1996: 76) schrijft in dit kader:

“Since Turkey was neither a fully westernized nor an orthodox Islamic society, its pro-western domestic regime was anathema to its neighbors. This in turn made the task of safeguarding the domestic order against external challenges more difficult.”

De processen van modernisering en verwesterlijking kunnen alleen standhouden indien Turkije zich niet met de buurlanden bemoeit, terwijl dat instabiliteit in de regio kan bevorderen. De politiek van ‘*non-interference*’ wordt om deze reden gehandhaafd. Deze internationale houding wordt onder meer ingegeven door bovengenoemde historische erfenissen (Sezer 1996: 75-76). De situatie in het Midden-Oosten was in de jaren tachtig instabiel vanwege de Iraanse revolutie en de Iran-Irak Oorlog. In deze oorlog bleef Turkije strikt neutraal, maar de Turkse militaire regering keek zeer kritisch naar Iran. Zij was bang voor export van het fundamentalistische gedachtegoed van Khomeini, dat radicaal indruiste tegen het Kemalisme. Iran, dat leed onder een Amerikaans handelsembargo, werd in de jaren 1983-1984 Turkije’s belangrijkste handelspartner, maar tegelijkertijd liet Turkije toe dat Irak via een dubbele pijpleiding olie over Turks grondgebied naar een terminal aan de Middellandse Zee bleef pompen (Zürcher 2002: 1). Eind jaren tachtig verbeterde de Turks-Iraanse relaties zich geleidelijk, terwijl die met Syrië en Irak juist verslechterden vanwege conflicten over het Turkse gebruik van het water van de Eufraat en Tigris voor irrigatieprojecten (AIV: 1999).

§ 2.3.5 De relaties met Europa

De betrekkingen tussen Europa en Turkije gaan terug tot de Ottomaanse tijd. Officieel op 31 juli 1959 verzoekt de Turkse regering om een associatieverdrag met Europese Economische Gemeenschap (EEG), dat de basis moest vormen voor een toekomstig lidmaatschap. De zes EEG-landen vormden met 30% van de Turkse handel Turkijes grootste handelspartner. Bovendien ontving Turkije ook hulp van de EEG. Aansluiting bij de gemeenschappelijke markt zou voor Turkije een alternatief betekenen naast de alliantie met de Verenigde Staten. Andere redenen waren de opname in het Verdrag van Rome van de landbouwsector, op dat moment de grootste sector van de Turkse economie. De Griekse factor was ook belangrijk vanwege de eerder genoemde onderlinge conflicten (paragraaf 2.3.2). Griekenland en Turkije hebben ook altijd gestreefd naar dezelfde rol in het internationale stelsel. Daarom worden Grieks-Turkse betrekkingen gekenmerkt door wedijver en rivaliteit. De aanmelding van Griekenland voor het associatie-lidmaatschap was de voornaamste reden voor Turkije om dat ook te doen. Omdat

Turkije dezelfde agrarische producten naar Europa exporteert als Griekenland was Turkije bang dat Griekenland de Europese markt zou overnemen (Balkir & Williams 1993: 41). Turkije werd in 1948 lid van de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling), in 1949 van de Raad van Europa en in 1975 van de CVSE (Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa). Daarnaast is Turkije sinds 1954 partij bij het Europese Verdrag tot bescherming van de mens en fundamentele vrijheden (EVRM) en bij de VN. In 1963 werd Turkije geassocieerd lid van de Europese Gemeenschappen (EG). In dat jaar werd afgesproken dat Turkije zich na een periode van zeventien jaar kandidaat mocht stellen voor volledig lidmaatschap van de EG (Balkir & Williams 1993: 41-42). Momenteel dient duidelijk te worden of en wanneer Turkije uiteindelijk bij de Europese Unie mag toetreden. Dit zal op zijn vroegst in 2014 zijn (EurActiv 2007).

In de relaties met Europa, het Midden-Oosten en de Koerden spelen zowel statische als dynamische factoren een rol. Natuurlijk is de Turkse locatie ten opzichte van deze gebieden van groot belang. Ook het al dan niet aanwezige gedeelde ideologieën zijn van belang: dit zorgt er voor dat het Midden-Oosten anders wordt benaderd dan Europa. Economische banden, vooral met Europa, zijn ook van mindere invloed op het alliantiegedrag. Daarnaast speelt ook de militaire positie van Turkije nog altijd een rol in de regio.

§ 2.4 De relaties met de VS en de SU

De Verenigde Staten, een pluralistische kapitalistische democratie, kwamen uit de Tweede Wereldoorlog te voorschijn als de dominante wereldmacht en net als de rest van de wereld maakte Amerikaanse voorbeelden ook in Turkije grote indruk (Zürcher 1996: 256). De relatie met de Sovjet Unie was in de jaren twintig en dertig de hoeksteen van de Turkse buitenlandse politiek geweest, maar was eerst onder druk komen te staan door het Molotov-Ribbentrop Pact en daarna door Turkije's neutraliteit in de Tweede Wereldoorlog. De Sovjet Unie wilde het bondgenootschapverdrag met Turkije dat in 1945 afliep niet verlengen. Molotov legde in gesprekken met de Turkse ambassadeur in Moskou een aantal voorwaarden op tafel waaraan voldaan zou moeten worden alvorens een nieuw bondgenootschapverdrag getekend zou kunnen worden. Toen de Russische eisen in 1946 officieel aan Turkije werden meegedeeld, adviseerden de Verenigde Staten de Turkse regering dan ook geen concessies te doen. Met deze steun in de rug wees Turkije de Russische eisen af (Zürcher 1995: 256-257) en in dit licht begon Washington

ook het strategische belang van Turkije anders te waarderen. Hiermee begon de periode van Turkse *band wagoning* met de Verenigde Staten.

Turkije was tijdens de Koude Oorlog strategisch van groot belang voor de Verenigde Staten. Vooral de statische factoren, de geostrategische, was cruciaal voor de Verenigde Staten. Niet alleen vanwege het feit dat Turkije aan de Sovjet Unie grensde, maar ook omdat tussen het Europese en het Aziatische deel van Turkije twee zeestraten liggen (de Bosporus en de Dardanellen) die de Zwarte Zee met de Middellandse Zee verbinden. Deze verbindingsweg was voor de Sovjet Unie de enige route waarlangs zij haar maritieme invloed kon uitbreiden naar het oostelijk deel van de Middellandse Zee. Ook de ligging tussen Europa en het Midden-Oosten maakte (en maakt) Turkije tot een belangrijke bondgenoot van de Verenigde Staten. Omdat het moslimfundamentalisme in het Midden-Oosten steeds vaker de kop op stak en de Verenigde Staten voor hun energiebehoefte voor een groot deel aangewezen waren op de olievoorraden uit het Midden-Oosten, beschouwde de Amerikaanse regering Turkije als betrouwbare bondgenoot in dit gebied. De Amerikaanse regering aanvaardde dat het Turkse leger Turkije zou behoeden voor de invloed van de islam in de politiek, ook als dit ten koste ging van de democratie (Dağlı 2002b).

§ 2.4.1 De *containment*-politiek

Het besef dat de Verenigde Staten groot gevaar liep als Europa (en het geostrategische liggende Turkije) binnen de Russische invloedssfeer terecht zou komen, deed de regering-Truman ten slotte besluiten tot het formuleren van de Trumandoctrine in 1947, het opgang brengen van de Marshallhulp (duidelijk een economische factor) sinds 1948 en de lancering van de *containment*-politiek. Dit laatste hield in dat het communisme wereldwijd en met alle mogelijke middelen ingedamd diende te worden. Ook de oprichting van de NAVO in 1949 als verdedigend bondgenootschap tegen de Sovjet-Unie maakte daar deel van uit (Bosscher 1992: 22-23).

Na het ontstaan van het IJzeren Gordijn, eind jaren veertig in Europa, werd Turkije bijna geheel omringd door communistische staten en bondgenoten van de Sovjet Unie. Uit angst voor een mogelijke Sovjet agressie besloot Turkije het neutraliteitsbeginsel van Atatürk definitief op te geven en in 1950 het NAVO-lidmaatschap aan te vragen. Diverse westerse landen hadden aanvankelijk bezwaar tegen het Turkse lidmaatschap, omdat ze de betrouwbaarheid van Turkije

als bondgenoot in twijfel trokken. Om aan te tonen dat Turkije een betrouwbare westerse partner was, stelde de Turkse regering 25.000 soldaten ter beschikking aan de VN macht in Zuid-Korea, waarin 1950 communistische troepen vanuit Noord-Korea binnenvielen. Dit gebaar overtuigde de NAVO partners en in 1952 werd Turkije alsnog tot het Bondgenootschap toegelaten. De Verenigde Staten hebben ook vaak gebruik gemaakt van de mogelijkheid die het Turkse NAVO-lidmaatschap bood om Amerikaanse troepen te plaatsen op Turks grondgebied. De geografische ligging maakt ook dat Turkije veel uit geeft aan defensie (Zürcher 1995 256-257).

De Cuba crisis en Turkije

In 1962 vond de Cubacrisis plaats. De oorsprong van dit conflict lag in de achterstand van de Sovjet Unie ten opzichte van de Verenigde Staten op het gebied van raketten. Terwijl de Verenigde Staten over *Intercontinental Ballistic Missiles* (ICBM) kon beschikken, had de Sovjet Unie alleen middellange-afstandsraketten. Cuba werd uitgekozen als plek om dergelijke raketten dichterbij de Verenigde Staten te plaatsen. Zo zou de Sovjet Unie geen ICBM hoeven te ontwikkelen en de achterstand kunnen inlopen. SU-leider Croesjtsjov verwachtte dat de Amerikaanse president Kennedy wel zou willen onderhandelen wanneer hij geconfronteerd zou worden met de Russische aanwezigheid op Cuba. De Verenigde Staten konden immers beschikken over een enorme vloot strategische bommenwerpers, Thor-raketten in Groot-Brittannië, Jupiter-raketten in Turkije en Italië, Matador en Mace-kruisraketten in Duitsland. President Kennedy en zijn regering waren van mening dat de Russische raketten onder alle omstandigheden weg moesten. Een beetje merkwaardig is dit wel, gelet op de aanwezigheid van Verenigde Staten installaties in Turkije. Inzet was dan ook niet zozeer het evenwicht dat hersteld moest worden, als wel het verlies aan prestige dat de Verenigde Staten zouden lijden indien zij de bouw van de basis zouden toelaten. Na lange onderhandelingen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet Unie over de Cuba-crisis, trokken de Verenigde Staten hun Jupiter-raketten terug uit Turkije. Dit gaf de Turken het gevoel dat hun veiligheid werd opgeofferd aan het strategische belang van de Verenigde Staten (Zürcher 1995: 338-40; Ons Verleden 2003). Turkije zag de Verenigde Staten niet meer als de enige mogelijkheid de veiligheid te garanderen. Twee jaar later werd dat verder duidelijk toen de kwestie-Cyprus ging opspelen. Vanwege de nieuwe raketten was de Turkse geostrategische positie van minder belang. Het Turkse politieke belang op Cyprus ging de Turkse alliantiestrategie domineren. Het bestaan van een nieuwe vijand en politieke belangen die op dat moment speelde een belangrijke rol op de keuze van de alliantie strategie in deze periode. Dit wordt in de volgende paragraaf verder toegelicht.

§ 2.4.2 De kwestie-Cyprus

Schema 16. Landkaart van Cyprus

Het Grieks-Turkse conflict rond Cyprus laaide in 1964 op toen de Cypriotische regering de grondwet wilde wijzigen en de autonomie van de Turks-Cyprioten wilde beperken. De Turkse regering dreigde daarop militair in te grijpen. Vervolgens stuurde de Amerikaanse president Johnson Turkije een brief waarin hij Turkije opdroeg niet in te grijpen. Een Turkse invasie zou ook de Sovjet-Unie bij het conflict kunnen betrekken en Johnson gaf aan dat de NAVO-landen dan niet Turkije automatisch te hulp zouden schieten (Zürcher 1995: 340-1). Overigens zorgden ook de eerder genoemde Amerikaanse ICBMs ervoor dat de Verenigde Staten minder van Turkije afhankelijk werd. In Turkije leidden de gebeurtenissen van 1964 tot een heroriëntering met betrekking tot het (economisch) buitenlands beleid. Zo werd Turkije in 1964 geassocieerd lid van de Europese Economische Gemeenschap. Ook de betrekkingen met de Sovjet Unie en later ook de Arabische wereld werden weer langzaam opgebouwd. Met betrekking tot de Sovjet Unie werd de samenwerking, die na de Tweede Wereldoorlog bevroren was, in 1967 met de Economisch-Technische Samenwerking Acte van een nieuwe impuls voorzien. De relaties met de Arabische wereld werden tijdens de oliecrisis van 1973 en 1974 langzamerhand weer opgebouwd. Volgens Zürcher was er pas tijdens de latere oliecrisis in 1979 en 1980 sprake van expansie (Zürcher 342). Dit alles kan gezien worden als een Turks initiatief om met *band wagoning* te minderen en zich meer op *balancing* te richten. Toch gebeurde dit in de jaren zestig nog maar mate. Gevolg van de nieuwe Amerikaanse raketten was dat het belang van de Turkse geostrategische positie afnam. Daardoor kreeg Turkije meer ruimte in haar buitenlands beleid, die ze vanwege een dynamische, politieke factor – haar belangen in Cyprus – met twee handen aannam. Daarbij speelden ook nog de economische mogelijkheden die dit opleverde door samenwerking met de Sovjet Unie en de Arabische wereld. Zeker ten tijde van de oliecrisis is dit een waardevolle verandering van het buitenlands beleid.

In 1974 startte Turkije alsnog een invasie van Noord-Cyprus, tegen de wil van de Amerikanen. Dit resulteerde in een wapenembargo van de VN, dat tot 1978 bleef gelden (Zürcher 340-2). Tijdens deze periode was Turkije een stuk zelfstandiger ten opzichte van de Verenigde Staten. De centrum-linkse premier Ecevit (zie bijlage), aan de macht in 1977 en 1978, voerde een politiek die meer pro-SU was. Dit had echter als doel het embargo te laten opheffen door de Verenigde Staten te laten zien dat Turkije een alternatief had. Ook dit is weer een periode van *balancing*. Na 1978 werd het embargo opgeheven en ontving Turkije weer veel militaire hulp van de Amerikanen. Ook na de Iraanse revolutie in 1979, het verlies van Iran als bondgenoot en de Turkse staatsgreep van 1980 werd Turkije door de Verenigde Staten weer als een belangrijke bondgenoot gezien, die de Verenigde Staten veiligheid tegenover communisme en islamisme kon bieden. Europa was tijdens deze periode juist veel kritischer over mensenrechten en democratie in Turkije. In mei 1981 werd Turkije's lidmaatschap van de Raad van Europa geschorst en juli 1982 werd een officieel onderzoek naar de mensenrechten situatie in Turkije aangekondigd. De handelsrelaties tussen Turkije en Europa werden er echter niet door beïnvloed en de handel met de EG bleef veel belangrijker dan die met de Verenigde Staten. Vanaf 1983 verbeterden de politieke betrekkingen met de EG zich naarmate de burgerlijke vrijheden in Turkije meer en meer werden hersteld en de EG minder geduld kreeg met de Griekse obstructie tegen een Turks lidmaatschap. In 1987 diende Turkije de definitieve aanvraag in. De EG besloot toen de honorering van deze aanvraag voor zich uit te schuiven omdat de Turkse economie nog niet aan alle eisen voldeed (Zürcher 1995: 382-384). Ondertussen worden de economische banden met de Sovjet-Unie ook verder aangehaald, nu de economie daar weer enigszins open wordt gesteld onder het bestuur van Gorbatsjov. Al eerder waren er economische contacten en handel, maar sinds de Russische perestrojka neemt dat hand over hand toe.

In de latere jaren zijn met name veranderingen in dynamische factoren van invloed op de Turkse alliantiestrategie. Politieke en economische overwegingen beïnvloeden de keuze terug te draaien richting de Verenigde Staten, maar ook de banden met Europa en de Sovjet Unie niet te verwaarlozen. Ook in deze periode is *band wagoning* de dominante strategie, maar daarnaast onderneemt Turkije pogingen te *balancen*. Gedurende de jaren 1945-1964 kan Turkije als een pure *band wagoner* gezien worden, vanwege de geostrategische positie van Turkije als statische factor; terwijl het met name de periode tussen 1964-1978 door *balancing* gekenmerkt wordt vanwege de factoren: het bestaan van een nieuwe vijand (Griekenland) en politieke belangen die op dat moment speelde (in Cyprus). Het volgende decennium keert Turkije weer terug naar *band*

wagoning, hoewel er ook dan elementen van *balancing* inzitten. In de volgende paragraaf zal ik de factoren waarop deze verandering gebaseerd is exploreren.

§ 2.5 De geostrategische positie van Turkije

Ter samenvatting van de vorige paragraaf stel ik dat Turkije van 1945-1964 zich als *band wagoner* gedragen heeft. Tijdens de periode 1964-1978 zocht het duidelijk alternatieven voor haar alliantie met de Verenigde Staten. Na 1978 werd de Verenigde Staten weer de onbetwist belangrijkste alliantie, hoewel toen ook getracht werd de verhoudingen met de EG te ontwikkelen.. Maar welke factoren bepaalden dit buitenlands beleid? Dat zal ik in deze paragraaf toelichten.

Het *band wagonen* in de eerste periode werd voornamelijk bepaald door Turkijes geostrategische positie. Daarnaast heeft ideologie als politiek factor daaraan bijgedragen, maar ook militaire en economische motieven speelden een rol. Zowel statische als dynamische factoren hebben hier dus een rol gespeeld. Volgens Sezer is “*Turkey’s location at the crossroads of Europe and Asia*” van groot belang als Europese toegangspoort tot het Midden-Oosten en de Golf. Daarnaast wijst Sezer op de kwetsbare relatie die Turkije met de Arabische burenen heeft sinds het uiteenvallen van het Ottomaanse Rijk en haar lastig te handhaven Westerse doctrine. Dit drijft Turkije in Westerse handen (Sezer 1996: 75-76). Doordat Turkije vanwege haar geostrategische positie Amerikaanse belangen kon behartigen, en Turkije zich in deze gepolariseerde wereld ideologisch meer met de Verenigde Staten dan met de Sovjet Unie verwant voelde, was dit een logische keuze. De militaire factoren spelen hierbij een ondersteunende rol: het Turkse leger was zelf niet bestand tegen de Sovjet Unie, maar als lid van de NAVO zou haar veiligheid wel gewaarborgd zijn. Wat betreft economische factoren waren het ontvangen van de Marshallhulp en de financiële afhankelijkheid van het Turkse leger duidelijke factoren voor de gekozen alliantiestrategie met de Verenigde Staten.

Na de Cubacrisis en ten tijde van de kwestie-Cyprus was het geostrategische belang van Turkije voor de Verenigde Staten afgenomen, onder meer vanwege het feit dat het toen over ICBM kon beschikken. Bovendien had Turkije nu een ander regionaal belang (Cyprus) dat recht tegenover de wil van haar belangrijkste bondgenoot in ging. Turkije heeft hier succesvol kunnen *balancen* – de dreiging tot verdere samenwerking met de Sovjet Unie zorgde uiteindelijk voor het opheffen

van de boycot. In deze periode trad in Turkije een wijziging van politieke factoren op. De centrum-linkse regering van Ecevit stond meer dan eerdere regeringen open voor samenwerking met de Sovjet Unie. Bovendien speelde krachtige leiderschap een grote rol rond de ingreep in Cyprus. Turkije was slachtoffer van de economische crisis in de jaren zeventig. Daarnaast was Europa langzamerhand economisch een grotere rol gaan spelen en nam het Amerikaanse belang voor haar economie af. Met betrekking tot de militaire factoren leek het of de Amerikaans-Turkse alliantie minder sterk werd, doordat Amerika in 1967 zijn Jupiter-raketten uit Turkije had weggehaald. Amerika had immers Turkije “niet meer nodig”, omdat het over langeafstandsraketten beschikte die vanaf andere plaatsen de Russische doelen konden bereiken. Ondanks de Russische achterstand op de Verenigde Staten bracht dit nog zekere risico's met zich mee, waar Turkijes sterke leger toch niet opgewassen zou zijn.

In het laatste tijdperk (1978-1989) werd de geostrategische positie van Turkije weer relevant ten opzichte van de Arabische wereld, en specifiek Iran. De Verenigde Staten hadden Turkije nodig als sterke partner in het Midden-Oosten. Doordat de Cypriotische kwestie weer naar de achtergrond kwam de traditionele doctrine van Westernisering, modernisering en secularisme weer naar boven. Dit versterkte de politieke overeenkomst met de Verenigde Staten. Daarnaast maakte de economie weer een sterkere periode door en werd vooral de handel met de EG nog verder ontwikkeld. Op militair gebied kon Turkije nog steeds op Amerikaanse steun rekenen. Maar de Russische perestrojka onder Gorbatsjov zorgde ervoor dat Turkije op economisch gebied zich weer meer richting de Sovjet-Unie wendde. Ook hier kunnen we weer stellen dat zowel statische als dynamische factoren het Turkse beleid beïnvloeden.

§ 2.6 Conclusie

In dit hoofdstuk heb ik het buitenlands beleid van Turkije besproken aan de hand van factoren die de Turkse alliantiestrategieën kunnen verklaren. Het buitenlands beleid in de periode 1945-1964 was gericht op *band wagoning* met Amerika. In de periode 1964-1978 zie ik Turkije als een *balancer*. Voor het tijdperk van 1978 tot 1989 is het lastiger te zeggen wat Turkije precies is. Het is zo dat *band wagoning* de dominante strategie is, maar Turkije vertoont ook patronen van *balancing*. Dit alles is in de tabel op de volgende pagina weergegeven.

Balancen	Bridge building	Band wagoning
		1945-1964
1964-1978		
(1978-1989)		1978-1989

Schema 17. Dominante strategieën in de Turkse buitenlandse betrekkingen gedurende de Koude Oorlog.

Gedurende de eerste periode van de Koude Oorlog is Turkije een belangrijke bondgenoot van de Verenigde Staten, bijvoorbeeld in de NAVO. De periode tot 1978 onderscheidt zich door meer onafhankelijk Turkije, dat vanwege het Cyprus-conflict vanaf 1964 meer gaat *balancen* met de Sovjet Unie. Het laatste decennium van de Koude Oorlog is Turkije weer terug bij de Amerikaanse alliantie, hoewel het in deze periode veel zelfstandiger is dan in haar eerste periode van bandwagoning tussen 1945 en 1964. In dit hoofdstuk heb ik eveneens laten zien welke factoren dit beleid hebben beïnvloed. De geostrategische positie is hiervoor van groot belang, maar ook politieke factoren als ideologie en militaire factoren als de krachtverschillen tussen de bestaande landen en allianties hebben hun rol gespeeld. Dit heeft de sterke Turks-Amerikaanse allianties van 1945-1964 bewerkstelligd. Tijdens het Cyprus-conflict vindt Turkije economische alternatieven in de EG en de SU. Voornamelijk ten tijde van het wapenembargo (1974-1978) was Turkije op zoek naar een tegenwicht voor de alliantie met de Verenigde Staten. Hierdoor zou een zogenaamd spillover-effect kunnen optreden. Economische samenwerking met de EG en de SU zou tot verdere politieke of militaire samenwerking kunnen leiden. De opheffing van het embargo in 1978 zorgde ervoor dat Turkije terugkeerde naar het vertrouwde bondgenootschap met de Verenigde Staten. Dit wijst op een succesvolle balancingstrategie in het Turkse buitenlands beleid. In het volgende hoofdstuk zal dieper ingaan op ook de periode na 1989.

3. HET BUITENLANDS BELEID VAN TURKIJE NA 1989

§ 3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk behandel ik het buitenlands beleid van Turkije na het einde van de Koude Oorlog. Op basis van een realistische visie wil ik de continuïteit van de Turks-Amerikaanse alliantie onderzoeken. In dit hoofdstuk focus ik op de rol van de factoren die ten grondslag lagen aan de Turkse alliantiestrategie. Het gaat hier om de Turkse geostrategische positie en politieke, economische en militaire factoren.

Maar allereerst bepaal ik welke invloed het einde van de Koude Oorlog in de wereld teweeg heeft gebracht en zal ik de ‘belangrijkste factoren’ weergeven waarmee het Turks buitenlands beleid na 1989 te kampen heeft gehad (paragraaf 2). Het gaat hier om de nieuwe betrekkingen met Centraal-Azië, de oorlogen in voormalig Joegoslavië, maar vooral de Eerste Golfoorlog in 1990 en 1991. Vervolgens komen in paragraaf 3 de aanslagen in New York van 11 september 2001, de oorlogen in Afghanistan (2001) en Irak (Tweede Golfoorlog; 2003) en de daaruit voortvloeiende Turks-Amerikaanse relaties aan de orde. Ten slotte volgen in paragraaf 4 de conclusies.

§ 3.2 Het einde van de Koude Oorlog

Op 4 december 1989 verklaarden president Bush van de Verenigde Staten en president Gorbatsjov van de Sovjet Unie gezamenlijk op Malta dat er een einde was gekomen aan de Koude Oorlog. De ineenstorting van het Sovjetblok in de jaren 1989-1991 hield voor Turkije zowel beloften als gevaren in. De betrekkingen tussen Turkije en de Sovjet Unie, met name op economisch gebied, hadden zich in de periode van Perestrojka onder president Gorbatsjov voorspoedig ontwikkeld. De acute economische crisis waarin de Sovjet Unie terechtkwam, bedreigde dan ook één van de Turkije’s meest belovende exportmarkten. De desintegratie van de Sovjet Unie ging ook gepaard met een opbloei van het nationalisme in de voormalige Sovjet Republieken. Er barste een reeks van conflicten uit tussen verschillende nationalistische groepen en sommige van die conflicten (tussen Abchazen en Georgiërs, tussen Georgiërs en Osseten, tussen Tsjetsjenen en Russen, en niet in de laatste plaats tussen Armeniërs en Azeri’s over het bezit van de Armeense enclave Nagorno-Karabach in Azerbeidzjan) werden dicht bij de grenzen van

Turkije uitgevochten. Ondanks wijdverbreide gevoelens van medeleven met de Azeri-Turken en later ook met de Tsjetsjenen (er wonen in Turkije miljoenen mensen die afstammen uit de Kaukasus) hield Turkije zich zorgvuldig buiten deze conflicten, ook toen Azerbeidzjan door Armenië zwaar in het defensief werd gedrongen. In maart 1991 maakte president Özal van Turkije een reis door Rusland en een aantal nieuwe republieken en nam hij het initiatief voor de oprichting van een organisatie voor samenwerking van landen rond de Zwarte Zee, waaraan nadrukkelijk ook niet-islamitische staten deelnamen (Zürcher 1995: 387).

Met Amerikaanse steun probeerde het zichzelf te presenteren als rolmodel – een islamitisch land met democratisch pluralisme en een vrije markteconomie, als alternatief voor dat van de islamitische republiek Iran, die ook politiek en economisch actief was in Centraal-Azië. De geostrategische positie van Turkije kreeg mede hierdoor in de negen jaren van negentig nieuwe inhoud. Dachten velen na de val de muur in Berlijn nog dat de Turkse kaart binnen het westerse veiligheidssysteem was gespeeld; de instabiele omgeving en de wereldwijde zoektocht naar *self identity* gaven Turkije nieuwe troeven in de handen. Turkije streefde naar hechte banden met de nieuwe Turkse staten in Centraal-Azië (Oezbekistan, Kazachstan, Turkmenistan en Kirgizië). Dit concept ging volledig voorbij aan de manier waarop de nieuwe republieken in de voorgaande zeventig jaar en soms langer economisch, politiek en cultureel met Rusland verweven waren geraakt. In de loop van de jaren 1992-1995 bleek op tal van plaatsen dat de nieuwe leiders, vaak voortgekomen uit dissidentenbewegingen, absoluut niet in staat waren effectief te regeren en in Georgië, Armenië en Azerbeidzjan waren het dan ook de voormalige communistische partijbonzen die de macht weer overnamen. In Centraal-Azië hadden ze de macht eigenlijk nooit afgestaan. Hierdoor nam de invloed van Rusland in de voormalige Sovjetgebieden weer merkbaar toe. Met name de wisseling van de wacht in buurland Azerbeidzjan, waar pro-Turkse Elcibey werd vervangen door Haydar Aliyev (1992), de man van Moskou, was een nederlaag voor Turkije (Zürcher 1995: 388).

Zowel statische als dynamische factoren beïnvloeden hierin het Turkse buitenlandse beleid. De geografische positie ten opzichte van de Turkse republieken werd weer belangrijk toen deze na het uiteenvallen van de Sovjet Unie onafhankelijke staten gingen worden. Ook politiek, militair en economisch had dit een betekenis. Politiek omdat Turkije met verwante volkeren samen kon gaan werken, economisch vanwege de belangen die het in de Sovjet Unie had spelen en nu in Centraal-Azië kon opbouwen en militair vanwege de weggevallen Sovjet-dreiging. Deze had de

NAVO misschien wel overbodig gemaakt, of op zijn minst voor een radicale verandering gezorgd. Dit zorgde er voor dat ook Turkije haar alliantie moest gaan heroverwegen.

§ 3.2.1 De Balkan na de Koude Oorlog

Het politiek landschap op de Balkan veranderde in deze jaren enorm in het voordeel van Turkije. Voorheen was Albanië eigenlijk de enige echte pro-Turkse staat op de Balkan geweest. Deze goede relatie hield stand ook na de val van het ultramarxistische bewind en Enver Hoxha en zijn opvolger Aliya. De uiterst kille verhouding met Bulgarije veranderde drastisch toen daar het communistische regime viel en werd vervangen door een regering die mede werd gesteund door de partij van de Turkse minderheid.

Gedurende de jaren negentig viel Joegoslavië langzaam uiteen. Dit ging gepaard met gewapende conflicten tussen verschillende voormalig Joegoslavische republieken of binnenlandse etnische groeperingen. Er vonden oorlogen plaats in Slovenië (1991), Kroatië (1991-1995), Bosnië-Herzegovina (1992-1995), Kosovo (1998-1999) en Macedonië (2001). Toen Joegoslavië uiteenviel, zocht de voormalige Joegoslavische republiek Macedonië, nu een onafhankelijke staat, nauwe contacten met Ankara als tegenwicht voor de dreiging van Servië en Griekenland. De bevolking in Turkije was in deze jaren zeer betrokken bij de burgeroorlog in Bosnië, terwijl de Verenigde Staten, de NAVO en de Europese Unie pas zeer laat bereid waren krachtig op treden om de bedreigde moslim-minderheid te beschermen. In de Turkse perceptie was dit – na Palestina, Azerbeidzjan en, later, Tsjetsjenië – het zoveelste voorbeeld dat de westerse grootmachten uiteindelijk geen boodschap hadden aan de belangen van moslims. De regering van Turkije probeerde de kwestie, als enig islamitisch NAVO-land, voortdurend onder de aandacht te brengen en stuurde ook zelf grondtroepen en vliegtuigen. De relatie met Griekenland bleef belast met de Cyprus kwestie en onenigheid over het continentale plat in de Egeïsche Zee. Ook intensieve bemoeienis van de Verenigde Staten bracht de Cyprus kwestie maar nauwelijks dichterbij een oplossing (Zürcher 1995: 388-389).

Door het einde van de Koude Oorlog leek de machtspositie van de Verenigde Staten internationaal gezien minder belangrijk te zijn geworden. Waar diende het enorme militaire apparaat van het land nog voor, nu de Sovjet Unie als tegenstander was verdwenen? Kwam het voortaan niet eerder aan op economische kracht en was de toekomst daarom niet aan succesvolle

groeilanden als Japan en Duitsland? Was Amerika niet door zijn interne economische en sociale crisis gedoemd zijn eerste plaats af te staan? Het snelle ingrijpen in Koeweit maakte een einde aan de speculaties.

Het einde van de Koude Oorlog en het uiteenvallen van de Sovjet-Unie zorgde voor instabiliteit rond Turkije. De conflicten in Centraal-Azië en op de Balkan zorgden voor een instabiele omgeving. Turkije zette zich hier hevig in om het ergste te voorkomen, maar had weinig effect. De Centraal-Aziatische Turkse Republieken bleven communistisch en de conflicten in voormalig Joegoslavië liepen uit de hand. Hier speelde voor Turkije haar geografische positie ten opzichte van de Balkanlanden en de militaire factor. Toen een oorlog dicht bij huis niet voorkomen werden, ging het erom de schade voor de eveneens islamitische Bosniërs te beperken. Daar konden noch diplomatie noch de eigen legers veel aan doen.

§ 3.2.2 De Golfoorlog (1990-1991)

Het einde van de Koude Oorlog had ingrijpende gevolgen voor de verhoudingen in het Midden-Oosten, dat sinds de jaren zestig als belangrijkste risicogebied in de internationale politiek gold. Zolang de twee supermogendheden (de Verenigde Staten en de Sovjet Unie) elkaar in het gebied dwars probeerden te zitten, konden regionale machthebbers hiervan profiteren door hen tegen elkaar uit te spelen. Toen de invloed van de Sovjet Unie wegviel, veranderde de situatie echter drastisch zoals Saddam Hussein van Irak tot zijn schade moest ondervinden. In zijn pogingen om de macht in de regio te grijpen vond hij niet alleen de Verenigde Staten maar vrijwel de gehele wereld, inclusief de Sovjet Unie, tegenover zich. Volgens president Bush sr. zou dit het begin zijn van een 'New World Order' (Calje 1996: 481).

Toen Irak in augustus 1990 Koeweit binnenviel, was Turkije een van de meest actieve bondgenoten van de door Amerika geleide Verenigde Naties-coalitie die eerst sancties aan Irak oplegde en vervolgens, in januari 1991, oorlog voerde tegen dat land. De trouwe steun voor de coalitie (die ook inhield dat alle vervoer over land naar Irak werd tegengehouden en dat de oliedoorvoer via Turkije werd afgesneden) was een directe persoonlijke keuze van president Özal (zie bijlage), die op 17 januari 1991 buitengewone bevoegdheden vroeg en kreeg voor de duur van de crisis. Hij realiseerde zich dat Turkije veel van zijn strategische betekenis als bastion tegen de Sovjet Unie had verloren en dat het zich nu op een andere manier moest verzekeren van

Westerse steun. Hij zag Turkse deelname aan de coalitie als een manier om te benadrukken hoe belangrijk Turkije was als Westers bastion in het Midden-Oosten en hoopte zo het Turkse lidmaatschap van de EG door te drukken, net zoals premier Menderes (zie bijlage, 1951-1960) Turkije's lidmaatschap van de NAVO had afgedwongen door deel te nemen aan de Korea-oorlog (1950-1954). Özal's politiek werd echter niet gesteund door de oppositiepartijen en evenmin door de Turkse publieke opinie. De oppositie tegen Özal's zeer pro-Amerikaanse koers groeide toen hij de Amerikanen toestemming gaf hun grootste militaire installatie in Turkije, de Incirlik-basis te gebruiken, voor bombardementen op Irak. Dit maakte van Turkije een frontlijnstaat en een potentieel doelwit voor Irakese tegenaanvallen. De veranderingen in de wereld dwongen volgens Kirisci Turkije ertoe anders om te gaan met de drie Turkse historische erfenissen in het buitenlands beleid (Kirisci 1998: 1-3).

“Today, because the international system has been subjected to another structural transformation of historic proportions, Turkish strategy has been redefined, this time in the direction of greater activism and involvement in regard to the issues and political affairs of surrounding regions” (Sezer 1996: 75-76).

Tot grote verontwaardiging van de publieke opinie staken Turkije's NAVO-bondgenoten nauwelijks een vinger uit om het land te verdedigen (Zürcher 1995: 384-385). De Eerste Golfoorlog kostte Turkije miljarden aan verloren inkomsten en hoewel dit verlies voor een deel werd goedge maakt door bijdragen uit Duitsland en Japan, leverde Turkije's loyaliteit niet het dividend op waarop Özal had gehoopt (Zürcher 1995: 387).

Het buitenlands beleid gebaseerd op het ooit door Atatürk gedeponeerde principe van *'peace at home and peace in the world'*, wordt naar de prullenmand verwezen. Andere woorden van de *'founding father'* werden aangewend om juist een meer gedurfde koers te legitimeren. President Özal's Irak-beleid geeft hiertoe het definitieve startschot voor het Turks buitenlands beleid (Kirisci 1998: 1-3).

De nieuwe Turkse opstelling in het buitenlands beleid is nu te verdelen in drie soorten activiteiten. Allereerst zijn er puur pragmatische activiteiten tegenover nabije burens aan te wijzen. Vervolgens onderscheidt Kirisci een tweede en een derde soort activiteit. De tweede soort is de zogeheten *'conflict management'* activiteit die hij definieert als *'behaviour adopted by Turkey to ensure that a violent regional conflict does not escalate to a level that seriously threatens Turkish*

security.’ De derde categorie is dan ten slotte de activiteit: ‘*geared towards the creation of institutions and development of norms that will constitute the basis of an emerging New World Order*’. De drie soorten zijn door het gemeenschappelijke doel – het waarborgen van de nationale veiligheid – nauw met elkaar verbonden (Kirisci 1998: 4). In deze zin kunnen we spreken van een streven naar diplomatie. Vanuit deze visie gaat Turkije zichzelf als *bridge builder* zien. In de praktijk is Turkije daar gedurende het begin van de jaren '90 nog niet erg actief mee bezig geweest: rond de Eerste Golfoorlog werden de VS politiek en militair uitvoerig gesteund.

Tijdens deze Eerste Golfoorlog kunnen we zeker nog van *band wagoning* spreken. Deze is met name gebaseerd op Turkijes geostrategische positie dicht bij de brandhaard. Daarnaast was belangrijk voor Turkije om zelf in Irak actief te zijn om de Koerden in bedwang te houden. Ook politieke en militaire factoren waren hier dus van belang. Maar ook een economische factor speelde hier een rol. Turkije hoopte door middel van een deelname de deur naar Europa verder open te zetten. Dit bleek helaas niet zo makkelijk te gaan.

§ 3.2.3 De Kaspische energiebronnen en Centraal Azië

Wat betreft de voormalige Sovjet republieken probeerde Turkije vanaf 1992 de banden aan te halen met de vijf nieuwe Centraal-Aziatische staten; Kirgizië, Oezbekistan, Tadzjikistan, Turkmenistan en Kazachstan. Centraal-Azië werd voorheen ook wel Turkistan genoemd, omdat de Centraal-Aziatische bevolking de Turkse taal spreekt en een gezamenlijke, Turkse en islamitische cultuur deelt. Turkije fungeert voor deze nieuwe landen als hun rolmodel, aangezien Turkije één van de weinige islamitische landen is met een redelijk functionerende democratie en markteconomie.

Schema 18. Kaart van gas- en oliepijpleidingen over Turkije (Bron: Tijdschrift Aksiyon)

De Kaukasus maakt deel uit van een gebied dat rijk is aan olie en gas. Ook in Centraal-Aziatische landen als Kazachstan, Turkmenistan en Oezbekistan zijn lokale en Westerse maatschappijen met een *Great Game* bezig om de regio te laten concurreren met het Midden-Oosten. De Kaukasus speelt daarin een grote rol, omdat politici tot het niveau van de Amerikaanse president toe er veel voor over hebben om olie en gas via pijpleidingen buiten Rusland en Iran om naar de Westerse exportmarkten te transporteren. Elk land dat zo een leiding door zijn grondgebied laat leggen en een veilig transito van energieproducten garandeert, mag rekenen op geregelde inkomsten en werkgelegenheid. Een problematisch aspect voor de oliesector in de regio is de macht die nationale overheden daarmee krijgen. Herhaaldelijk kwam het de afgelopen tien jaar voor dat landen als de Oekraïne en Tsjetsjenië, om druk uit te oefenen op Moskou, de kranen in olie- en gasexportleidingen dichtdraaiden. In de plannen voor nieuwe exportpijpleidingen vallen Azerbeidzjan, Georgië en Turkije in de prijzen. Iran komt er om politieke redenen niet voor in aanmerking; de Verenigde Staten handhaven nog steeds sancties tegen dit land. Rusland wordt gemeden omdat de olie- en gasproducerende landen die vroeger deel uitmaakten van de Sovjet Unie, niet meer afhankelijk willen zijn van de grote broer in Moskou. Tsjetsjenië's traditionele rol als transitoland lijkt uitgespeeld door de oorlog met de Russen en Armenië wordt in de leidingtracés omzeild wegens de strijd om Nagorno Karabach (NRC 1999).

Rusland en Kazachstan, gesteund door Azerbeidzjan, beschouwen de Kaspische Zee als een 'zee'. In die definitie zouden ze elk recht hebben op een eigen sector, zoals de Noordzee tussen zijn kuststaten is verdeeld, en op de inkomsten uit energiewinning daarbinnen. Maar Iran en Turkmenistan zien de Kaspische Zee als een binnenmeer, waarvan de voorraden en inkomsten gelijkelijk en in overleg onder alle oeverstaten moeten worden verdeeld. Met wisselend succes werken consortia van bijna alle grote maatschappijen aan exploratie en productie in en rondom de Kaspische Zee. Volgens de cijfers over bewezen en vermoede reserves is alleen Kazachstan al goed voor ruim twintig miljard vaten olie, meer dan er onder de Noordzee resteert. Azerbeidzjan, het oudste olieproducerende land ter wereld, zou over meer dan 8,5 miljard vaten olie beschikken, die voor het grootste deel onder de Kaspische Zee zitten. Kazachstan en Turkmenistan bezitten veruit de grootste aardgasreserves in het gebied ten oosten van de Kaspische Zee. *The Caspian* kan volgens het Internationaal Energie Agentschap (IEA) een 'grote olieproducent in de marge' worden, die net als de Noordzee zorgt voor meer stabiliteit en zekerheid in de wereldolievoorziening. Elke nieuwe olie- en gasprovincie van betekenis wordt door het agentschap omarmd. Hoe meer aanbieders op de energiemarkt, hoe minder afhankelijkheid van het roerige Midden-Oosten en van de kartelpolitiek van de OPEC (NRC 1999).

Vóór de tweede oorlog van de jaren negentig in Tsjetsjenië werd de olie uit de Kaspische Zee nog grotendeels door Russische pijpleidingen via Grozny naar de Zwarte Zee gevoerd, vanwaar tankers voor verder transport zorgden. Een kleiner deel stroomt nog steeds via een leiding door Georgië naar Supsa aan de Zwarte Zee. Maar Turkije vreest voor grote milieuproblemen in de Bosporus, wil het vervoer per tanker verbieden en pleit voor transport per pijpleiding. Turkije boekte hiermee een succes in zijn streven het belangrijkste doorvoerland te worden met de ondertekening op 19 november 1999 in Istanbul van een akkoord met Azerbeidzjan, Turkmenistan en Georgië. Deze landen hopen op een nieuwe, 'strategische' pijpleiding - die de afgelopen jaren krachtig is verdedigd door de Verenigde Staten - en de Kaspische olie uiteindelijk dwars door Turkije naar de havenstad Ceyhan aan de Middellandse Zee moet brengen. President Clinton was bij de ondertekening aanwezig en prees het plan als “een verzekeringspolis voor de hele wereld” (NRC 1999).

Shell en de Turkmeense regering hebben ook een soortgelijk miljardenproject op touw gezet voor een 1700 kilometer lange pijpleiding door de Kaspische Zee, die aardgas uit Turkmenistan via Bakoe en Georgië naar de regio Ankara in Turkije moet brengen. Rusland mokt over het verlies van zijn greep op de Kaspische olie, maar Moskou blijft een machtige partij als het gaat om de energiesector, veruit de belangrijkste bron van exportinkomsten in de Kaukasus. Met succes verdedigden de Russen een tracé ten noorden van de Kaspische Zee voor een nieuwe pijpleiding die het immense Tengiz-veld in Kazachstan ontsluit. Die leiding wordt aangesloten op de oude Russische transportsysteem naar Midden-Europa en naar de havenstad Novorrossisk aan de Zwarte Zee. Bovendien sloot het Russische bedrijf Gazprom een financieringsovereenkomst voor het project *Blue Stream*, een grote leiding die Russisch aardgas over de bodem van de Zwarte Zee naar Turkije moet transporteren (NRC 1999).

Dit alles heeft de laatste jaren geleid tot een tendens richting *bridge building* van de Turken. Deze energieprojecten zijn afhankelijk van samenwerking door alle partners. Het is daarom van groot belang dat er een stabiele verhouding tussen de verschillende staten is. De economische factor, het belang van olie en gas, is hier een reden om het beleid op *bridge building* te richten (zie paragraaf 4.3).

§ 3.2.4 De relaties met de Europese Unie

Turkije en de Europese Unie (en eerder de EEG en EG) hebben zich bijna vijftig jaar in dubbelzinnige termen met elkaar verstaan. Turkije was al vanaf 1964 geassocieerd lid van de EEG. Op 31 december 1995 pas trad de douane-unie tussen Turkije en de Europese Unie in werking. Dit hield in dat er tussen de Europese Unie en Turkije vrij verkeer van goederen is en er onderling geen invoerrechten werden geheven. De Turkse regering beschouwde de deelname aan de douane-unie als een opstapje naar volledig lidmaatschap tot de Europese alliantie (AIV 1999: 47-48). Voor Turkije schepte dit ook onduidelijkheid over de koers van de gekozen strategie in haar buitenlands beleid. Want in 1997 werd besloten dat Turkije nog steeds (na de afwijzing van 1987 en 1993) geen volledig lid kon worden van de Europese Unie. De belangrijkste reden voor de afwijzingen waren de geregelde Turkse schendingen van de mensenrechten en de vervolging van de Koerden. Voor Turkije waren deze kwesties binnen de alliantie ‘Amerika-Israël’ geen obstakel. Maar in de Europese Unie wel. Beide kwesties beheersten de verhouding tussen Turkije en de Europese Unie jaren lang.

Door de afwijzingen voelde Turkije zich door de Europese Unie niet behandeld als gelijkwaardig partner en niet erkend als deel van Europa. Het is onmiskenbaar een gegeven dat de Europese Unie aan andere staten boven Turkije de voorrang heeft verleend bij het beginnen van een pretoetredingsstrategie. Dit betekende dat Turkije achter in de rij was komen te staan, ondanks betrekkingen die ongeveer veertig jaar teruggingen (AIV 1999: 47).

In de tweede helft van 1999 was het klimaat tussen Turkije en de Europese Unie zichtbaar verbeterd. Als een van de voornaamste oorzaken kan de verbetering van de relaties tussen Turkije en Griekenland genoemd worden. Deze toenadering kwam er pas nadat beide landen geteisterd werden door een reeks aardbevingen. Tevens waren er bilaterale gesprekken op ambassadeursniveau met betrekking tot onderwerpen van gemeenschappelijk belang die ook hun steentje bijdroegen. In de loop van februari 1999 heeft zich een belangrijke gebeurtenis voorgedaan, namelijk de arrestatie van PKK-leider Öcalan door Turkije in Kenia. Op het eerste zicht niets bijzonders, ware het niet dat Griekenland erbij betrokken was. Voordat Öcalan in handen van de Turkse geheime dienst (MIT) viel, vond hij onderdak in de Griekse ambassade te Nairobi. Dit voorval had enorme gevolgen: niet alleen voor de Griekse binnenlandse politiek, waar drie ministers hun ontslag indienden, maar vooral bracht het Griekenland in verlegenheid ten aanzien van de Europese Unie en de gehele wereld. Nu was het bewijs geleverd dat

Griekenland steun gaf aan ‘terroristen’ (wat de Turken al geruime tijd beweerden maar niet hard konden maken). Deze arrestatie kan dan ook beschouwd worden als de ultieme katalysator voor de Griekse houding enerzijds, dat nu via een toenadering tot Turkije haar aanzien opnieuw wilde oppoetsen. Anderzijds luidde dit ook een beleidswijziging van de Europese Unie in die voor het eerst openlijk afstand nam van Griekenland, waar ze voorheen haar gang liet gaan. Het resultaat van dit alles was dat Griekenland op de top van Helsinki (12-13 december 1999) geen veto uitsprak tegen het Turkse kandidatuurschap.

Met betrekking tot de Europese Unie spelen zowel statische als dynamische factoren een rol. De geostrategische positie maakt dat Turkije een brug richting het Midden-Oosten kan vormen. Politieke en economische factoren zijn misschien wel belangrijker. Ten eerste is er de mate waarin Turkije Westerse idealen deelt. Ten tweede is er steeds meer economische integratie tussen de Europese Unie en Turkije.

§ 3.3 De wereld na 11 september 2001

Na het einde van de Koude Oorlog en daarmee “het einde van de geschiedenis” (Fukuyama 1992) was het onduidelijk wat de rol van Amerika zou zijn. Als hegemoon in een unipolair systeem was de politieke rol op het wereldtoneel nog onduidelijk. Na het ingrijpen in de Golfoorlog in 1990 gingen de conflicten in Ruanda en op de Balkan grotendeels langs de Verenigde Staten heen.

Pas na de terroristische aanslagen van 11 september 2001 in New York en Washington heeft Amerika haar rol hervonden. Hiermee begon de *war on terror* en liet Bush de “As van het Kwaad” weten dat Amerika hen in de gaten hield. Al deze “schurkenstaten”, die mogelijk massavernietigingswapens hadden, werden nauwlettend geobserveerd. Amerika trok zich niet terug uit de wereld, het nam de wereld juist steviger in zijn greep (Ifantis 2002: 1-3). De regering Bush nam een aantal maatregelen, die rechtstreeks voortvloeiden uit de "Oorlog tegen het terrorisme": publicatie van een lijst met meest gezochte terroristen (oktober 2001); de oorlog tegen Afghanistan (7 oktober 2001); aanneming van de Patriot Act (oktober 2001); Opzegging van het ABM-verdrag met Rusland inzake de beperking van raketafweersystemen. De dreiging uitgaande van "schurkenstaten" werd als argument hiervoor aangevoerd; de Bush-doctrine, die het recht op preventieve aanvallen tegen andere staten voor de Verenigde Staten reserveert indien

zij een dreiging voor de eigen nationale veiligheid vermoeden (4 september 2002); oprichting van een Ministerie voor Binnenlandse Veiligheid (Homeland Security); en de oorlog tegen Irak (Golffoorlog in 2003). Amerika was het eerste wereldomvattende imperium in de geschiedenis. Dat lag al langer in de lijn der ontwikkeling, maar door '11 september' en de Amerikaanse reactie daarop werd dat ook allerwegen als zodanig erkend (Ifantis 2002: 3).

Als het gaat om Turkije is dit zeker een politieke en militaire factor van belang. De agressieve houding en de wil tot oorlog vormen een dusdanige verandering in het Amerikaans beleid, die ook op Turkije een grote invloed had. Na het begin van de Irakoerlog grenst het aan een oorlogsgebied. Dynamische, politieke factoren speelde in deze periode een belangrijke rol voor de keuze van de alliantie strategie voor Turkije. Bestaan van een nieuwe vijand en de dreigende Islam fundamentalisme speelde op internationaal- en regionaal niveau een belangrijke rol.

§ 3.3.1 De oorlogen in Afghanistan (2002) en Irak (2003)

Turkije verleende unaniem steun aan de "Oorlog tegen het terrorisme"; en er ontstond na de aanslagen van 11 september 2001 een wereldwijde coalitie tegen terrorisme. De NAVO-lidstaten verklaarden uit solidariteit met de Verenigde Staten unaniem artikel 5 van toepassing. In het kader van de "Oorlog tegen het terrorisme" vielen de Verenigde Staten in 2002 Afghanistan binnen. Vervolgens ondernam de NAVO een missie met als de doel de broze vrede te handhaven en het land op te bouwen. Bij een toespraak aan de vooravond van de NAVO-top in Istanbul in 2004, benadrukte de Turkse premier Erdogan de wil van Turkije en de NAVO-landen om hier actief aan bij te dragen (NAVO 2004). De coalitie tegen terrorisme viel pas uiteen, nadat de Verenigde Staten de oorlog tegen Irak op de agenda hadden gezet. Europa was toen verdeeld over steun aan een Tweede Golffoorlog. De publieke opinie was in nagenoeg alle Europese landen tegen deze oorlog in Irak. Regeringen van het Verenigd Koninkrijk, Italië, Spanje, Polen, en Denemarken waren uitgesproken voorstander, terwijl regeringen van landen als Duitsland, Frankrijk, België en Griekenland uitgesproken tegenstander waren. Hierdoor heeft de Europese Unie over dit conflict geen eigen mening kunnen vormen. Maar wat betekent de nieuwe realiteit, van de *war on terror* en de oorlogen in Afghanistan en Irak, voor het Amerikaans-Turkse bondgenootschap?

Tijdens de Golfoorlog (1990) was Turkije nog een van de meest betrokken Amerikaanse bondgenoten, die zelfs een van haar bases door de Amerikanen liet gebruiken. Zoals (in paragraaf 3.2.1) besproken kent deelname aan deze oorlog voor Turkije nauwelijks opbrengsten. Turkije steunde de Verenigde Staten in de Tweede Golfoorlog, maar nam niet actief deel (met uitzondering van een inval in Noord-Irak die als doel heeft voornamelijk Koerdische vluchtelingen tegen te houden). Turkije werd voor de Westerse wereld van groot belang als enig Westers islamitisch land dat ook nog eens dicht bij het conflictgebied zat. Daarom kreeg het ook financiële compensatie, onder andere voor het gebruik van haar bases. Toch stond dit in het niets in vergelijking met de kosten die Turkije zelf gemaakt had. Door de jaren heen verslechterden de relaties tussen Turkije en de Verenigde Staten richting de Tweede Golfoorlog. Dit komt mede doordat Amerika – vanwege de Koerdische gevoeligheden – de 10.000 troepen die Turkije wilde sturen voor de Tweede Golfoorlog weigerde, ondanks het eerder verzoek troepen ter beschikking te stellen. *“I think it’s a major problem that this rift developed between what had been two close NATO allies”*, aldus analist Steven Cook in de Amerikaanse media (Fox News 2005). Turkije raakte rond de oorlogen in Afghanistan en Irak het enthousiasme om oorlog te voeren voor Amerika een beetje kwijt.

Het veranderde regime in Irak heeft duidelijk betekenis voor Turkije. Er zijn geen Arabieren meer op de hoogste posten en de Irakese Koerden, zoals president Jalal Talabani, zijn aan de macht. De conflicten tussen shiieten en soennieten maken het land een zeer instabiele buur. Dat houdt ook in dat Israël een nieuwe alliantie heeft. Terwijl Irak ten tijde van Saddam Hussein een dreiging was, is Irak nu een partner. Dit beïnvloedt ook de relatie die Turkije met Israël en de Verenigde Staten heeft. De as Turkije-Israël wordt minder relevant voor Israël: Irak dat altijd een grote tegenstander was, zou nu een partner kunnen worden. Maar ook de alliantie met de Verenigde Staten wordt hierdoor beïnvloed. Steun aan Israël en een kritisch Midden-Oostenbeleid maakten altijd deel uit van het Amerikaanse beleid. Het is natuurlijk maar zeer de vraag of, hoe en wanneer Irak stabiel wordt. Een afscheiding van het stabielere Noorden als Koerdistan zal zeer grote invloed hebben op de Turkse Koerden. Turkije zal haar alliantie dan ook willen gebruiken om zo’n afscheiding te voorkomen. Turkije staat nu dus sceptischer tegenover de Verenigde Staten, Irak en Israël. Net als bij de Eerste Golfoorlog lijkt Turkije een slachtoffer te zijn.

§ 3.4 Conclusie

Door de aanslagen van 11 september 2001, de geografische ligging, de islam als belangrijkste religie en de culturele banden met de Centraal-Aziatische regio, vervult Turkije een brugfunctie tussen het Westen enerzijds en de Aziatische en de islamitische wereld anderzijds. Zolang het leger in Turkije machtig blijft en dus het seculiere karakter van de staat garandeert, zal het land echter voorlopig de meeste aandacht richten op het Westen en met name op de Verenigde Staten, omdat de westerse seculiere ideologie van Atatürk nog steeds door het leger gedeeld wordt. Of Turkije zich op lange termijn zal afkeren van de Verenigde Staten hangt af van diverse factoren. Door onder andere zijn opstelling tijdens de Golfoorlog (1990) en steun aan Israël in het Midden-Oosten zal Turkije voorlopig geen echte toenadering kunnen vinden tot de islamitische landen in het Midden-Oosten. Hier staat tegenover dat Turkije zich na een moeizaam begin in de Kaukasus en Centraal-Azië begint te ontwikkelen tot een culturele macht op regionaal niveau. Veel van de Turkssprekende volkeren uit deze gebieden hebben zich voor bepaalde vormen van hulp en expertise al gewend tot Turkije, hoewel Turkije in eerste instantie teleurgesteld was doordat de communisten aan de macht bleven en het triest gesteld is met de democratie.

De situatie na 1989 is zeer complex. Dat laat veel ruimte voor discussie de vraag welke strategie Turkije nu precies heeft toegepast. Zeker de afgelopen jaren valt er voor elk van de drie wat te zeggen. Daarom zal ik me ook beperken tot de periode tot 2003. Hoe dan ook, Turkije begon de jaren negentig (en de Golfoorlog) als *band wagoner* van Amerika. Het uiteenvallen van de Sovjet Unie zorgde ervoor dat ook haar belangen in de Turkse republieken weer opspeelden. De afgelopen jaren werd ook het economisch belang van de Europese Unie voor Turkije (en vice versa) echter steeds groter, zeker nu Turkije in 1999 als kandidaat geaccepteerd werd en in 2005 de onderhandelingen mochten beginnen. Aangezien dit proces al vanaf 1992 zijn beslag kreeg met het begin van de onderhandelingen over de douane-unie kan men dit al als het beginpunt van een periode van *balancing* zien. Gezien het feit dat de Europese grootmachten (behalve Engeland) en de Verenigde Staten lijnrecht tegenover elkaar stonden in de Tweede Golfoorlog denk ik dat een EU-lidmaatschap voor Turkije een motief kan zijn om minder belang te hechten aan de alliantie met de Verenigde Staten. Sinds het begin van de Irak-oorlog staat ook de rol van Turkije als verbinding tussen West en Oost, tussen NAVO en de Arabische wereld steeds meer centraal. Daarin vertoont Turkije een tendens tot *bridge building*. De (wisselende) samenwerking met de Verenigde Staten en de Europese Unie ook op *balancen* duidt. Dat is volgens mij de dominante strategie voor de jaren 1992-2003. Deze strategieën zijn echter – mede doordat het

meer actuele processen zijn – moeilijk vast te stellen. Daarom zal ik me niet uitspreken over de afgelopen vier jaar. De onderliggende factoren zal ik hieronder toelichten.

De complexe regionale politieke situatie en de intensieve buitenlandse betrekkingen van Turkije met de Verenigde Staten, de Europese Unie, de Sovjet Unie en later Rusland, de Turkse voormalige Sovjet republieken de Arabische wereld hebben ervoor gezorgd dat de Turkse alliantiestrategieën gedurende het Post-Koude Oorlog tijdperk constant onder druk stonden. De onderstaande tabel laat zien hoe ik de periode van 1989 tot 1991 onder *band wagoning* wil scharen en de periode tot 2003 *balancing* wil noemen.

Balancing	Bridge building	Band wagoning
		1989-1991
1992-2003		

Schema 19. Dominante strategieën in de Turkse buitenlandse betrekkingen na de Koude Oorlog.

Tijdens de Eerste Golfoorlog speelde met name het Turkije's geostrategische positie en haar politieke belang voor de Verenigde Staten. Met name statische factoren waren dus van invloed op het Turkse beleid. Daarnaast deelde Turkije de Amerikaanse ideologie. Opmerkelijk genoeg hoopte Turkije met deze deelname een wit voetje te halen bij de EG en lid te worden. Deze hoop bleef echter ijdel. Statische factoren, de Turkse geostrategische positie, bleven gedurende dit hele tijdperk een belangrijke rol spelen: zowel voor de Eerste- en de Tweede Golfoorlog, als voor de belangen in de Europese Unie en de Turkse republieken. De wijziging in alliantievorming ligt dan grotendeels in politieke factoren: de manier waarop Turkije omging met de bestaande conflicten. In 1990 nam men deel aan de Golfoorlog, vervolgens zocht men – voornamelijk vanwege economische voordelen – de Europese Unie op, terwijl Turkije de Tweede Golfoorlog (2003) vermeed en meer voor behartigen van eigen belangen in het diplomatieke circuit actief was.

4. CONCLUSIE

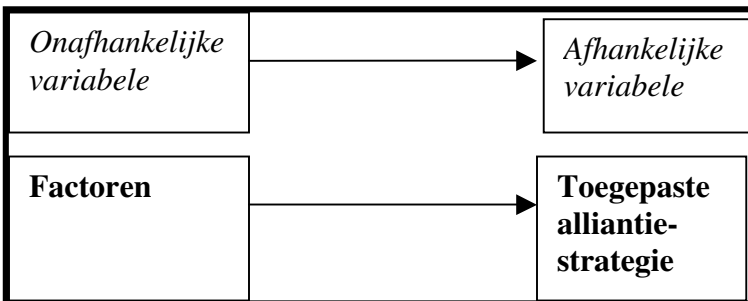
In dit hoofdstuk vat ik de belangrijkste punten van mijn scriptie samen. Eerst zal ik mijn vraagstelling kort weergeven. Deze vragen zal ik in de loop van de conclusie beantwoorden. Daarvoor herhaal ik kort het theoretisch model. Ik ga specifiek in op de factoren die van invloed zijn op de alliantiestrategie die Turkije gebruikt in haar beleid ten opzichte van de Verenigde Staten. Daarna bespreek ik de alliantiestrategieën *balancing*, *band wagoning* en *bridge building* en de vraag hoe Turkije deze zou kunnen toepassen. Vervolgens kijk ik naar de Turkse alliantiestrategieën tijdens en na de Koude Oorlog om daarna te kunnen concluderen of hier sprake was van continuïteit of verandering.

§ 4.1 De vraagstelling

Mijn hoofdvraag was als volgt geformuleerd.

Welke alliantiestrategieën heeft Turkije toegepast in haar buitenlands beleid ten opzichte van de Verenigde Staten in de periodes 1945-1989 en 1989-2003 en hoe is deze continuïteit of verandering te verklaren?

Dit kan schematisch zo worden weergegeven:

Schema 20. Het onderzochte causaal verband

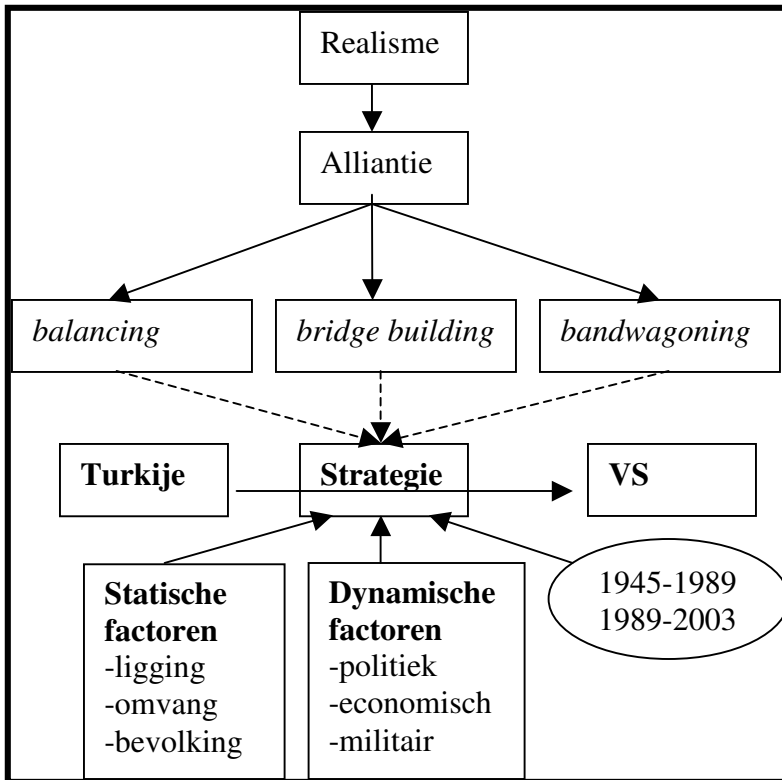
Het verrichte onderzoek focust zich op de factoren die een eventuele verandering van de Turkse strategieën in haar buitenlands beleid ten opzichte van de Verenigde Staten na de Koude Oorlog kunnen verklaren. Hierbij heb ik de volgende deelvragen opgesteld.

1. Op welke factoren is de Turkse alliantiestrategie gebaseerd en wat voor buitenlands beleid zou Turkije volgens de theorie toepassen?

2. Hoe ziet het Turks buitenlands beleid ten opzichte van de Verenigde Staten eruit in de periodes 1945-1989 en 1989-2003 en welke strategie wordt er toegepast?
3. Is er sprake van continuïteit of verandering in het Turks buitenlands beleid als bondgenoot van de Verenigde Staten en hoe kunnen de strategie en de onderliggende factoren deze verklaren?

§ 4.2 Theoretisch kader

In deze paragraaf licht ik het theoretisch kader van deze scriptie toe. Dit is schematisch weergegeven in het onderstaande schema. Kern-aanname van deze scriptie is een Realistische visie op het wereldsysteem. Staten sluiten allianties om daar mee om te gaan (veiligheidsdilemma). Daarvoor kunnen zij drie strategieën toepassen: *balancing*, *bridge building* en *band wagoning*. Er zijn bepaalde factoren die beïnvloeden welke strategie een staat toepast. Daaronder onderscheid ik statische en dynamische factoren. Statische factoren zijn de ligging, omvang en bevolking. Dynamische factoren zijn politieke, economische en militaire factoren. Dit theoretisch kader pas ik toe op de Turkse alliantiestrategie ten opzichte van de Verenigde Staten tijdens en na de Koude Oorlog. Hoe dat gebeurt wordt hieronder op de volgende pagina toegelicht.

Schema 21. Het theoretisch kader.

Volgens het Realistische theoretische perspectief in deze scriptie is het inherent aan de internationale politiek dat er tegengestelde belangen en conflicten zijn. Deze vloeien onvermijdelijk voort uit het niet aflatende streven naar macht in termen van eigenbelang door de betrokken actoren. Dit levert een wankel *balance of power* op. Daardoor zijn staten binnen het wereldsysteem absoluut niet zeker van hun veiligheid. Er zijn verschillende manieren waarop staten om kunnen gaan met dit veiligheidsdilemma. Omdat staten individueel niet hun veiligheid kunnen waarborgen, sluiten ze met allianties met elkaar. Door het vormen van allianties staan staten sterker bij conflicten of kunnen ze deze vermijden. Als het gaat om het vormen van allianties kan een staat drie verschillende strategieën toepassen: *balancing*, *bridge building* en *band wagoning*. In de onderstaande tabel laat ik zien wat elk van de drie strategieën betekent en op wat voor manier Turkije deze voor en na de Koude Oorlog toegepast zou kunnen hebben. Het gaat hier om voorbeelden van ideaaltypische actie naar aanleiding van de theorie. Hiermee doe ik nog geen uitspraken over de feitelijke situatie.

	Balancer	Bridge builder	Band wagoning
Betekenis	Wisselende allianties voor het handhaven van de “balance of power” en de eigen veiligheid.	Bruggenbouwende of bemiddelende rol. Diplomatie als instrument om veiligheid te behouden.	Aansluiting (zoeken) bij de sterke kant. Grootmacht moet veiligheid garanderen.
Tijdens Koude Oorlog	Afwisselend samenwerken met de VS en de SU (of anderen)	Proberen te bemiddelen tussen de VS en de SU (evt. m.b.v. Europa of de Arabische wereld)	De VS of SU (of anderen) geheel volgen in hun politiek
Na Koude Oorlog	Wisselende samenwerking met de VS, Europa, Rusland, Turkse Republieken, Israël en Arabische wereld	Proberen deze zes met elkaar samen te laten werken door diplomatie rond golfoorlogen	Een van deze zes geheel volgen in de buitenlandse politiek

Schema 22. De betekenis van de drie B's en een mogelijke invulling door Turkije.

Zoals ik heb laten zien in paragraaf 1.4 is *balancing* het wisselen van *sides* om zo verschillende potentiële hegemonen tegen elkaar uit te spelen en op die manier de eigen veiligheid te kunnen garanderen. Tijdens de Koude Oorlog kon Turkije zich wisselend aansluiten de Verenigde Staten en de Sovjet Unie, of eventueel Europa (de EEG), Israël of de Arabische wereld, afhankelijk van het feit welk van deze actoren Turkije het best kan helpen haar doelen te realiseren. Aangezien het de Verenigde Staten en de Sovjet Unie de kernmachten van het bipolaire systeem waren, zijn deze logische partners voor *balancing*. Na de Koude Oorlog verdwijnt de Sovjet Unie en komen daarvoor Rusland en de Turkse republieken in de plaats als mogelijke alliantiepartners. De overgang naar een unipolair wereldsysteem met Amerika als grootmacht biedt verschillende nieuwe mogelijkheden voor *bandwagoning*. Gezien de hernieuwde interesse van het Westen in het Midden-Oosten in de Golfoorlog en de strijd tegen het terrorisme zou *balancing* tussen de Arabische wereld en de Verenigde Staten of de Europese Unie een nieuwe optie zijn.

Band wagoning houdt een aansluiting bij een sterke macht in, die tot in hoge mate in zijn politiek gevolgd wordt. Voor Turkije houdt dat in dat het zich tijdens de Koude Oorlog bij de Verenigde Staten of de Sovjet Unie aangesloten zou kunnen hebben. Dit is de meest realistische optie: samenwerking met de Arabische wereld of West-Europa (of de EGKS/EEG) is in de praktijk niet reëel. Voor de periode na de Koude Oorlog zijn daar eigenlijk meer mogelijkheden voor: de Europese Unie heeft zich sterker ontwikkeld en nu de grote tegenstelling tussen Oost en West is uitgedaagd door de tegenstelling tussen Midden-Oosten en West zou een alliantie met de Arabische wereld realistischer zijn. Daarbij komt ook nog dat de islamitische politici binnen Turkije aan macht gewonnen hebben.

Bridge building is de derde optie. Hierbij richt een staat zich op diplomatie en probeert het tegenover elkaar staande machten juist bij elkaar te brengen. Op die manier wordt getracht escalatie van conflicten te voorkomen. Zo zou Turkije zich als land met een Westerse ideologie, maar grenzend aan de Sovjet Unie zich bij uitstek ingezet kunnen hebben om het vreedzame pad in te slaan tijdens de Koude Oorlog tussen de Verenigde Staten en de Sovjet Unie. Na de Koude Oorlog kan het een diplomatieke rol vervullen als het gaat om de conflicten in het Midden-Oosten, zoals rond de Golfoorlog in 1990-1991 of de Amerikaanse invasie in Irak in 2003.

In het eerste hoofdstuk heb ik verschillende factoren geïdentificeerd die van invloed zijn op het buitenlands beleid van een staat. Er is nog weinig onderzoek verricht naar de precieze factoren achter de keuze van alliantiestrategieën. Het is dan ook nog moeilijk te zeggen waarom sommige staten *balancers* zijn en andere *band wagoners*. Ik heb zelf een aantal factoren opgesteld waarvan ik meen dat zij de strategie die een staat toepast beïnvloeden. Het gaat hier om een aantal statische en een aantal dynamische factoren. De statische factoren bevatten de geostrategische positie van een staat, zoals die uit de ligging, de omvang van het territorium en de grootte van de bevolking volgt. Daarnaast zijn er de dynamische politieke, economische en militaire factoren. Al deze factoren zijn in de tabel op de volgende pagina weergegeven. In paragraaf 1.7 zijn deze al verder toegelicht.

<i>Statische factoren</i>	<i>Dynamische factoren</i>		
Geostrategische positie	Politieke factoren	Economische factoren	Militaire factoren
1. Ligging 2. Omvang van het territorium 3. Grootte en cultuur van de bevolking	1. Bestaan van een vijand en ideologie 2. Internationale gebeurtenissen 3. Kracht van het leiderschap 4. Politiek systeem	1. Economische kracht 2. Strategische bronnen 3. Internationale handel	1. Kracht van het leger 2. Kracht van de vijand 3. Kracht van de bestaande alliantie

Schema 23. De statische- en dynamische factoren.

De keuze welke strategie een staat toepast, is afhankelijk van verschillende factoren, zoals ik hierboven al besproken heb. Het gaat hier om statische factoren (de geostrategische ligging) en dynamische factoren (politieke, economische en militaire factoren). Dit model pas ik in mijn scriptie toe op het buitenlands beleid van Turkije ten opzichte van de Verenigde Staten. Hierin maak ik een vergelijkende analyse van het buitenlands beleid vóór 1989 en het beleid na 1989.

Doel van mijn onderzoek is te weten te komen of Turkije al dan niet na 1989 een andere strategie heeft toegepast: is er sprake van continuïteit of verandering?

§ 4.2.1 Factoren en strategieën voor 1989

Turkije is een land dat zowel intern als met betrekking tot internationale betrekkingen met verschillende problemen te maken heeft. Het is een land dat zowel fysiek als cultureel op de grens van Europa en het Midden-Oosten ligt. Het is een Westerse, modern-seculiere staat waarin de Islam toch een grote rol speelt. Gedurende de tweede helft van de 20e eeuw was het in meerdere of mindere mate democratisch, maar was vastlegging van een uitzonderingspositie van het leger in haar staatsrichting nodig om haar secularisme te garanderen. Daarnaast spelen er grote problemen met de Koerdische minderheid die minder ontwikkeld is én naar een eigen staat streeft. Turkije heeft te maken met de kwestie-Cyprus, die zelfs het in 2005 begonnen onderhandelingsproces met de Europese Unie over een lidmaatschap dreigt te torpederen. Turkije is immers de enige staat die de *de facto* onafhankelijke republiek Noord-Cyprus erkent. Dit zet de broze relatie met Griekenland verder op het spel. Daarnaast heeft het land een speciale rol tussen het Westen en het Midden-Oosten: het is een Westers land met een grotendeels islamitische bevolking en ligt ook geografisch tussen deze gebieden in. In dat opzicht zou het een brugfunctie tussen het Westen en het Midden-Oosten kunnen vervullen – dat wordt althans vaak aangevoerd als een voordeel van een eventueel EU-lidmaatschap. Opvallend zijn de goede Turkse betrekkingen met Israël, die ongekend zijn voor de Arabische wereld. Naast het eerder genoemde werkt het huidige Turkije samen met de Zwarte Zee landen in de BESC en de Turkse Republieken Kazachstan, Kirgizië, Oezbekistan, Tadzjikistan en Turkmenistan.

Analyse

In deze paragraaf geef ik aan op welke manier Turkije van 1945 tot 1964 en van 1978 tot 1989 zich als *band wagoner* gedragen heeft. Daarnaast is Turkije, zoals onderstaande tabel illustreert, zich met name in de periode 1964-1978 maar ook in enige mate van 1978 tot 1989 een *balancer* geweest.

Balancen	Bridge building	Band wagoning
		1945-1964
1964-1978		
(1978-1989)		1978-1989

Schema 24a. Dominante strategieën in de Turkse buitenlandse betrekkingen tijdens de Koude Oorlog.

Tijdens de Koude Oorlog neemt Turkije afstand van het neutraliteitsbeginsel zoals dat onder Atatürk gold. De jonge staat zoals na de staatsgreep van de groep officieren rond Mustafa Kemal Atatürk ontstond was van streng islamisme en wilde vooral de eigen seculaire identiteit behouden. Toch werd Turkije in 1950 lid van de NAVO en gedurende het eerste deel van de Koude Oorlog was Turkije een trouw bondgenoot van Amerika. Factoren die dit verklaren zijn de Turkse geostrategische positie en de ideologie. Turkije bevond zich op een risicovolle locatie dicht bij de Sovjet-Unie. Het had echter een ideologie van Westers modernisme die juist met de Verenigde Staten overeenkwam. Premier Menderes (zie bijlage) wist Turkije begin jaren vijftig op slimme wijze de NAVO binnen te loodsen door de Verenigde Staten en haar partners 25.000 troepen ter beschikking te stellen in de Korea-oorlog. De geostrategische positie dichtbij de Sovjet Unie maakte dat Turkije (zoals in 1947 met Griekenland dreigde te gebeuren) volgens de Truman-doctrine niet zomaar aan de communisten gelaten mocht worden.

Na de crises rond Cuba in 1962 en Cyprus in 1964, zoals ik in hoofdstuk 2 behandeld heb, nam het Turkse belang echter af. Turkije ging zich met name tussen 1964 en 1978 meer op de Sovjet-Unie richten. Na de eerdere periode van *band wagoning* was *balancing* de hoofdmoot van de buitenlandse politiek. Dit had te maken met de veranderende ideeën over de Turkse macht in Cyprus. Amerika kon het zich bovendien veroorloven om een minder sterke band met Turkije te hebben dankzij de ontwikkeling van haar raketten. Het geostrategische belang van Turkije nam af vanwege de nieuwe raketten en de politieke overeenstemming was minder door het conflict over Cyprus. Daarnaast werden de Turkse economische banden met de Sovjet Unie en Europa juist sterker in deze periode. De Verenigde Staten waren economisch van minder belang dan eerst. Na het opheffen van de wapenboycot tegen Turkije in 1978 en de Iraanse revolutie van 1979 werd de band tussen Amerika en Turkije weer sterker en kan men weer meer van de vertrouwde *band wagoning* strategie spreken. De geostrategische positie van Turkije was nu relevanter voor de Verenigde Staten dan voor de Iraanse revolutie – ze waren immers al één belangrijke bondgenoot kwijtgeraakt en zagen het belang van Turkije voor de Verenigde Staten als het gaat om Koude Oorlog tegen de SU en de betrekkingen richting het Midden-Oosten. In dit licht verschoof de Cypriotische kwestie naar de achtergrond. Economische banden werden verder aangesnoerd, bijvoorbeeld door het geven van militaire hulp. De nauwere relatie met de Europese Unie wijst er echter ook op dat deze periode als *balancing* gezien kan worden. Dit blijkt uit de immer groeiende economische relatie en de wens tot verdere integratie met de EG van Turkije. Zoals u in schema 24b kunt zien hebben zowel de statische factoren (geostrategische positie) als de

dynamische factoren (politiek, economisch en militair) gedurende de Koude Oorlog hun rol gespeeld.

<u>Periode</u>	<u>Factoren</u>	<u>Strategie</u>	<u>Empirie</u>
1945-1964	Geostrategische positie en de ideologie	Bandwagoning	De geostrategische positie van Turkije als buurland van de Sovjet Unie was van hoge relevantie Turkije ligt immers tussen het Europese en het Aziatische deel van twee zeestraten (de Bosporus en de Dardanellen) die de Zwarte Zee met de Middellandse Zee verbinden. Deze verbindingsweg was voor de Sovjet Unie de enige route waarlangs zij haar maritieme invloed kon uitbreiden naar het oostelijk deel van de Middellandse Zee. Hierdoor kon Turkije een directe prooi voor de SU worden. Dat Turkije voor de VS koos en niet voor de Sovjet Unie is te verklaren doordat de ideologische verbondenheid met de VS veel groter was dan met de Sovjet Unie. De ideologie van de Turkse elite, die pro-westers en seculier was, speelde hierin een bepalende rol.
1964-1978	Het bestaan van een nieuwe vijand en politieke belangen die op dat moment speelde. <i>Het afgenomen belang van de Turkse geostrategische positie voor de alliantie met de VS.</i>	Balancing	Tijdens de crises rond Cyprus in 1964, nam het Turkse belang voor de VS af. Hoewel Cyprus autonomie had verkregen, bleef bemoeienis van Griekenland vanwege historische betrokkenheid op het eiland groot. De Turks-Cypriotische bevolking werd geïntimideerd door de Grieken en Turkije dreigde met een invasie. Een Turkse invasie zou ook de Sovjet-Unie bij het conflict kunnen betrekken en de VS gaf aan dat de NAVO-landen dan Turkije niet automatisch te hulp zouden schieten. Turkije ging zich toen meer op de Sovjet-Unie, EG en de Arabische wereld richten.
1978-1989	Geostrategische positie, internationale gebeurtenissen, bestaan van een vijand	Bandwagoning	Vanwege de Iraanse revolutie (en ontwikkelingen in Afghanistan) ziet de VS het Turkse belang. Het verlies van Iran als bondgenoot en de Turkse staatsgreep van 1980 werd Turkije door de Verenigde Staten weer als een belangrijke bondgenoot gezien, die de Verenigde Staten veiligheid tegenover communisme en islamisme kon bieden. Na 1978 werd het embargo opgeheven en ontving Turkije weer militaire hulp van de Amerikanen.

Schema 24b. Dominante factoren in de Turkse buitenlandse betrekkingen tijdens de Koude Oorlog.

Analyse van Schema 24b

1945-1964

De combinatie van geostrategische positie en de ideologie als factoren waren in de periode 1945-1964 van belang geweest in de keuze van de bandwagoningstrategie met de Verenigde Staten. De geostrategische positie van Turkije als buurland van de Sovjet Unie weegde zwaarder dan het dreigende communisme als ideologie. Want Turkije ligt tussen het Europese en het Aziatische deel van twee zeestraten liggen (de Bosporus en de Dardanellen) die de Zwarte Zee met de Middellandse Zee verbinden. Deze verbindingsweg was voor de Sovjet Unie de enige route waarlangs zij haar maritieme invloed kon uitbreiden naar het oostelijk deel van de Middellandse Zee. Hierdoor werd Turkije een directe prooi voor de SU.

1964-1978

Na de eerdere periode van *band wagoning* was *balancing* de hoofdmoot van de buitenlandse politiek tussen 1964 en 1978. Dit had te maken met de veranderende politieke factoren in Cyprus. Het bestaan van een nieuwe vijand en politieke belangen die op dat moment speelde waren in combinatie de factoren die van invloed waren geweest in de keuze van de strategie. Het geostrategische belang van Turkije nam af voor de Verenigde Staten vanwege de ontwikkeling van nieuwe ICBM raketten en de politieke overeenstemming was minder door het conflict over Cyprus.

1978-1989

Een combinaties van statische en dynamische factoren zijn van belang geweest in de keuze van de *bandwagoning* strategie in de periode 1978-1989. Met name geostrategische positie als statische factor en dynamische factoren als internationale gebeurtenissen en bestaan van een vijand en ideologie waren in constellatie vanwege de plotselinge Iraanse revolutie. In deze periode heeft de economische factoren ook een rol gespeeld. Het politiek- en economisch belang van de EG en SU groeide in deze periode voor Turkije omdat het een alternatief (of een uitweg) bood in haar alliantie strategie ten opzichte van de Verenigde Staten. Mede door de *balancing* strategie van Turkije met de SU werd het Amerikaanse embargo opgeheven na de Iraanse revolutie en zag de Verenigde Staten opnieuw het geostrategisch belang van Turkije.

§ 4.2.2 Factoren en strategieën na 1989

De complexe regionale politieke situatie en de intensieve buitenlandse betrekkingen van Turkije met de Verenigde Staten, de Europese Unie, de Sovjet Unie en later Rusland, de Turkse voormalige Sovjet republieken en de Arabische wereld hebben ervoor gezorgd dat de Turkse alliantiestrategieën gedurende het Post-Koude Oorlog tijdperk constant onder druk stonden. Hoewel het ingewikkeld is om precieze uitspraken te doen over het nabije verleden, ben ik toch van mening Turkijes strategieën in de jaren negentig en de 21ste-eeuw onderscheiden te kunnen hebben. Volgens mij was er van 1989 tot 1991 sprake van *band wagoning*. In de periode tot 2003 volgde er een tijdperk van *balancing*. Dat alles is zichtbaar in de tabel hieronder en wordt in deze paragraaf verder toegelicht.

Balancen	Bridge building	Band wagoning
		1989-1991
1992-2003		

Schema 25a. Dominante strategieën in de Turkse buitenlandse betrekkingen na de Koude Oorlog.

In het post-Koude Oorlog tijdperk zette Turkije in eerste instantie, vooral te merken tijdens de Golfoorlog van 1990 en 1991, haar politiek van *band wagoning* voort. Turkije steunde Amerika's inval in Irak van harte. Turkije's geostrategische positie was hier van groot belang voor Amerika. Daarnaast deelde Turkije de Amerikaanse ideologie. Dit was dus eigenlijk een voortzetting van de alliantiestrategie die al sinds 1978 werd toegepast en door statische factoren en ideologie verklaard wordt. Tijdens de afgelopen jaren is het moeilijker te zeggen welke strategie Turkije nu precies toepast. We kunnen de geschiedenis nog niet volledig interpreteren op het moment dat zij zich afspeelt. Voor de jaren 1992 tot 2003 zou ik Turkije een *balancer* noemen. Gedurende die tijd ontwikkelde zij haar buitenlands beleid verder met allerlei verschillende partners, zoals de Turkse Republieken, de Europese Unie en de Zwarte Zeelanden in de BSEC. Turkije bleek duidelijk meer politieke belangen te hebben dan alleen de Amerikaanse. De positie tussen Europa, de Zwarte Zeelanden, de Turkse Republieken en de Arabische wereld resulteerde in meer contact met hen en een afname van het Amerikaanse belang in de nationale veiligheid.

Natuurlijk zal de geostrategische positie altijd van invloed blijven op de alliantiestrategie van Turkije. Turkijes positie tussen het Westen en het Midden-Oosten is nu eenmaal een gegeven dat haar buitenlands beleid bepaald. Met haar mengeling van Westerse ideologie en een islamitische bevolking, zeker bij de momenteel regerende gematigd islamitische AKP wil Turkije een

rolmodel zijn voor andere landen in de regio. Ook economische factoren hebben tegenwoordig nog hun invloed. Turkije is een grote afzetmarkt voor Europa, terwijl het land ook nog eens een enorm arbeidspotentieel heeft dat de Europese Unie zou kunnen benutten. Daarnaast heeft Turkije een cruciale positie als het gaat om het transporteren van energie naar de Europese Unie. Een belangrijke militaire rol heeft Turkije ook. Met haar toetreding kan Turkije vrede en veiligheid voor de Europese Unie waarborgen – of niet, gezien de grenzen met Irak, Iran en Syrië.

Zoals u hieronder in schema 25b kunt zien hebben zowel de statische factoren (geostrategische positie) als de dynamische factoren (politiek, economisch en militair) na de Koude Oorlog hun rol gespeeld.

<u>Periode</u>	<u>Factoren</u>	<u>Strategie</u>	<u>Empirie</u>
1989-1991	Geostrategische positie en Ideologie	Bandwagoning	Steun aan de Golfoorlog vanwege de ideologie en het beogen van het behalen van economische voordelen.
1991-2003	Geostrategische positie, het bestaan van een vijand en economische factoren zoals strategische bronnen en internationale handel.	Balancing	Verzet tegen de 2 ^e Golfoorlog vanwege de Koerden kwestie. Het energiebeleid van Turkije. Lidmaatschap tot de EU.

Schema 25b. Dominante factoren in de Turkse buitenlandse betrekkingen na de Koude Oorlog.

Analyse van Schema 25b

1989-1991

De combinatie van de geostrategische positie en ideologie als factoren waren van belang geweest in de keuze van de *bandwagoning* strategie op de steun van de Golfoorlog aan de Verenigde Staten. Het beogen van economisch voordeel speelde in mindere mate een rol.

1991-2003

De factoren geostrategische positie en het bestaan van een vijand en economische factoren zoals strategische bronnen en internationale handel waren in combinaties of los van elkaar van invloed geweest in de keuze van de *balancing* strategie op het verzet tegen de 2^e Golfoorlog vanwege de

Koerden kwestie. Turkije zag een Koerdische staat in zijn achtertuin in Irak als dreiging van zijn territoriale integriteit in de periode 1991-2003. Turkije voelde zich genoodzaakt zich te verzetten tegen de Verenigde Staten en verliet de bandwagoning omdat het veel verlies heeft geleden in de 1^e Golfoorlog. Het startsein van de onderhandelingen tot een lidmaatschap tot de Europese Unie en de plotselinge beschikking over schaarse goederen zoals olie, gas via pijpleidingen (en water) op eigen grondgebied gaf de Turkse buitenlands beleidstrategie een andere impuls. Turkije trachtte hiermee te *balancen* tussen de Verenigde Staten en Europa.

§ 4.2.3 Continuïteit of verandering

Mijn onderzoek heeft noch een duidelijke continuïteit noch een duidelijke verandering aangetoond als het gaat om de Turkse alliantiestrategie ten opzichte van de Verenigde Staten. Het is een feit dat Turkije al sinds de jaren vijftig lid is geweest van de NAVO. Dit betekent echter niet dat er per definitie sprake is van continuïteit of dat deze continuïteit volledig is. De NAVO is immers, zeker heden ten dage, een stuk breder dan alleen de Verenigde Staten en de militaire doelstellingen zijn een stuk minder relevant geworden. Het doel ligt nu meer in het promoten van veiligheid en Westerse normen als democratie en mensenrechten. Na het verdwijnen van de tegenstelling met het communistische Warschaupact zijn veel Centraal- en Oost-Europese landen lid geworden. In die zin is er geen sprake meer van *band wagoning* met de Verenigde Staten. De interne verdeeldheid is toegenomen, waardoor je op lager niveau misschien wel van een soort interne *balancing* zou kunnen spreken.

Het lijkt er niet op dat het einde van de Koude Oorlog *an sich* op wat voor manier dan ook een meer speciale invloed heeft gehad dan gebeurtenissen binnen in de periode voor of na de Koude Oorlog. Periodes van *band wagoning* en *balancing* wisselen elkaar af. Dit alles is in de tabel op de volgende pagina samengevat en toegelicht.

Balancen	Bridge building	Band wagoning
		1945-1964 Turkije volgt de VS en wordt NAVO-lid. Geostrategische positie is van belang voor de VS, Westerse ideologie komt overeen
1964-1978 Turkije werkt meer met de SU samen. Haar belang neemt af door nieuwe raketten in de VS. Conflict over Cyprus zorgt voor wapenboycot.		
(1978-1989) Economische belang van de EG en SU voor Turkije groeit. Turkije zet in op EG-lidmaatschap		1978-1991 Boycot wordt opgeheven en na Iraanse revolutie ziet de VS het Turkse belang. Turkije steunt de Golfoorlog (1990-1) volledig.
1992-2003 Turkije bouwt de samenwerking met de EU, de Turkse Republieken en Zwarte Zeelanden uit		

Schema 26a. Dominante strategieën in de Turkse buitenlandse betrekkingen tussen 1945 en 2003.

Als het gaat om de factoren die hier achterliggen blijken zowel de statische als de dynamische factoren temporeel hun invloed gehad te hebben. Toch is de geostrategische positie van Turkije een factor die de grootste invloed op haar politiek gehad lijkt te hebben. Maar ook politieke, economische en militaire factoren hebben hun rol gespeeld. Veranderingen in strategie lijken vooral te maken hebben gehad met het ontstaan en verdwijnen van meningsverschillen tussen Turkije en de Verenigde Staten. Het gaat dan om de periode na de Cuba-crisis, de kwestie-Cyprus en beide golfoorlogen. Dit alles is in de tabel hieronder samengevat en toegelicht.

Periode	Factoren	Strategie	Empirie
1945-1964	Geostrategische positie en de ideologie	Band wagoning	De geostrategische positie van Turkije als buurland van de Sovjet Unie was van hoge relevantie. Turkije ligt immers tussen het Europese en het Aziatische deel van twee zeestraten (de Bosporus en de Dardanellen) die de Zwarte Zee met de Middellandse Zee verbinden. Deze verbindingsweg was voor de Sovjet Unie de enige route waarlangs zij haar maritieme invloed kon uitbreiden naar het oostelijk deel van de Middellandse Zee. Hierdoor kon Turkije een directe prooi voor de SU worden.. Dat Turkije voor de VS koos en niet voor de Sovjet Unie is te verklaren doordat de ideologische verbondenheid met de VS veel groter was dan met de Sovjet Unie. De ideologie van de Turkse elite, die pro-Westers en seculier was, speelde hierin een bepalende rol.
1964-1978	Het bestaan van een nieuwe vijand en politieke belangen die op dat moment speelde. <i>(Afgenomen belang van de Turks geostrategische positie)</i>	Balancing	Tijdens de crises rond Cyprus in 1964, nam het Turkse belang voor de VS af. Hoewel Cyprus autonomie had verkregen, bleef bemoeienis van Griekenland vanwege historische betrokkenheid op het eiland groot. De Turks-Cypriotische bevolking werd geïntimideerd door de Grieken en Turkije dreigde met een invasie. Een Turkse invasie zou ook de Sovjet-Unie bij het conflict kunnen betrekken en de VS gaf aan dat de NAVO-landen dan niet Turkije automatisch te hulp zouden schieten. Turkije ging zich toen meer op de Sovjet-Unie, EG en de Arabische wereld richten.
1978-1989	Geostrategische positie, internationale gebeurtenissen, bestaan van een vijand	Band wagoning	Vanwege de Iraanse revolutie (en ontwikkelingen in Afghanistan) ziet de VS het Turkse belang. Het verlies van Iran als bondgenoot en de Turkse staatsgreep van 1980 werd Turkije door de Verenigde Staten weer als een belangrijke bondgenoot gezien, die de Verenigde Staten veiligheid tegenover communisme en islamisme kon bieden. Na 1978 werd het embargo opgeheven en ontving Turkije weer veel militaire hulp van de Amerikanen.
1989-1991	Geostrategische positie en Ideologie	Band wagoning	Steun aan de Golfoorlog vanwege de ideologie en het beogen van het behalen van economische voordelen.
1991-2003	Geostrategische positie, het bestaan van een vijand en economische factoren zoals strategische bronnen en internationale handel.	Balancing	Verzet tegen de 2e Golfoorlog vanwege de Koerden kwestie. Het energiebeleid van Turkije. Lidmaatschap tot de EU.

Schema 26b. Dominante factoren in de Turkse buitenlandse betrekkingen tussen 1945 en 2003.

Het gaat altijd om een constellatie van factoren die een bepaald effect veroorzaken. Eigenlijk komt het er op neer dat als het belang van de geostrategische positie van Turkije veranderd door een politieke of economische reden, dan ook het buitenlands beleid en dus de alliantie strategie verandert.

§ 4.3 Over de periode 2003-2007

Statische factoren

Stabiliteit voor Turkije in haar regio is van groot belang. Turkije realiseert het hoe lastig het is te leven met buurlanden als Irak, Iran en Syrië. Israël's positie ten opzichte van Turkije lijkt ook te veranderen na de Tweede Golfoorlog. Israël is een vijand (Arabisch Irak) kwijt in het gebied en heeft misschien wel een nieuwe bondgenoot (een Koerdisch Irak) in het gebied. Het Turkse Midden-Oosten beleid vanwege de Koerden kwestie is totaal anders dan die van Israël of de Verenigde Staten. Dit kan de Israel-Turkije en dus ook Turkije-VS alliantie verzwakken.

De combinatie van alle statische factoren (ligging, omvang en grootte) hebben ervoor gezorgd dat het Turkije niet is gelukt door te *balancen* tussen de Verenigde Staten en de Arabische wereld om de Tweede Golfoorlog (2003) te voorkomen. Dit lijkt slechts een tijdelijke strategie te zijn. Turkije ziet haar toekomst bij de Europese Unie en voert nu volgens mij een *bridge building* strategie om vervolgens te profiteren van een *bandwagoning* met de Europese Unie.

De ligging van Turkije (naast aangrenzende 'schurken' staten) heeft een grotere rol gespeeld, dan omvang- of grootte factoren, in de keuze van de *balancing* strategie in de periode 2003-2007.

Dynamische factoren

Voor de periode 2003-2007 is het moeilijk om precieze uitspraken te doen over de alliantiestrategieën van Turkije. Op dit moment is het nog te vroeg om te concluderen welke invloed bijvoorbeeld de politieke factoren (positie van de AKP in de Turkse politiek) zullen hebben op de alliantie strategie van Turkije. De AKP doet zich voor als een middenmoot partij dat zich richt op economische stabiliteit en democratisering. Terwijl de oorspong van de partij een islamitisch origine heeft lijkt dit mij een tegenstrijdigheid. Turkije voert sinds 2003 korte

termijn strategieën in haar alliantie met de Verenigde Staten en lijkt zich volledig te hebben gericht op de Europese Unie. Op één paard spelen lijkt mij een riskant gok. Het is niet zo dat Turkije zelf de touwtjes in eigen hand heeft over de toetreding; omdat alle EU lidstaten uiteindelijk afzonderlijk zelf het lidmaatschap moeten ratificeren. Dit lijkt mij dan een moeizaam politieke proces voor Turkije. Ook omdat het Turkse lidmaatschap zo duidelijk gekoppeld zal zijn aan de Turks-Griekse betrekkingen (specifiek de Cyprus kwestie) zal ook een verbetering in de verhoudingen tussen beide landen een voorwaarde zijn. Daarnaast zal Turkije de redenen moeten wegnemen voor de kritiek uit de Europese Unie-lidstaten op culturele verschillen, de Armeense kwestie en het functioneren van de democratie in Turkije.

A. Politieke- en militaire factoren

Na 2003 kent Turkije een nieuwe machtsfactor: de AKP, de Rechtvaardigheids- en Ontwikkelingspartij. Deze partij (34% van de stemmen) profileert zichzelf als conservatief-democratisch, maar ziet daarbij religie als één van de meest belangrijke instituties van de menselijkheid. Dat de AKP een dubbele agenda voert, wordt door nog maar weinigen betwijfeld. Het beleid van de AKP is enerzijds gericht op integratie met de Europese Unie en anderzijds mede door toedoen van premier Erdogan vertoont de AKP steeds meer kenmerken van de behoudende soennitische islam, met inbegrip van een versterkte relatie tussen kerk en staat, het propageren van het dragen van hoofddoekjes, een verislamisering van het onderwijs en de uitbreiding van het alcoholverbod. Naast de AKP is het leger nog steeds een dominante machtsfactor. Het beschouwt zichzelf als dé beschermer van de grondwet zoals de stichter van het Turkse rijk Atatürk heeft opgesteld (met daarin een stringente scheiding tussen kerk en staat).

Het ontstaan van een sterk islamitische meerderheidsregering en hierdoor een *regime change* binnen het Turkse politieke systeem heeft een rol gespeeld in de keuze van de alliantiestrategie. Maar de macht van het Turkse leger in Turkije heeft veel invloed gehad op de keuze van de alliantie strategie dat de AKP regering in de periode 2003-2007 heeft gekozen. De AKP regering heeft in 2003 de Verenigde Staten geen steun verleend in de 2^e Golfoorlog. Hierdoor is de relatie tussen de AKP en het leger onderkoelt. Volgens de Nationale Veiligheidsraad waar het Turkse leger veel macht in heeft vormde het 'strategische partnerschap' met de Verenigde Staten een mijlpaal voor het Turks buitenlands beleid. Het pro-Amerikaanse Turkse leger voerde daarna in

2007 de druk op de regering zodanig op, dat deze gedwongen werd vervroegde verkiezingen uit te schrijven.

B. Economische factoren

Turkije heeft een strategisch-economisch belang voor Europa. Turkije kan als brugfunctie fungeren tussen enerzijds Europa en anderzijds de energierijke gebieden in Centraal-Azie (met Turkije bevriende voormalige Sovjet republieken) en de Kaukasus.

Wie toekomstgericht door een economische bril naar de Europese Unie en Turkije kijkt, heeft zijn mening snel gevormd. Turkije móet lid worden van de Europese Unie. Het land kan de huidige Europese Unie voorzien van een grote afzetmarkt en een goedkoop arbeidsreservoir én samen kunnen Turkije en de Europese Unie mondiaal een belangrijke politiek-economische rol spelen. Turkije is ook een markt voor Europa, waarop veel Europese bedrijven actief zijn. Turkije maakt zich een van de belangrijkste handelspartner van de Europese Unie (zie statistieken hieronder).

EU TRADE WITH MAIN PARTNERS

(2005)

The major imports partners			The major export partners			The major trade partners		
Partners	Mio euro	%	Partners	Mio euro	%	Partners	Mio euro	%
World	1 176 055	100.0	World	1 061 836	100.0	World	2 237 891	100.0
1 USA	163 057	13.9	1 USA	251 657	23.7	1 USA	414 714	18.5
2 China	158 098	13.4	2 Switzerland	81 980	7.7	2 China	209 894	9.4
3 Russia	106 766	9.1	3 Russia	56 445	5.3	3 Russia	163 211	7.3
4 Japan	73 243	6.2	4 China	51 796	4.9	4 Switzerland	148 334	6.6
5 Norway	67 474	5.7	5 Japan	43 663	4.1	5 Japan	116 906	5.2
6 Switzerland	66 354	5.6	6 Turkey	41 849	3.9	6 Norway	101 261	4.5
7 Turkey	33 492	2.8	7 Norway	33 787	3.2	7 Turkey	75 341	3.4

Source: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113456.pdf

Schema 28. Belangrijkste handelspartners van de Europese Unie.

Als het 'geloof in de markt' wordt gekoppeld aan het geloof in de *war against terrorism*, dan kan er helemaal geen twijfel meer bestaan over nut en noodzaak van de toetreding van Turkije. Door zijn ligging ten opzichte van Irak en Iran blijft Turkije voor Europa van belang voor haar eigen vrede en veiligheid en die in het Midden-Oosten. Toelating van Turkije tot de Europese Unie zou ook onderstrepen dat de tegenstelling tussen de westerse en islamitische wereld kan worden overbrugd.

Energiebeleid

In haar energiebeleid onderneemt Turkije ook belangrijke stappen om bij te dragen aan de energiebehoefte van Europa. Momenteel is Europa grotendeels afhankelijk van Rusland. Turkije kan een rol spelen in de aanvoer van gas uit Centraal-Azië. Er zijn nieuwe pijpleidingen gepland door Turkije, waarmee het gas om Rusland heen naar Europa kan worden gepompt. De zogeheten Transkaspische gaspijpleiding moet een aftak krijgen naar de Iraanse gasvelden. In Turkije moet hij aansluiten op de eveneens nog aan te leggen Nabucco-pijpleiding. Die zal via Bulgarije, Roemenië en Hongarije naar Oostenrijk lopen (zie kaart hieronder).

Schema 27. Kaart van toekomstige gaspijpleiding via Bulgarije, Roemenië en Hongarije naar Oostenrijk.

Integratie van de Turkse economie met de wereld economie (“mee doen, en/of van de partij zijn”); dus internationale handel als factor speelt een grote rol in de keuze van de *bridge building* strategie met de Europese Unie in de laatste jaren.

Analyse

In het licht van de uiteengezette ‘belangrijkste’ factoren in deze scriptie hebben we te maken met Turkije als *bridge builder* (2003-2007) richting de Europese Unie met als doel om later te kunnen profiteren van integratie van de Turkse economie met de Europese Unie binnen een *bandwagoning* strategie. De Verenigde Staten alliantie is op een lage pitje en de continuïteit is

dus onderbroken vanwege binnenlandse- en internationale politieke factoren (de AKP factor en het Irak kwestie). De militaire factoren (kracht van het leger) daarentegen creëert de kans tot een voortzetting/continuïteit van het bondgenootschap met de Verenigde Staten. Veranderingen in alliantiestrategie met de Verenigde Staten in de periode 2003-2007, lijken vooral te maken hebben gehad met de combinaties van factoren zoals het ontstaan van een sterke islamitische meerderheidsregering en hierdoor een *regime change* binnen het Turkse politieke systeem.

LITERATUUR

Abramowitz, M. (Ed) (2000).

Turkey's Transformation and American Policy. New York: Century Foundation.

Adviesraad Internationale Veiligheidsvraagstukken (AIV) (1999).

Naar Rustiger Vaarwater: Een Advies Over Betrekkingen Tussen Turkije En De Europese Unie. No. 9. Den Haag.

Amain, K. & Kielstra, N. (1992).

De Koerden. Amsterdam: Het Spinhuis.

Balkir, C. & Williams, A.M. (1993).

Turkiye ve Avrupa Iliskileri (Vertaald: Turkije En De Relaties Met Europa). Istanbul: Pinter Publishers Ltd.

Barber, L. (1997)

“A vital interest for the EU”. In: *Europe magazine of the European Community*. Nummer 367, pp. 25-27.

Bosscher, D.F.J. (1992).

De Wereld Na 1945. Utrecht: Het Spectrum.

Brown, C. (2001).

Understanding International Relations. London: Palgrave.

Bruinessen van, M. (1982).

Turkije in Crisis: een Sociale, Politieke en Economische Analyse. Bussum: Het Wereldvenster.

BSEC (2007)

About BSEC; URL: http://www.bsec-organization.org/main.aspx?ID=About_BSEC; 22 april 2007.

Calje, P.A.J. & Hollander den J.C. (1996).

De Nieuwste Geschiedenis. Utrecht: Het Spectrum.

Daği, I.D. (2002a).

ABD Ile Stratejik Ortaklik: Nereye Kadar? Washington: Georgetown University. in: <http://www.liberal-dt.org.tr/at/ihsandagi/at-id7.htm>. Gedownload maart 2003.

Daği, I.D. (2002b).

Türkiye Yol Ayriminda: ABD Mi, Avrupa Birliđi Mi? Washington: Georgetown University. In: <http://www.liberal-dt.org.tr/at/ihsandagi/at-id8.htm>. Gedownload maart 2003.

Daği, I.D. (2002c).

Limits of Turkey's "Strategic" Partnership with the USA: Issues of Iraq, Democratization And The EU. Washington: Georgetown University. In: http://www.tusiad-s.org/default.cfm?template_name=whats_new&recid=210. Gedownload maart 2003.

Daği, I.D. (2002d).

Competing Strategies For Turkey: Eurasianism Or Europeanism? Washington: Georgetown University. In: http://www.cacianalyst.org/2002-05-08/20020508turkeys_strategic_choice.htm. Gedownload maart 2003.

Van Dale (2007)

Bondgenootschap. In:

<http://www.vandale.nl/opzoeken/woordenboek/?zoekwoord=bondgenootschap>; 24 april 2007

Deth, J.W. Van (Red.) (1993).

Handboek Politicologie. Assen: Van Gorcum.

EurActiv (2007).

EU-Turkey relations. URL: <http://www.euractiv.com/en/enlargement/eu-turkey-relations/article-129678>, 22 april 2007.

Fleurke, F (Red.) (1983).

Invloedsverhoudingen in het Openbaar Bestuur. 'S-Gravenhage: Staatsuitgeverij.

Friedman, J.R. (Ed) (1970).

Alliance in International Politics. Boston: Allyn and Bacon.

Fukuyama, F. (1992).

The end of history and the last man. New York: The Free Press.

Gangale (2003)

Alliance Theory: Balancing, Bandwagoning, and Detente. In: International Relations 720, 27 oktober 2003. URL: http://pweb.jps.net/~gangale/opsa/ir/Alliance_Theory.htm, zonder pagina nummers; 22 mei 2007.

Gilpin, R. (1987).

The Political Economy of International Relations, Princeton: Princeton University Press.

Holsti, K.J. (1978).

International Politics; A Framework For Analysis, 3^e Ed., Englewood Cliffs (NJ): Prentice-Hall.

Hoogerwerf, A. (1993).

Overheidsbeleid: Een Inleiding In De Beleidswetenschap. Alphen Aan De Rijn: Samsom.

Huntington, S. P. (1996)

The clash of civilization and the remaking of world order. New York: Simon & Schuster.

Ifantis, K. (2002).

Understanding International Politics After The 11 September Terrorist Attacks: A Note On The New Security Paradigm. Athene: Eliamep.

Junne, G. C. A en M. H. Marchand (1994).

Internationale Politieke Economie. In: K. Koch, R. B. Soetendorp en A. van Staden, Internationale betrekkingen. Theorieën en benaderingen. Utrecht: Het Spectrum, pp. 97-126.

Keohane, R.D. (1971).

“The Big Influence of Small Allies”. In: *Foreign Policy* 2: 161-182.

Keukeleire, S. (1998).

Het buitenlands beleid van de Europese Unie. Deventer: Kluwer.

Kirisci, K. (1998).

Turkey and the United States: Ambivalent Allies. In: Meria Journal, Vol. 2, 4 January. In: www.biu.ac.il/soc/besa/meria. Gedownload maart 2003.

Kramer, H. (2000).

A Changing Turkey: The Challenge to Europe and The United States. Washington: Brookings Institution.

Larson, D. (1991)

“Bandwagon Images in American Foreign Policy: Myth or Reality” in R. Jervis and J. Snyder, ed., *Dominoes and Bandwagons. Strategic Beliefs and Great Power Competition in the Eurasian Rimland*, (New York: Oxford University Press, 1991).

Lieshout, R.H. (1993a).

Internationale Betrekkingen. In: J.W. Van Deth (Red.), *Handboek Politicologie*. Assen: Van Gorcum, Pp.204-228.

Lieshout, R.H. (1993b).

Anarchie en hiërarchie. Bussum : Coutinho.

Liska, G. (1962).

Nations in Alliance. The Limits of Interdependence. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Makovsky, A. (2000).

Turkey's New World: An Assessment of Turkey's Evolving Foreign Policy. In:
<http://www.washingtoninstitute.org/watch/policywatch/policywatch2000/turkeybook.htm>
. Gedownload maart 2003.

Morgenthau, H.J. (1978).

Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace. New Jersey: Knopf.

Muftuler-Bac, M. (1997).

Turkey's relations with a changing Europe. Manchester: Manchester University Press.

NAVO (2004).

De juiste tijd, de juiste plaats;
http://www.nato.int/docu/review/2004/issue2/dutch/art2_pr.html; 9 juni 2007.

NRC Handelsblad Webpagina's: <http://www.nrc.nl>

Olson, M. & Zeckhauser, R. (1966).

"An Economic Theory Of Alliances". In: *Review Of Economics And Statistics*: 266-279.

Regering De Kopenhagen criteria. In:

http://www.regering.nl/actueel/nieuwsarchief/2002/08August/05/42_8443.jsp?ComponentID=8443&SourcePageID=9686. Gedownload maart 2003.

Reuters Webpagina's: www.reuters.com

Rood, J. Q. Th. (1994).

Neoliberaal institutuionalisme: internationale samenwerking en regimes. In: K. Koch, R. B. Soetendorp en A. van Staden, Internationale betrekkingen. Theorieën en benaderingen. Utrecht: Het Spectrum, pp. 177-202.

Rubin, B. (1991).

Turkey's Contribution to the War. In: Jerusalem Post, 24 January 1991, P.5

Schweller, R. (1994).

“Bandwagoning for Profit: Bringing the Revisionist State Back”. In: *International Security* 19: 72-107.

Sezer, B.D. (1996).

Turkey in the New Security Environment in the Balkan and Black Sea Region. In: Mastny, Vojtech and Craig Nation, R. (Ed.): *Turkey between East and West*. Oxford: Westview Press.

Smit, W. (1982).

Het Turkse Leger. In: Bruinessen Van, M. (1982). *Turkije In Crisis: Een Sociale, Politieke En Economische Analyse*. Bussum: Het Wereldvenster.

Soetendorp, R. B. (1994)

Analyse van buitenlandse beleid. In: K. Koch, R. B. Soetendorp en A. van Staden, *Internationale betrekkingen. Theorieën en benaderingen*. Utrecht: Het Spectrum, pp. 40-66.

Staden, A. van (red.) (1974).

Een Trouwe Bondgenoot: Nederland En Het Atlantisch Bondgenootschap (1960-1971). Baarn: In Den Toren.

Staden, A. van (1993).

Nederland In Internationale Organisaties. In: R.B. Andeweg, A. Hoogerwerf En J.J.A. Thomassen, *Politiek In Nederland*. Alphen A/D Rijn: Samson, Pp. 341-366.

Staden, A. van (1994a)

De heerschappij van staten: het perspectief van het realisme. In: K. Koch, R. B. Soetendorp en A. van Staden, *Internationale betrekkingen. Theorieën en benaderingen*. Utrecht: Het Spectrum, pp. 11-39.

Staden, A. van (red.) (1994b).

Tussen Orde En Chaos: De Organisatie Van De Veiligheid In Het Nieuwe Europa. Leiden: DSWO Press.

Staden, A. van (red.) (1995).

“Small State Strategies in Alliances. The Case Of The Netherlands”. In: *Cooperation And Conflict*, (30), 1: 31-51

Swanborn, P.G. (1993).

Methoden Van Sociaal-Wetenschappelijk Onderzoek. Amsterdam-Meppel: Boom.

Turks Ministerie van Buitenlandse Zaken

<http://www.mfa.gov.tr/MFA/ForeignPolicy/Synopsis/SYNOPSIS.htm>;

3 Maart 2007

Volkskrant Webpagina's: www.volkskrant.nl

Walt, S.M. (1988).

Testing Theories of Alliance Formation: The Case Of Southeast Asia. In: *International Organization* 42: 275 -316.

Walt, S.M. (1990).

The Origins of Alliances. Ithaca: Cornell University Press.

Waltz, K. (1979).

Theory of International Politics. New York: Random House.

Zürcher, E.J. (1995).

Een Geschiedenis Van Het Moderne Turkije. Nijmegen: Sun.

Zürcher, E.J. (2002).

Inleiding: De Republiek Turkije – Levensverhaal Van Een (Bijna) Tachtigjarige. In: <http://www.let.leidenuniv.nl/tcimo/tulp/research/ejz15.htm>. Gedownload maart 2003.

BIJLAGE: LIJST VAN TURKSE MINISTER-PRESIDENTEN

Dit is een chronologische lijst van de minister-presidenten van Turkije na de Tweede Wereldoorlog.

	Naam	Begin	Einde	Grootste partij
1	Mehmet Recep Peker	7 augustus 1946	10 september 1947	CHP
2	Hasan Saka, 1ste kabinet	10 september 1947	10 juni 1948	CHP
	Hasan Saka, 2de kabinet	10 juni 1948	16 januari 1949	CHP
3	Şemsettin Günaltay	16 januari 1949	22 mei 1950	CHP
4	Adnan Menderes, 1ste kabinet	22 mei 1950	9 maart 1951	DP
	Adnan Menderes, 2de kabinet	9 maart 1951	17 mei 1954	DP
	Adnan Menderes, 3de kabinet	17 mei 1954	9 december 1955	DP
	Adnan Menderes, 4de kabinet	9 december 1955	25 november 1957	DP
	Adnan Menderes, 5de kabinet	25 november 1957	27 mei 1960	DP
5	Cemal Gürsel, 1ste kabinet	30 mei 1960	5 januari 1961	Militaire regering
	Cemal Gürsel, 2de kabinet	5 januari 1961	27 oktober 1961	Militaire regering
6	Emin Fahrettin Özdilek	27 oktober 1961	20 november 1961	Onafhankelijk
7	İsmet İnönü, 8e kabinet	20 november 1961	25 juni 1962	CHP
	İsmet İnönü, 9de kabinet	25 juni 1962	25 december 1963	CHP
	İsmet İnönü, 10de kabinet	25 december 1963	20 februari 1965	CHP
8	Suad Hayri Ürgüplü	20 februari 1965	27 oktober 1965	AP
9	Süleyman Demirel, 1ste kabinet	27 oktober 1965	3 november 1969	AP

	Süleyman Demirel, 2de kabinet	3 november 1969	6 maart 1970	AP
	Süleyman Demirel, 3de kabinet	6 maart 1970	26 maart 1971	AP
10	Nihat Erim, 1ste kabinet	26 maart 1971	11 december 1971	Onafhankelijk
	Nihat Erim, 2de kabinet	11 december 1971	22 mei 1972	Onafhankelijk
11	Ferit Melen	22 mei 1972	15 april 1973	?
12	Naim Talu	15 april 1973	26 januari 1974	Onafhankelijk
13	Bülent Ecevit, 1ste kabinet	26 januari 1974	17 november 1974	CHP
14	Sadi Irmak	17 november 1974	31 maart 1975	Onafhankelijk
	Süleyman Demirel, 4de kabinet	31 maart 1975	21 juni 1977	AP
	Bülent Ecevit, 2de kabinet	21 juni 1977	21 juli 1977	CHP
	Süleyman Demirel, 5de kabinet	21 juli 1977	5 januari 1978	AP
	Bülent Ecevit, 3de kabinet	5 januari 1978	12 november 1979	CHP
	Süleyman Demirel, 6de kabinet	12 november 1979	12 september 1980	AP
15	Bülent Ulusu	21 september 1980	13 december 1983	Onafhankelijk
16	Turgut Özal, 1ste kabinet	13 december 1983	21 december 1987	ANAP
	Turgut Özal, 2de kabinet	21 december 1987	9 november 1989	ANAP
17	Yıldırım Akbulut	9 november 1989	23 juni 1991	ANAP
18	Mesut Yılmaz, 1ste kabinet	23 juni 1991	20 november 1991	ANAP
	Süleyman Demirel, 7de kabinet	20 november 1991	25 juni 1993	DYP
19	Tansu Çiller, 1ste kabinet	25 juni 1993	5 oktober 1995	DYP
	Tansu Çiller, 2de kabinet	5 oktober 1995	30 oktober 1995	DYP
	Tansu Çiller, 3de kabinet	30 oktober 1995	6 maart 1996	DYP

	Mesut Yılmaz, 2de kabinet	6 maart 1996	28 juni 1996	ANAP
20	Necmettin Erbakan	28 juni 1996	30 juni 1997	RP
	Mesut Yılmaz, 3de kabinet	30 juni 1997	11 januari 1999	ANAP
	Bülent Ecevit, 4de kabinet	11 januari 1999	28 mei 1999	Onafhankelijk
	Bülent Ecevit, 5de kabinet	28 mei 1999	18 november 2002	DSP
21	Abdullah Gül	18 november 2002	14 maart 2003	AK-partij
22	Recep Tayyip Erdoğan	14 maart 2003	<i>nog in functie</i>	AK-partij

Sleutel:

CHP

DP

AP

ANAP

DYP

RP

DSP

AKP

Anders